

ZENIT

ISSN 1331 - 5439

Победа

166

ФЕБРУАР 2022

„BEOGRADSKI POBEDNIK“ DRAGI KEKANOVIĆU
NOVI SAD – EVROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE
INTERVJU / MILENA MARKOVIĆ
ZNAMENITE PRAVOSLAVNE IKONE BOGORODICE
IN MEMORIAM / BORIVOJ DOVNIKOVIĆ – BORDO

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Отворење ЕПК Нови Сад

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.d.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресум

„Делије“ наших пораза

Наводници су овај пут постављени са јасном намјером. Да се разумијемо, знамо ми чему служе стадиони и трибине, још од грчко-римског свијета, да то нису академије, па ни гимназије, знамо да их не воде најпапетнији, него најгрлатији, и то у бољем случају, уосталом, тако је било и у наше вријеме. Вријеме старих „звездаша“. Све ми данас знамо, и родно мјесто и улогу, и зашто су председници били Крцун и Бугарчић, знамо да се ствар коначно уобличила и закотрљала половином 60-их, у времену у ком су по српским кафанама официрима Удбе почели свирати „Марш на Дрину“. Много тога знамо и још више разумијемо, и немамо илузија. Чак ни око директне наследице линије између нас и ових данашњих „навијача“. Али, због неких новијих догађаја, присиљени смо ту везу испитати и објаснити.

Кад спомињем старе „звездаше“, мислим на оне који памте крај 60-их и идуће двије деценије, по прилици од Миљана Миљанића и његових „беба“, од формације Дујковић-Ђорић-Јевтић... до финала у Барију. Ако је икада и игаје једна екипа и једна утакмица симболизирила финале једног историјског периода, онда је то била та утакмица у граду у којем почивају мошти Св. Николе. За нас из Хрватске, из крајева удаљенијих од Београда, утакмице „Звезде“, нарочито оне значајније, практично су значиле једну ноћ путовања влаком (влак „Учка“ возио је на релацији Ријека-Београд, онај из Сплита путовао је још дуже), потом бурека на жељезничкој станици, шетњу градом, неко по кафанама, неко по књижарама, пјешачење до стадиона, и онда још једну ноћ у влаку за повратак кући. Радиле смо то са срцем, једино смо по томе тада знали за варошицу звану Книн, у школу носили црвено-бијеле шалове које су нам мајке исплеле, свакако и зато да додамо изазов окружењу. Ми смо тада били црвени, око нас се све плавило. Изазов је био оштар, а формално легалан. „Звезда“ је за нас била симбол нама битне позиције: Срби у Југославији. Симболизирила је прижељкивану доминацију, представљала симболички надомјестак за њено реално одсуство, младима је била стожер идентитета. Она је не само укључивала, него претпостављала кориштење свих играчких потенцијала заједничке државе. Државе која је у том спорту најдаље и стигла у тој комбинацији најбољих Срба и њима придружених изабраних Хрвата, Муслимана, Елснера, Панчева и осталих Белодедића. Да ли је цијела та прича била сасвим поштена и здраво утемељена? Нисам више тако сигуран, али апсолутно одбијам теоретичаре који на нас сваљују сву кривицу за оно што је услиједило. Ми на овим странама боље знамо како је све текло.

И кад нам је било стало до нашег национа прије свега, „Звезда“ је за нас представљала клуб Топлака, Стипића, Ловрића, Мркушића, Зебеца, Рудинског, Такача, Чопа, Крмпотића, Јурића, Јуришића, Чакалића, Брачуна, Ивковића, Просинечног. Клуб Мусемића, Шабанаковића, Сушића, Болића, вјероватно се нисам сјетио свих, Црногорце не издавајам, нерадо то чиним и са Македонцима. Кад се само сјетим Миливоја Брачуна! Мало је који играч у тако кратком времену тако поштено обавио свој посао за „Звезду“. Био је само један из ешалона „динамоваца“ који су прешли у наше редове и значајно допринијели стварању екипе која се попела на европски врх. Данас, да наврати у Београд, без обзира на различите пригодне изјаве даване претходних година, требало би му направити шпалир до „Љутице Богдана“ и испратити га са почастима. И не само њега. То би била „Звезда“ достојна своје прошлости и своје улоге. То би била „Звезда“ коју би из Загреба могли гледати некадашњим очима, без обзира на све што се догодило, једни са љубављу, други са завишћу.

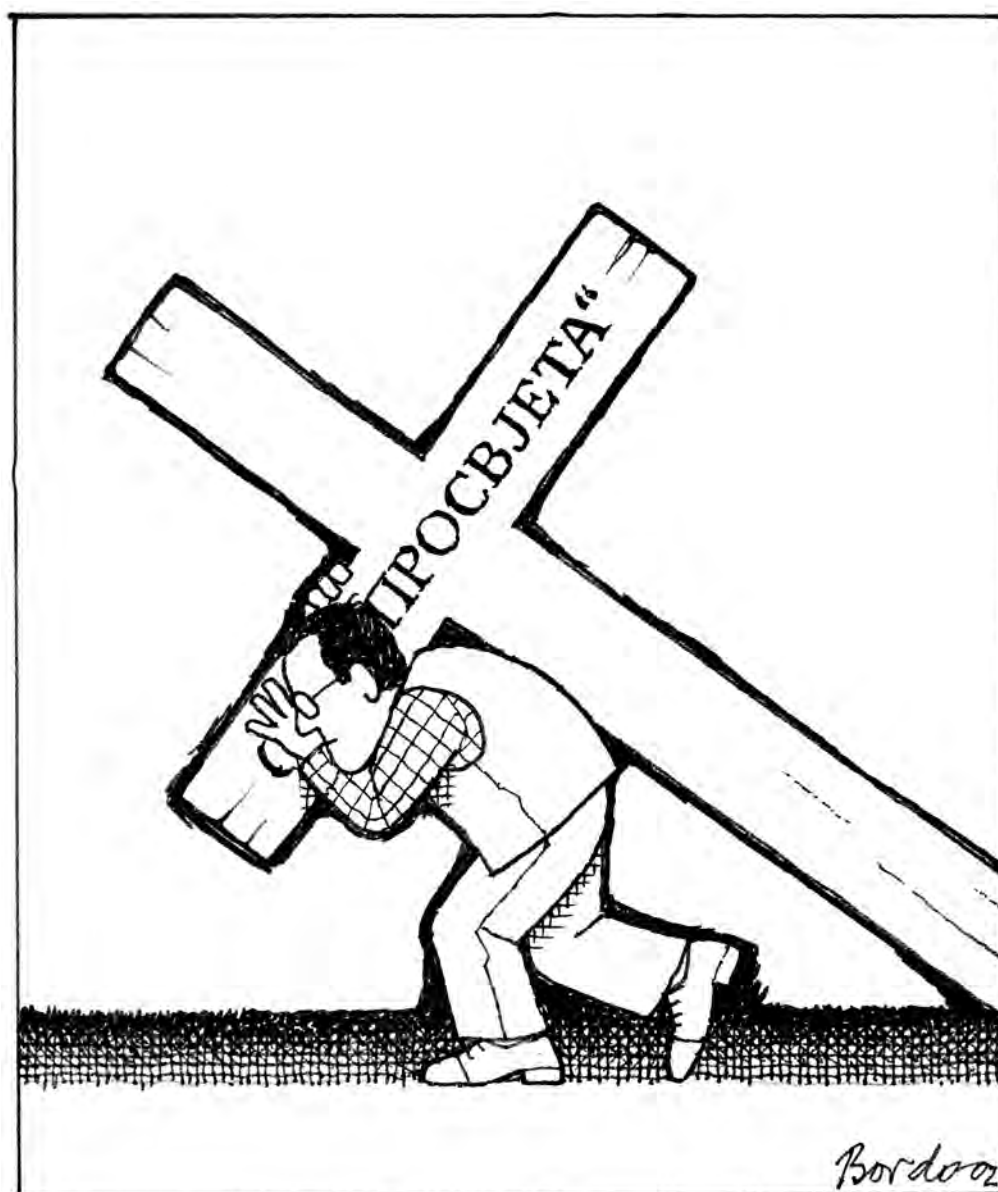
Али одавно стварност не иде тим путем. Потуцајући се беспућима историјског реалитета, стигли смо до данашње ситуације, да од срамоте ни у црну земљу не можемо гледати. За примјер узимамо само два догађаја, а било их је више: вријеђање младих спорташа из Новог Пазара и недавни инцидент ватерполо „навијача“, њихов напад на новог тренера, Црногорца, Хрвата, Миловог човјека, а Бог зна нема ли несретник још који „гријех“. При том озбиљно сумњамо да се ту ради о специфично рукометним и ватерполо навијачима, вјероватно је то „национални одред“ за опште намјене.

Наравно, разумијемо ми што се догодило, али срамота остаје срамота. Нестао је друштвени и политички оквир нашег „звездаштва“. И није га уништио само Аркан, ту теорију гурају они који су за такав исход много заслужнији од њега. Сви они који су жељели уништити свијет који је и нама нешто пружао. Наши данашњи „наследици“ дјеца су нашег пораза, они су тај исход интериоризирали, они га живе и враћају га у приватни и јавни живот на најружнији начин, уништавајући при том оно у што се куну. Жао нам је те дјеце, изузимајући поварењаке међу њима, а нама одавде је тешко процијенити колико је данас једних, а колико других. Они су синови данашње Србије, међу њима готово сигурно има дјеце избјеглих пречана, до које није лако допријети разумним аргументима. Од свега што не знају, најбољније је то што не знају да нисмо ни најгори ни најслабији, а они се баш у такве гурају.

Ако на крају морамо излучити историјски политички ген који узрокује такав однос, његово је име: Недићевштина. Иако сам генерал, по свједочењу Адама Прибићевића, заслужује макар дјеломичну рехабилитацију, ако ни због чега другог, а оно због свега што су чинили људи попут Томе Максимовића, на жалост, психологија пораза, осјећај да су Србију незаслужено издали сви око ње, да су Срби сами на свијету, да се морају ослонити на своје домаћине, да је на Западу једно зло, а на Истоку друго, да једино њемачка окупација нуди поуздан оквир преживљавања, све су то елементи који у нашој политичкој култури носе његово име. Тако се и наши несретни „звездаша“ јављају одлучни да из наших редова протјерају „шиптаре, хрвате и балије“. А медији свих тих „одбачених“ са задовољством извјештавају о тој срамоти.

Једино чему се још надамо, то је јасно и јавно изражено мишљење Драгана Џајића и другова о овим стварима. Није их ваљда толико поклопила владајућа атмосфера да не разумију, како се овај тужни и јадни повод, тиче свих нас.

Чедомир Вишњић
Звездаш из Загреба

Borivoj Dovniković – Bordo (Osijek, 12. decembar 1930 – Zagreb, 8. februar 2022)

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta2@gmail.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3324020061100996867.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN: HR3324020061100996867, SWIFT: ESBCHR22 ERSTE&STEIERMÄRKISCHE BANK d.d. s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатa

- 04 OD UJEDINJENJA DO SRETNJA**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 10 „BEOGRADSKI POBEDNIK“ DRAGI KEKANOVIĆU**
KNJIŽEVNOST
- 14 SVINJSKI INDIVIDUALIZAM ZAMENIO JE PRAVI INTEGRITET**
Bojan Munjin
INTERVJU, MILENA MARKOVIĆ
- 18 DRAMATIČNI REZULTATI**
Goran Borković
ŠTO SU POKAZALI PRVI PODACI
POPIŠA STANOVNIŠTVA
- 20 PESIMIZAM**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (36)
- 21 UČJENE I LICEMJERJE**
Dr Nenad Živanovski-Stolić
ANALIZA, SJEVERNA MAKEDONIJA
- 24 PROCES KOJEG NEMA**
Paulina Arbutina
OBNOVA NAKON POTRESA
- 28 NO > 154Δ EVROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2022/7530**
Željko Luketić
KULTURA, EPK NOVI SAD
- 31 ZAŠTO RIZNICE, A NE MUZEJI**
Branko Čolović
BAŠTINA
- 34 ČARDAK**
Čedomir Višnjić
BAŠTINA
- 36 ZNAMENITE PRAVOSLAVNE IKONE BOGORODICE**
Snješka Knežević
KULT BOGORODICE
- 42 BANATSKI DUBROVNIK**
Milivoj Nenin
KNJIŽEVNOST
- 48 RUJEVAC – SVIJETLO MJESTO PARTIZANSKOG ŠKOLSTVA**
Miloš Kordić
ZAPIS S BANJE
- 51 KOSOVO U LONDONU**
Čedomir Višnjić
HISTORIJA
- 52 CRTICA O RADOJU M. VUKSANU**
Borivoj Čalić
HISTORIJA
- 53 BORISLAV MIHAJLOVIĆ MIHIZ: POLITIKA KAO SUDBINA**
Muharem Bazdulj
ESEJ
- 55 UMRIJETI KAO KAZALIŠTE, KAO ČOVJEK, KAO KRALJ**
Igor Ružić
KAZALIŠTE, KRALJ UMIRE
- 57 ČOVEK KOJI JE VEROVAO U REČI**
Srđan Srdić
SJEĆANJE, SVETOZAR BRKIĆ (1916-1993)
- 59 VELIKI POVRATAK**
Dragan Babić
KNJIGE, DELA STANISLAVA KRAKOVA
- 61 BORDO U PROSVJETI**
Čedomir Višnjić
IN MEMORIAM
BORIVOJ DOVNIKOVIĆ – BORDO (1930 – 2022)
- 62 ČOVJEK OD PERA**
Đorđe Matić
IN MEMORIAM
BORIVOJ DOVNIKOVIĆ – BORDO (1930 – 2022)
- 63 PREVODILAC**
Nikola Živanović
Kragujevački pesnici 1960-2010 (4)
- 66 PUT U SREDIŠTE POETIKE JEDNOSTAVNOSTI**
Vule Žurić
KNJIGE, POEZIJA ALEKSANDRA RISTOVIĆA
- 68 ČUVAR CIVILIZACIJE**
Gaetano Benčić
KNJIGE, NIOTKUDA S LJUBAVLJU
- 69 IZGUBLJENI GRAD**
Nenad Rizvanović
KNJIGE, OTTO WAGNER I HRVATSKA ARHITEKTURA
- 71 ZAPISI O JEDNOJ POTRAZI**
Goran Korunović
KNJIŽEVNOST, SRPSKI ROMAN U 2021.
- 73 LEKCIJA IZ ČISTE REGIONALNE LJUBAVI**
Vladan Bajčeta
KNJIGE, FRIC I DOBRILA
- 75 PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD UJEDINJENJA DO SRETENJA

Nenad Jovanović

AMBICIOZNO U RIJECI – Jedan od najambicioznijih, najmasovnijih i najkvalitetnijih projekata "Prosvjete" održao se pod nazivom Dani srpske kulture u Rijeci. Od projekcije dokumentarnog filma "Četiri godine u 10 minuta", održane 12. novembra do zaključnog otvaranja biblioteke "Dositej" s fondom od više hiljada naslova, upriličenog 18. decembra u prostorijama riječkog pododбора SKD "Prosvjeta", ukupno je održano 14 programa i to na više lokacija u Rijeci – u prostorijama riječke "Prosvjete" na Trgu svete Barbare i u Demetrovoj ulici, u Gradskoj vijećnici, na Filozofskom fakultetu, u Villi Ružić kao i Botelu Marina. Na programima koji su obuhvatili predstavljanje knjiga, izložbe fotografija i postera, predavanja, književne, poetske te filmske večeri, šetnje Rijekom i folklorni koncert, učestvovali su gosti iz Novog Sada, Beograda, Prijedora... Programe za kojima je vladao veliki interes podržali su SNV, gradsko i županijsko manjinsko vijeće, Društvo hrvatsko-srpskog prijateljstva, Grad Rijeka, Primorsko-goranska županija i Konzulat Srbije u Rijeci.

OD RATA DO UJEDINJENJA – U Etnološkom centru baranjske baštine u Belom Manastiru održana je promocija zbornika radova Srpskog kulturnog centra Vukovar "Prvi svetski rat na južnoslovenskom prostoru i stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca". Promociju zbornika koji

prati događaje od početka Prvog svjetskog rata do stvaranja prve zajedničke države Južnih Slavena organizirao je tamošnji pododbor "Prosvjete". Zbornik čini devet radova sa naučnog skupa povodom stogodišnjice kraja Velikog rata.

PREDSTAVLJANJE ARHIVA VOJVODINE – U prostorijama "Prosvjete" u Zagrebu 2. decembra predstavljene su bogate aktivnosti Arhiva Vojvodine. Delegacija Arhiva, na čelu s direktorom Nebojšom Kuzmanovićem, domaćinima je poklonila velik broj knjiga čiji su izdavači. Goste iz Novog Sada pozdravio je predsjednik "Prosvjete" Mile Radović, ističući bogatu suradnju "Prosvjete" s naučnim i kulturnim institucijama u Srbiji i Vojvodini. Kuzmanović je govorio o historijatu Arhiva osnovanog 1926. godine i njegovom preseljenju 1988. u renoviranu zgradu koja je početkom vijeka izgrađena kao zatvor. – Izdali smo i reprint časopisa "Književni jug" koji su 1918. i 1919. uređivali Ivo Andrić, Miroslav Krleža, Gustav Krklec i Miloš Crnjanski, a zajedno sa SNV-om i Arhivom Srba u Hrvatskoj izdali smo knjigu "Gudovac 1941. put zločina" – rekao je Kuzmanović. Delegacija Arhiva nakon Zagreba bila je u Rijeci gdje je u okviru Dana srpske kulture predstavila svoje aktivnosti.

SVEČANI JUBILEJ U VUKOVARU – U Hrvatskom domu u Vukovaru 4. decembra održan je Svečani koncert povodom jubileja 20 godina od

osnivanja Ansambla narodnih igara SKD "Prosvjeta" Vukovar. Tokom cjelovečernjeg koncerta 70-oro članova ANI-ja izvelo je koreografije srpskih igara okoline Vukovara gdje je prikazan običaj "Kraljica", kao i Baranjske pударine te plesovi Srema i Leskovca i zapadne Srbije.

SJEĆANJE NA MILICU – Brojni aktivisti i članovi "Prosvjete" s Banije s tugom su primili vijest o smrti Milice Sanković, dugogodišnje aktivistice SKD-a "Prosvjeta" i predsjednice pododbora Mali Gradac u više navrata. Milica je svojim djelovanjem radila na očuvanju banijske tradicije te potaknula osnivanje i razvoj pododbora na drugim područjima. Za Milicu Sanković može se reći da je od rođenja i djetinjstva, koje je provela u Malom Gradcu kod Gline, cijeli život bila povezana s "Prosvjetom", na što je bila vrlo ponosna. Mali Gradac je uvijek bilo napredno selo u kojem je "Prosvjeta" igrala važnu ulogu. Jedan od osnivača bio je Miličin otac koji joj je od malih nogu usadio ljubav prema narodnoj tradiciji Banije, entuzijazam i kreativnost. Krajem 2001. osnovala je prvi pododbor "Prosvjete" na Baniji, a na dočeku nove 2002. godine, jedinom u tom kraju, bili su ponovo okupljeni lokalni Srbi i Hrvati, što je bila praksa u svim kasnijim aktivnostima.

Već nekoliko mjeseci poslije, Mali Gradac bio je domaćin "Dana srpske kulture", a godinu dana kasnije i "Susreta na Baniji" koji su niz godina bili najmasovnija manifestacija "Prosvjete". Osim tih susreta, Milica Sanković pokrenula je i takmičenje banijskih domaćica "Kolačijadu" koja se održava za 8. mart kao sjećanje na kurseve koji su 50-ih godina prošlog vijeka održavani u tom selu na kojima bi žene učile kuhati, krojiti, šivati i praviti kolače. Milica je inicirala i obnovu Doma kulture koji je niz godina bio zapušten. U aktivnostima je imala podršku i pomoć brojnih mještana, rukovodstva Gline, SNV-a, Savjeta za nacionalne manjine i drugih institucija.

"ĐOLA" U OSIJEKU – U prostorijama osječkog pododbora "Prosvjete" otvorena je izložba slika sa 17. saziva Likovne kolonije "Đola" 2020.

Nakon obraćanja predsjednika osječkog pododbora Zdenka Čikare o izložbi je govorio profesor i likovni kritičar Petar Matić. Na izložbi je predstavljeno trideset likovnih radova različitih tehnika i motiva, od akademskih do slikara amatera pa čak i djece.

ŠEZDESET GODINA OD NOBELA – U "Prosvjetinoj" Centralnoj biblioteci 9. decembra Đorđe Matić, pjesnik, esejist i romanopisac, rođeni Zagrepčanin koji je proveo 30 godina u emigraciji, da bi se nedavno vratio, održao je predavanje o velikom književniku Ivi Andriću povodom 60. godišnjice od dobivanja Nobelove nagrade. Predavanje "Zašto nas se (i) danas tiče Ivo Andrić: književnost otpora i samilosti" počeo je motom Andrićeve rečenice: "Moja je želja da se ova sredstva upotrijebe za unapređenje narodnih biblioteka na području Bosne i Hercegovine", koju je izrekao poklanjajući novčani dio nagrade.

VITEŠKO DRUŽENJE U OKUČANIMA – U Okučanima je 10. decembra u organizaciji tamošnjeg "Prosvjetinog" pododbora i općinskog VSNM-a održano prigodno druženje povodom sjećanja na pjesnika Grigora Viteza. Svečanost su upriličila djeca koja pohađaju srpski jezik i kulturu po modelu C koja su prigodnim recitacijama prisutnima približili dio stvaralaštva velikog pisca, a učiteljica Nataša Guberović ukratko upozнала sa životom i djelom Grigora Viteza.

RASPJEVANO U SPLITU – U programu povodom obilježavanja Dana pododbora "Prosvjete" u Splitu 10. decembra članovi Ansambla narodnih igara SKD-a "Prosvjeta" iz Vukovara tom su prilikom izveli prigodni program zajedno sa ženskom pjevačkom grupom pododbora Split. Publici se povodom Dana ljudskih prava obratio Edin Nurkić, predsjednik Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u gradu Splitu, koji je u

ime Koordinacije uručio zahvalnicu splitskom pododboru "Prosvjete" za promociju ljudskih prava. Manifestaciji su osim viđenijih predstavnika lokalne i crkvene vlasti prisustvovali i predstavnici bošnjačke, crnogorske, makedonske i slovenske nacionalne manjine u gradu Splitu. Napomenimo i da su na poziv pododborna u Vojnici dan kasnije članovi ANI-ja učestvovali na Godišnjem koncertu koji se održao u Domu kulture Vojnić. Uz ANI Vukovar i domaćina, u programu su učestvovali i KUD "Moslavina" iz Garešnice kao i HKUD "Sv. Ante" iz Tušilovića.

"SKRATIMO PRIČU ZA GLAVU" – U novom prostoru "Prosvjete" u Preradovićevoj ulici u Zagrebu 11. decembra upriličen je Poetski cabaret Marka Tomaša "Skratimo priču za glavu", koji je poslužio kao promocija zbirke u zajedničkom izdanju VBZ-a iz Zagreba i LOM-a iz Beograda. Predstavljajući autora i zbirku Srđan Sandić naglasio je Tomaševu bogatu književnu i komentatorsku karijeru. Rođen u Ljubljani, s trenutnim boravkom u Zagrebu gdje se skrasio nakon življenja i rada u Mostaru, Sarajevu, Splitu, Somboru i Beogradu, Tomaš je objavio 15 zbirki pjesama, jedan roman i dvije knjige eseja te jednu publicističku knjigu. Voditeljica kulturnih aktivnosti "Prosvjete" Davorka Perić najavila je da slijedi niz pjesničkih večeri na kojima će se predstaviti pjesnici iz regije.

GODIŠNJA SKUPŠTINA "PROSVJETA" – Iako se tokom 2020. godine SKD "Prosvjeta", kao najstarija i najmasovnija kulturna institucija Srba u Hrvatskoj, suočavala s brojnim iskušenjima, prije svega s epidemijom korone, ali i s potresima u Zagrebu i na Baniji, uspjela je prebroditi sve nedaće i djelovati shodno situaciji, moglo se čuti na izvještajnoj Skupštini upriličenoj 11. decembra u prostorijama "Prosvjete" u Zagrebu. Podnoseći izvještaj o radu "Prosvjete", generalni sekretar Slobodan Živković rekao je da je tokom 2020. godina "Prosvjeta" imala 1.730 članova s plaćenom članarinom te oko 500 maloljetnih članova te je djelovala u 52 pododborna od kojih je dio okupljen u četiri regionalne

koordinacije – za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem, zapadnu Slavoniju i Moslavinu, te za Kordun i Baniju.

– Godina 2020. bila je izuzetno zahtjevna za realizaciju programa zbog epidemije i potresa, što je onemogućilo realizaciju većeg dijela planiranih programa. Oni u prvim mjesecima održani su nesmetano, a nakon popuštanja mjera i dolaskom ljepšeg vremena uspjeli smo pokrenuti programske aktivnosti, pri čemu nije bilo slučajeva zaraze članstva ili publike na njima. Izdavačka aktivnost odvijala se nesmetano, a u drugoj polovini godina održani su izbori po pododborima i Glavna izborna skupština 24. oktobra 2020. – kazao je Živković.

– U toku je postupak vraćanja u posjed imovine u Preradovićevoj kao i unknjiženje prava vlasništva na prostoru u Rijeci – kazao je Živković koji je predstavio i finansijski izvještaj za 2020. po kojem je "Prosvjeta" tu godinu završila "u plusu", te da su se finansijske obaveze redovno izvršavale. – Mogu reći i da smo prije neki dan platili zadnju ratu kredita kojima smo podmirivali dugove nastale do prije nekoliko godina, tako da "Prosvjeta" sada nikom ne duguje ni lipe – naglasio je.

Nakon usvajanja izvještaja, predsjednik Mile Radović predstavio je plan rada za 2022. koji predviđa stvaranje boljih materijalnih uslova za realizaciju kulturnih programa, uključujući i nastavak radova na zgradi u Preradovićevoj i njeno stavljanje u funkciju za potrebe srpske zajednice, jačanje pododborna i njihovo povezivanje, učešće u razvoju školske autonomije pri čemu bi se na istoku zemlje ojačavala nastava po modelu A, a u ostatku zemlje po modelima B i C, pogotovo u velikim gradovima.

– Treba nastaviti s informativno-izdavačkom djelatnošću u svrhu obrade tema vezanih uz historiju i kulturu Srba u Hrvatskoj kao i suvremenih tema važnih za život i razvoj naše zajednice, pri čemu je naglasak na uključivanju mlađih autora. S tim u vezi potrebno je pomlađivanje i edukacija članstva u svrhu kvalitetnije izrade planova i programa te njihove realizacije – rekao je Radović, ističući nužnost nastavka dobre suradnje sa srpskim organizacijama u Hrvatskoj, prije svega sa SNV-om.

Među prioritete uvrstio je i suradnju sa srpskim organizacijama u drugim državama, prije svega srpske dijasporne, s organizacijama drugih manjina u Hrvatskoj, ali i povezivanje organizacija Srba u Hrvatskoj s organizacijama Hrvata u Srbiji. Posebno mjesto dao je suradnji s obrazovnim i kulturnim institucijama Hrvatske i Srbije. Delegati su jednoglasno usvojili plan rada, operativni plan i finansijski plan za ovu 2022. godinu.

ILUSTRACIJE BEZ PUBLIKE – U prostorijama Biblioteke “Prosvjete” 17. decembra otvorena je izložba odabranih radova pristiglih na 5. Festival dječje ilustracije. Zbog nemogućnosti pozivanja djece koja su učestvovala i poslala svoje radove, izložba je otvorena bez prisustva publike. Izloženo je 89 radova od pristiglih 336, a raspoređeni su na 21 pano. Uz izložbu je napravljen prateći katalog sa svim pristiglim radovima. Prigodne nagrade za najuspješnije radove djeci su poslani poštom u njihove škole.

poezije „Rani radovi“ objavljenu ove godine u izdanju SKD-a “Prosvjeta”, s književnikom Đorđem Nešićem razgovarali su književni kritičar Nenad Rizvanović i urednik Čedomir Višnjić koji je sve i moderirao. “Đorđe Nešić je jedan od deset pjesnika, književnika i naučnika koji čine osnovu kulture Srba u Hrvatskoj”, rekao je Višnjić tom prilikom. Stihove je uz autora iz nove zbirke interpretirala akademska glumica Svetlana Patafta. Nešić je za svoj rad primio niz značajnih književnih nagrada od “Brankove” preko nagrade “Laze Kostića” do “Plakete sarajevske večeri poezije”. SKD “Prosvjeta” mu je 2010. dodijelila “Nagradu Sava Mrkalj” za izričit doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj.

DESNIČINI SUSRETI U ZAGREBU – Već tradicionalni Desničini susreti, međunarodni naučni skup o radu Vladana Desnice, održani 20. decembra u rektoratu Zagrebačkog sveučilišta, bili su posvećeni temi “(Ne)poznati Desnica i književne ostavštine u baštinskoj perspektivi: primjeri dobre prakse”. Osim što se govorilo o približavanju opusa književnika široj publici, odana je počast nedavno umrlom Vladanovom sinu Urošu Desnici koji je brinuo o očuvanju baštine ovog slavnog književnika te o Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom, gdje je Vladan Desnica živio. Dio skupa bio je posvećen dobrim praksama o tome na koji način se može pristupiti Desnici, imajući u vidu što njegov opus jeste. Drugi dio skupa bio je fokusiran na probleme digitalizacije njegove ostavštine, ali i kritičkog objavljivanja neobjavljenih rukopisa. Na horizontu je i rasprava o izdavanju kritičkog izdanja čitavog njegovog opusa, jer smo s obitelji Desnica, vlasnicima opusa i autorskih prava, ostvarili odlične odnose – rekao je profesor Drago Roksandić, osnivač i *spiritus movens* Desničinih susreta. Skupu su, osim članova porodice Desnica, prisustvovali i predstavnici “Prosvjete”, Arhiva Srba u Hrvatskoj te stručnjaci iz Hrvatske, Srbije, BiH i Italije.

GLINSKI KALENDAR – Glinski pododbor “Prosvjete” za 2022. je štampao kalendar u 500 primjeraka koji se temelji na starim fotografijama Gline s početka 1960-ih godina koje podsjećaju na prošlost ovog banjskog grada. Fotografije glinskih ulica, sajma, bolnice i općine odaju ne samo nostalgiju, nego svjedoče o društvenom, privrednom i zdravstvenom usponu ovog grada koji iza sebe ima bogatu kulturnu prošlost.

NEŠIĆEVI RANI RADovi – U “Prosvjetinjoj” Centralnoj biblioteci 22. decembra o književnom stvaralaštvu, s naglaskom na novu zbirku

NOVE SNAGE U PAKRACU – Predzadnjeg dana 2021. godine, u Društvenom domu u Kraguju kod Pakraca održana je završna svečanost malih folklorša i hora. U programu je učestvovalo tridesetoro djece, ali su zbog epidemioloških mjera njihova umijeća mogli pratiti samo roditelji. U proteklih šest mjeseci pokrenut je rad s najmlađima u smislu pokretanja folkloru u koji su uključena djeca starosti od osam do 15 godina. Iako nije bilo prvobitno planirano, u priču su se uključile majke pa je pokrenut i ženski hor. Kroz 30-ak radionica djeca su prije svega učila tradicionalne pjesme i kola Srba zapadne Slavonije, ali se i upoznavala s koreografijama iz Srbije. Folklorša i hor svoje aktivnosti nastavit će u sastavu pododbora “Prosvjete” Pakrac – Lipik.

SNAŠE I SLAVSKE FLAŠE – U okviru projekta “Žene sa istoka” 11. januara je u prostoru borovske “Prosvjete” održana radionica ukrašavanja slavskih flaša u “dekupaž” tehnici. Radi se o projektu čiji je nosilac Udruženje žena “Negoslavčanke”, a uključena su i udruženja žena “Zlatne ruke” iz Markušice, “Banovčanke” iz Šidskih Banovaca i “Jelica”, kao i borovski pododbor “Prosvjete”. Na radionici, koju je vodila Zorana Petković iz Dalja, skupilo se 20-tak žena koje su na početku pozdravile predsjednica borovske “Prosvjete” Radmila Latas i predsjednica Udruženja žena “Negoslavčanke” Biljana Pejić. Ovim projektom su kroz narednih šest mjeseci predviđene razne kreativne i edukativne radionice. U februaru je počeo drugi ciklus radionica na temu “Na kafi sa Milicom Stojadinović Srpkinjom” koje vodi Milica Šarčević. Na radionici održanoj 8. februara svoju imenjakinju voditeljica radionice predstavila je u prvom licu pričajući priču o životu, ljubavi, poeziji, Vuku Karadžiću, Njegošu i nesretnom kraju života. Po najavi koordinatorice projekta Svetlane Antić, do kraja februara u svih pet sredina bit će održane radionice dekupaža, planirane su književne večeri o Desanki Maksimović i edukativne radionice posvećene kruhu kroz historiju i ženama na dvoru Nemanjića.

NA SRPSKOM I U ZAGREBU – U Zagrebu je 15. januara 2022. godine po prvi puta u osnovnim školama počela nastava Srpskog jezika i kulture po modelu C. Nastavu pohađa ukupno 15-oro djece uzrasta od 2. do 8. razreda, od kojih 12 učenika u školi Ivana Gundulića, a troje u OŠ Prečko. Nastava se održava dva sata tjedno u blok satu, a organizirana je u odgojno-obrazovnim grupama za razrednu i predmetnu nastavu. Osim subotom, izvodi se i u radnim danima prema mogućnostima učenika, odnosno izjašnjavanju roditelja koji im termin održavanja nastave odgovara. Učenike i njihove roditelje prije početka nastave pozdravili su predstavnici Ministarstva znanosti i obrazovanja, Gradskog ureda za obrazovanje, sport i mlade, kao i SKD “Prosvjeta”, a podijeljeni su

im kompleti udžbenika, hemijske olovke i najnoviji broj časopisa *Bijela pčela*.

Taj događaj je veliki uspjeh “Prosvjete” koja se tokom prošle godine angažirala oko anketiranja učenika i roditelja te u pregovorima sa školskim vlastima oko lokacije održavanja nastave. Naravno, tih 15 učenika ne mora biti konačan broj jer se novi mogu prijaviti i u narednim mjesecima tokom drugog polugodišta, naglašava izvršni sekretar za nastavu u SKD “Prosvjeti” Mirko Marković i dodaje da je taj događaj velika stvar i za srpsku zajednicu i za Zagreb, s obzirom na dugogodišnje neuspjehe oko formiranja odjeljenja koja bi pohađala tu nastavu.

TRADICIJE GORSKOKOTARSKIH SRBA – “Prosvjeta” je krajem januara predstavila projekt “Tradicija i običaji Srba Gorskog kotara” koji će se provoditi u pododborima Moravice i Gomirje tokom narednih šest mjeseci uz programsku i finansijsku podršku SNV-a. Predstavljanje je održano u prostorijama Zavičajnog muzeja u staroj školi u Dokmanovićima uz prisustvo brojnih predstavnika srpske zajednice kao i lokalnih kulturnih i obrazovnih organizacija. Prisutnima su se obratili potpredsjednik “Prosvjete” Siniša Tatalović, voditeljica Centra za razvoj i investicije Srpskog narodnog vijeća Mila Tatović Ramljak i savjetnica Andrea Vukelić, predsjednici pododbora SKD-a “Prosvjeta” Moravice i Gomirje Novica Vučinić i Miladin Vukelić, kao i voditeljica projekta Maja Musulin.

Predsjednici pododbora “Prosvjete” predstavili su glavne ciljeve samoga projekta od kojih valja istaknuti približavanje kulturne baštine Srba Gorskog kotara mladima te očuvanje običaja i vještina. Voditeljica projekta Maja Musulin predstavila je niz projektnih aktivnosti koje će se provoditi u narednom periodu kako bi se mlađe generacije poučile da kroz njegovanje tradicije sačuvaju pripadnost zajednici i nacionalni identitet na navedenom prostoru.

U okviru projekta 5. februara u Gomirju i Moravicama predavači Siniša Tatalović i politolog i historičar Čedomir Višnjić održali su iznimno interesantna i poučna predavanja o povijesti i doseljavanju Srba na područje Gorskog kotara.

SVETI SAVA – PROSVJET(I)NA SLAVA – “Prosvjeta” je kao krovna kulturna institucija Srba u Hrvatskoj prigodnim programom i dodjelom godišnjih nagrada 27. januara u svojim prostorijama u Zagrebu obilježila krsnu slavu – Sv. Savu. U svom obraćanju prisutnima, predsjednik “Prosvjete” Mile Radović naglasio je da je Sveti Sava pružao nadu i ohrabrenje, te bio duhovni otac, učitelj i prijatelj koji tješi, zbog čega ga narod poštuje i moli mu se. – Želimo da ojačamo našu školsku autonomiju kao zalog za budućnost, pa smo prvi puta pokrenuli obrazovni model C u Zagrebu, a i dalje ćemo marljivo istraživati historiju, objavljivati vrijedne priloge i jačati kulturni amaterizam s ciljem da sačuvamo naš identitet u svim dijelovima Hrvatske, rekao je.

Godišnju nagradu “Sava Mrkalj” za 2021. za posebno vrijedan doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj dobio je sveučilišni profesor, saborski zastupnik, predsjednik SNV-a i SDSS-a Milorad Pupovac. – Uz Dositaja Obradovića i Vuka Karadžića, Mrkalj je svojim doprinosom od 16 stranica nevelikog formata u trojstvu onih koji su ne samo među Srbe, nego među slavenski svijet uveli jezične i književne reforme, rekao je Pupovac i naglasio zasluge Čedomira Višnjica i profesora Miloša Okuke za očuvanje spomena na Mrkalja, najavivši i da će srpske organizacije naredne godine obilježiti godišnjice njegovog rođenja i smrti. Nakon nekoliko teških godina, danas Društvo ima pretpostavke za novi uzlet, a suradnja “Prosvjete”, Privrednika, ZVO-a, SNV-a i SPC-a je iznimno dobra, naglasio je Pupovac.

Godišnje priznanje “Zlatna značka”, koje se dodjeljuje istaknutim članovima Društva ili zaslužnim pojedincima koji su ga zadužili doprinoseći ostvarenju njegovih ciljeva, uručeno je dugogodišnjim aktivistima Petru Musiću, predsjedniku pododborna “Prosvjeta” u Pačetinu i Dragiši Laptoševiću, predsjedniku riječkog pododborna.

Povelju “Prosvjete” za 2021. godinu, koja se dodjeljuje institucijama koje su dale svoj doprinos radu i razvoju programa SKD-a “Prosvjeta”, dobio je Vijeće srpske nacionalne manjine Grada Zagreba u čije ime ju je preuzeo predsjednik Boris Milošević.

Godišnju nagradu “Desanka Đorđević” za zasluge u oblasti amaterskog

stvaralaštva u okviru “Prosvjete” dobio je Spaso Mutavski, koreograf i dugogodišnji umjetnički rukovodilac folklornih ansambala na području Gorskog kotara i Primorsko-goranske županije.

Svetog Savu obilježili su i neki od 50-ak pododborna širom zemlje, kao u Borovu, gdje je lokalni paroh Dragan Serdar osvetio slavski kolač i žito, nakon čega je podsjetio na lik i djelo Svetog Save govoreći o njegovoj jedinstvenosti. Pododbor “Prosvjete” i Likovna radionica “Petar Dobrović” u Dardi obilježili su Svetog Savu izložbom na temu “Život i rad Svetog Save”. Krsna slava “Prosvjete” obilježena je i u Osijeku gdje je tamošnji paroh Aleksandar Đuranović, nakon osvećenja slavskog kolača, u prigodnom govoru istaknuo suradnju i zajednički rad osječke parohije i pododborna “Prosvjete” u očuvanju identiteta srpskog naroda u ovim zahtjevnim vremenima. Sv. Sava bio je povod i za druženje članova pododborna “Prosvjete” iz Karlovca i Siska.

Sveti Sava je kao zaštitnik školstva krsna slava i Srpske pravoslavne opšte gimnazije “Kantakuzina Katarina Branković”. Obilježavanje je počelo liturgijom u kapeli Sv. Save u kojoj se moglo čuti mnogo toga o značaju i djelu Svetog Save, njegovoj ulozi u školstvu i razvoju srpske države, odnosima s njegovim ocem, Stefanom Nemanjom, odnosno Sv., Simeonom s kojim je bio na Svetoj gori gdje su osnivali manastir Hilandar.

– Ove godine Sv. Savu ne obilježavamo na način kako smo praktikovali ranijih godina, ali ga ipak slavimo zbog čega smo se okupili na zajedničkom liturgijskom sabranju i pripremili program – rekao je direktor gimnazije protojerej stavrofor Slobodan Lalić. Nakon osvećenja slavskog kolača i pjevanja Himne Svetom Savi pod vodstvom profesorice muzičkog Jasmine Veldić, u atriju gimnazije izveden je prigodni kulturno-umjetnički program prilagođen okolnostima epidemije.

Popisu mjesta gdje se obilježio Sv. Sava dodajmo i Petrinju. Tamo je djecu i odrasle mještane nakon liturgije, prigodnih recitacija i podjele dječjih paketića u nedavno sagrađenom hramu Sv. Spiridona Čudotvorca 30. januara razveselio nastup hora “Domaći gosti” pod vodstvom Jovane Lukić kao i predstava “Ježeva kućica” koju su izvele učesnice projekta “Žene s istoka”, članice biblioteke “Zaharija Orfelin” Srpskog kulturnog centra Vukovar.

BOGRADSKI POBEDNIK KEKANOVIĆ – “U Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu, 1. februara predstavljene su tri najnovije knjige u izdanju SKD-a “Prosvjeta”. Radi se o knjigama “Ruža pod ledom” Mirka Demića, “Privrženost” Drage Kekanovića i “Rani radovi” Đorđa Nešića. Knjige su predstavili književnici Mirko Demić, Đorđe Nešić, Muharem Bazdulj i glavni urednik SKD-a “Prosvjeta” Čedomir Višnjić, dok je uvodnu riječ dao upravnik biblioteke Vladimir Pištalo. Kekanović je sa svojim romanom i prvi dobitnik novoustanovljene nagrade “Beogradski pobednik”. Takvu odluku donio je žiri u sastavu Predrag Petrović, Slađana Ilić, Petar Pijanović, Nataša Anđelković i Vesna Trijić. Nagradu je primio izdavač Čedomir Višnjić, jer je dobitnik bio sprečen doći na dodjelu. Kekanović je dobio statu beogradskog Pobednika, rad akademskog kipara Zorana Kuzmanovića, diplomu i novčani iznos od 10.000 eura u dinarskoj protuvrijednosti.

**NOVU NAGRADU BEOGRADSKE BIBLIOTEKE
DOBIO JE SRPSKI PISAC IZ HRVATSKE**

„BEOGRADSKI POBEDNIK“ DRAGI KEKANOVIĆU

Prateći sudbine junaka u dramatičnim vremenima, u doba pred pad Carigrada i srpske despotovine, Kekanovićev roman oblikuje slojevit viziju prošlosti, u kojoj se prepoznaju i obrisi savremenog Balkana na razmeđi Istoka i Zapada, rastrzanog, ali u isti mah, identitetski određenog i premreženog različitim verama i kulturama, piše u obrazloženju žirija „Beogradskog pobednika“ za Kekanovićev roman „Privrženost“ koji je objavila „Prosvjeta“

Drago Kekanović, srpski pisac iz Hrvatske, prvi je dobitnik nagrade „Beogradski pobednik“ za najbolji roman na srpskom jeziku u 2021. godini, za djelo „Privrženost“, u izdanju Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ iz Zagreba. Nagradu daje Biblioteka grada Beograda. Prema riječima predsjednika žirija prof. dr Predraga Petrovića (žiri su činili i članovi: dr Slađana Ilić, prof. dr Petar Pijanović, dr Vesna Trijić i dr Nataša Anđelković), na konkurs za ovo priznanje do 15. decembra 2021. godine pristigla su ukupno 162 romana. U užem izboru, uz Kekanovićevu knjigu, bila su i djela „Deca“ dobitnice NIN-ove nagrade Milene Marković i „Noćna projekcija“ Ota Horvata.

„Roman Draga Kekanovića „Privrženost“ izdvojio se rafiniranim stilom, bogatom jezičkom građom i pažljivo izvedenim pripovedačkim postupkom, sa nekoliko glasova. Gradeći raskošnu sliku poznog srednjeg veka na prelazu u renesansu, „Privrženost“ povezuje prostore Smederevske i Beogradske tvrđave, starog Dubrovnika i Žiće, Celja i zagrebačkog Griča. Poetička samosvest Kekanovićeve knjige oslanja se na iskustvo predanja i žitija, pikarskih i viteških romana, ali iznad svega na inovativan način preispituje osetljive pozicije pamćenja i zaborava u individualnom i kolektivnom trajanju. Pra-

teći sudbine junaka u dramatičnim vremenima, u doba pred pad Carigrada i srpske despotovine, Kekanovićev roman oblikuje slojevit viziju prošlosti, u kojoj se prepoznaju i obrisi savremenog Balkana na razmeđi Istoka i Zapada, rastrzanog, ali u isti mah, identitetski određenog i premreženog različitim verama i kulturama“, stoji u obrazloženju žirija, uz napomenu da se u ravni povijesnih događaja povremeno ukazuje univerzalna hronika beščašća, a da se na intimnom planu roman uspostavlja kao priča o ljubavi i odanosti, u kojoj se uzvišenošću i tragizmom izdvaja lik Kantakuzine Katarine Branković. „Poput pripovedača Andrićeve „Proklete avlije“, i kazivač Kekanovićevog romana „Privrženost“, osenčen skorim dolaskom smrti, veruje da svet tek u priči postaje vredan da se u njemu živi, hoda i diše“ – zaključak je obrazloženja.

(GB)

KOPAČ BUNARA

(Iz radionice za roman *Privrženost*)

Drago Kekanović

Šta sam sve preživio u ropstvu nije ni za pričati, a još manje za vjerovati, pa se unaprijed ispričavam čitaocu do kog će stići ovaj zapis; preskoči ga slobodno ako misliš da izmišljam. A ne izmišljam ništa, mada ću ovaj dio svoga putešestvija pokušati skratiti na najmanju mjeru, gledaću da ne spominjem ni imena, ni gradove, ni sela, osim onih koje ne mogu izbjeći. U Carigradu me je, dakle, na tržnici robova, najprije za malu svotu dukata, (nije ih izbrojao više od pet-šest), kupio prodavač vode. Ne znam zbog čega, ni šta je vidio u meni, kad moje žutokoso ovčije runo nije mogao omotati ni najveći turban; na ulici su kupci više bježali od mene nego što su mi prilazili. Jesam, privlačio sam pozornost kupaca, nije da nisam, ali su, čim bi posegnuo za vrčem i vjedrom, odskakivali i galamili kao da sam gubav. Naravno, naravno. Brzo sam preprodan nekom cariniku, sakupljaču poreza ali se ni tu nisam iskazao kako je on očekivao, jer je brzo otkrio da njegov čato ne unosi u tefter brojke koje se slažu s njegovom pohlepom, otimačinom, ako ćemo pravo. Nije me ni vraćao na tržnicu, oteo mi je tefter i utrapio nekom ovčaru, kome se blago razbježalo na sve strane, uklanjajući se topotu carinikove oružane pratnje. Ali, ni tu se, kod siromašnog ovčara, nisam dugo zadržao, do proljeća, početka ljeta, možda, ali sam prikrio, izgubio, dakle, jedno janje, ono, priznajem, koje mi se stalno motalo oko nogu i tako umilno blejalo, tako da sam ga izdvojio od stada i sakrio u jednu pećinu, u koju sam se inače sklanjao u vrela podneva, gdje sam ga hranio i pojiu u hladnjikavim sjenkama, sve dok me nisu, ne bez gazdinog pristanka, naravno, zaskočili, vezali i potjerali vojnici, dognali me na neku lađu, okovali me i utrpali mi teško veslo. Doveslali smo, pretpostavljam do Afrike, do Tunisa, ili neke druge zemlje, gdje su naš brod prepolovili i potopili gusari, pa je bilo spašavaj se kako znaš i umiješ, plivaj, roni, samo se ne osvrći ni za živu glavu, ne provjeravaj šta se događa okolo, odmiči dok je snage i daha u tebi, odahni tek kada se dočepaš kopna, bilo čijeg, bilo kakvog. Tako sam se probudio na obali punoj divljeg voća i guste trave, žvakoljio sam travu i žderao voće, spavajući u visokim i gustim krošnjama drveća kom ni sada ne znam ime, sve dok me iz krošnje, iz dubokog sna, nisu stresli Jermeni, valjda su to oni bili, i povelili, nakon što su utvrdili da nisam obrezan, prema Jerusalimu. S jednim nevoljnikom, rođenim u Vieni, zaostao sam na dugom putu, a onda smo pobjegli na drugu stranu svijeta i stigli do Siona i bazilike Svetog groba. Taj se nevoljnik zvao Maksimilijan i tvrdio je da je sin nekog čuvenog grofa i templara, ali mi nije puno trebalo da zaključim da je, uz svu blagoglavlju, (ili baš zbog nje?!), umiljato spadalo koje je naprosto uživalo u domišljatim prijevarama, krađama, naravno, lopovlucima, dakako. Uočivši sve veći priljev hodočasnika u luci Aškelon, Maksimilijan je, premazan svim mastima, odlučio da nas zaposli kao čuvar jednog franjevačkog samostana; pravo mjesto da pod krinkom zaštite crkvenog dobra pelješimo bogobožne velikaše i bogataše, i pomažemo im da se, u onoj gunguli oko ukrcavanja, spretnije domognu klupice na brodu za Santa de Camposteli; olakšane, na kraju krajeva, za težinu dukata, zlatnih križeva i srebrnog posuđa, najčešće. Rastali se Maksimilijan i ja kad smo podijelili i rasprodali plijen. I tu me Maks, kako sam ga zvao, zaprepastio svojom odlukom poslije burnog pijanstva: umjesto da se vrati u Vienu, i potraži oca, on se zaputio u samostan, odlučan da se zaredi i okaje grijeh. Više nije lagao, vidio sam ga da kleči na vratima samostana smočena do gole kože i skrušeno čeka ga da podignu i uvedu u dvorište. Ne znam zašto, očekivao sam da će se okrenuti i domahnuti mi. Nije se okrenuo. A ja sam pošao prema Dubrovniku, a da nisam znao na koju stranu svijeta da krenem. Nekoliko sam dana tako hodao nogu pred nogu, ko zna koliko sam odmakao, sve dok nisam pogrešno zakoračio ravno u ruke turske straže.

Zašto je moj novi gospodar, kopač bunara, Hasan, na tržnici robova u Galipolju, između toliko spretnijih naših zarobljenih momaka, izabrao i izbrojio novac baš za mene, (sada su me prodavali kao Ragužana, bez imena), nikada nisam doznao. Ili me je baš ime prodalo i spasilo od uginuća od gladi. Bilo kako bilo, lukavi i mudri, bolje reći, prepredeni, Hasan je dugo obilazio oko nas, pažljivo nas je mjerkao i zagledao i svašta propitkivao, te ko smo, kako se zovemo, i odakle smo, a onda odlazio i ne saslušavši naše odgovore, činilo se, pa je odjednom, kao da se nečemu dosjetio, pokazao prstom na mene, i kupio me, po svemu sudeći, za male novce. Putem do kuće, a prošli smo nekoliko sela, ni riječ nije rekao, već me je u dvorištu rukom uputio u izbu iskopanu u pješčanom zidu.

„Nisi ti Ibrahim! Kako se zapravo zoveš?!“, sutradan je upitao. Znao je on moje pravo ime, naravno, čuo ga je od trgovca robljem, (velike su kazne bile za podvaljenu robu), znao je on i ko sam, i odakle sam, ali me je iskušavao, izgleda, tim prije što je tečno govorio jezikom mog zavičaja, pomalo gutajući i a i o, i e.

„Damjan“, rekao sam.

„Još se nisi prekrstio, dakle! I nisi ni obrezan! Ne, ne boj se, neću provjeravati! Ne zanima me kako izgleda taj jadac u tvojim gaćama. Kako si samo uspio da sačuvaš svoje ime? A još me više čudi da prodavač robova nije lagao, iako inače laže čim zine, ovo ti nije prvo ropstvo, prošao si, sve i svašta, rekao mi je, i još mi je rekao da te ne ispuštam iz vida, jer ti jedva čekaš da nekako umakneš i da se vratiš u svoju Srbiju koje više nema. To mi je rekao: da uvijek bježiš a ne znaš ni zašto ni zbog čega? Meni je sad, oprost mi ovim riječima, Damjane, a ne Ibrahime, zbilja čudno da se neko želi vratiti u zemlju koja ne postoji više, nema je! Pa se pitam kuda bi sada htio?! Da se vratiš u našu (u našu, rekao je) slavnu prošlost, u koju se niko više niko ne može vratiti, jer je više i nema, ili ti je namjera da se, u posljednji čas, kada one već blijede i nestaju pridružiš sjenkama koje će ipak, ipak, svjedočiti, ma koliko neuvjerljive bile, o tome da ih je bilo. U stvarnosti. Nije li tako?!“

Klimnuo sam i slegnuo ramenima, što bi drugo.

Hasan se nasmijao, zabio je obje ruke u ono malo prorijeđene kose, s namjerom, učinilo mi se, da i to malo počupa, pa je odmahnuo i rekao:

„I ja sam nekada bio to što si ti! Zvao sam se Dobrašin. Dugo sam se navikao na to da se sada zovem Hasan. I godinama sam sanjao o povratku u Srbiju, bio sam uvjeren da je ovo samo privremeno, dok se ne steknu uslovi da se vratim. A ti se uslovi nikad nisu stekli. Ima nas ovdje puno iz Srbije. Oko nas, nekoliko sela. Sanjao sam dok je Srbije još bilo. A Srbije više nema, ako sam dobro čuo!?“

„Nema“, morao sam odgovoriti.

„Sad je to nekakva despotovina, ili kako se već zove!?“

„Da“, morao sam ponovo klimnuti.

„Eh, onda ti ne preostaje ništa drugo, nego da promijeniš ime. Ako ga nećeš sam odabrati, moraću ja“.

„Odaberi, Hasane!“

„Mislim da ti dobro pristaje ime Ibrahim“.

Znao sam da je Ibrahim varijanta imena Abraham, i da nisam nikakav otac naroda, praotac Jevreja i Arapa, ali sam klimnuo: „Kako hoćeš“.

„Dobro, Dubrovčanine!“, namignuo mi je, nije odolio da se potajno osmijehne, u strahu, koji nije mogao sakriti, da ga neko od ukućana ili komšija, svedno, nije čuo na koji se način obraća svom novom robu.

Brzo se ispostavilo da me je Hasan uzeo pod svoje, jer je, samo se ne mogu sjetiti na koji način, ili mu je to trgovac natuknuo, da se razumijem u račun, a on je baš trebao takvog radnika koji će mu izračunati vrijedi li na tom mjestu kopati bunar, ili se, kada količina pijeska prijeđe razumne granice, treba brzo preseliti na drugo mjesto, jer se ovo, i da u velikoj dubini nađeš vodu, više neće isplatiti, nikako. A njemu je, priznao je, poslije, baš to nedostajalo, da zbroji dva i dva, i da odustane i ne gubi, kao što je do sada gubio, jedva prehranjajući žene i djecu, oslanjajući se na sreću, i više ih hraneći obećanjima da će uskoro iskopati najveći bunar u ovoj pustinji, nego hljebom.

E, moj Hasane, ugodna uspomeno, rijetka ljudino, sa svim tim svojim razuzdanim mulcima (sinovima!?) oko sebe, koje si nazmjenično spuštao u ponor, i s ishlapljenim Ćazimom (otac?! tast?!), koji je po cijeli dan sjedio u mlakoj hladovini šatora, povlačio dimove i ponavljao, da samo tako nastave, jer on čuje vodu koja grgoće i žubori, kako se pjenu i previre u dubini, zaista nisi imao velikih izgleda da se obogatiš i proslaviš. Ne znam ni danas, i nikako se ne mogu domisliti šta je, u stvari, nagonilo tog čovjeka da s tolikom upornošću ponovo razbacuje pijesak, izdiže vitla i daskama podziđuje suva grotla nakon tolikih neuspjelih pokušaja. Moj se posao, kažem, svodio na to da dočekujem kožne mijehove pijeska i odnosim u stranu, i da mu u svakom času mogu spremno odgovoriti da je to stotrideset peti ili, možda, stotrideset deveti istovar, (po njegovom pogrešnom brojanju), jer on zaista nije mogao zapamtiti broj koji je netom izrekao, pa se morao oslanjati na moje pamćenje. A preko tisuće, po svemu sudeći, on i nije znao brojati, pa bi nakon pet-šest dana, obično, čim bi se približili toj brojci, naređivao da se prestane s kopanjem, a onda bi sljedećih pet-šest dana, odlazili za Ćazimom u pustinju, kažem: za, a ne: sa, jer je taj starac, barem se meni tako činilo, tumarao pjeskovitim udolinama ispod sela, jednog se dana držeći kuća, a već sljedećeg bi nas odvodio u duboku pustinju, tumarajući, ponavljam, za svojim zarđalim rašljama, odlazeći onamo kamo ga one upućuju, pa bi se još, s vremena na vrijeme, ne bez nade, bacao na tlo i pažljivo osluškivao, prislanjajući čas jedno čas drugo uvo na pijesak.

„Ne čujem! A morao bi čuti! Ne, nema tu vode, to mi šejtan muti razum pa odvodi u šedrvane u kojima ne prestaje žubor vode“, razočarano bi priznao i bacao rašlje daleko od sebe, kao da su one zaista neka đavolska naprava; na povratku u selo morali

smo ga više nositi nego pridržavati, jer je Ćazim zaplitaog nogama kao dijete koje tek prohodava.

Ali svaki peti ili šesti dan, kako kada, Ćazim bi sjeo, zapalio čibuk, odahnuo kako se odiše poslije velikih napora, i pokazujući između svojih nogu, rekao:

„Tu kopaj! Čujem je!“

I tu smo sutradan razapeli šatore i kopali.

Na moje čuđenje, u pustinji, dakako, ali u blizini sela, vidjelo se, napokon, kad bi se popeli na dinu na čijoj padini je Hasan, sada već pomalo i umoran, vidio sam, i nekako bezvoljno, i bez velike nade, natjerao svoje dječake (ili sinove svojih žena koje je posvojio i prihvatio kao svoje prije nego što ih oženio, svejedno) da se razmašu, razbacaju naslage pijeska, i da, po Ćazimovim uputama, omeđe otvor budućeg bunara, i započnu tovariti pijesak. Nikad prije, naravno, nisam kopao bunare, u mislima sam, nije teško pretpostaviti, bio u dalekom Celju, u Savinjskoj dolini, braneći se od košmara i slika koje su me budile iz sna, ali mi se učinilo, da ovaj put posao odmiče brže nego inače, i da se pijesak kog istresam iz mijehova razlikuje od pijeska u kog ih istresam, drugačije se zrcalio na nemilosrdnom suncu, za neku, meni još, nerazjašnenu nijansu, mekši odsjaj, kao da je usahnulo i prezreo, iz nekog bivšeg, starijeg vremena, od onog iz kojeg je nastala dina. Šutio sam, o tome ni riječ nisam rekao ni Hasanu ni Ćazimu, odavno me više niko nije mogao nazvati mulcem, ako sam dobro računao, a vjerujem da jesam, odavno sam prešao tridesetu, bliže sam četrdesetoj, možda, prošao sam i kroz nekoliko besmislenih ratova Tome Kantakuzina i svoga despota, pa im se nisam ni usudio, a još manje sam imao namjeru da im povjerim kako sam, iz mijeha u mijeh, dobro pretpostavio da sad kopamo na mjestu davno zatrpanog bunara, da je Ćazim zaista dobro čuo, i da, napokon, nismo daleko od izvora i žubora.

Prevario sam Hasana, u stvari.

Kako on nije bio siguran u brojanju, odavno sam premašio mjeru s kojom on odustaje od posla, ali sam lagao i dalje, a čim sam u jednom mijehu osjetio dašak vlage, svježine, prevario sam ga ponovo i izgovorio brojku daleko od tačne, nadajući se da sam u pravu, tim više što su njegovi mulci, i oni koji kopaju, i oni koji vuku teret iz ponora, bili više zaigrani svojim šalama i doškočicama, nego onim što im je posao; a Ćazim je spokojno izvlačio dimove, ne osjećajući da mu se slina slijeva niz rijetku bradu. Kada je Faruk, mislim da se zvao Faruk, povikao iz ponora da ga brzo izvučemo, jer ispod njega nadire voda, pjenu se i ključa, preplavljuje ga, tek sam onda mogao odahnuti, jer je bilo očigledno da je stari Ćazim nabasao (samo kako?!) na davno, iz ko će znati kojih razloga, zatrpani bunar. Ne, nisam tada pomislio ni na Satana, ni na šejtana, tada nisam ni znao da mi tek slijedi okršaj s njihovim sjenkama.

Hasan nije znao šta će od sreće. Jedva je dočekivao da se izvadi novi mijeh i da u njega zaroni glavu. Onda je trljao ono malo kose, opet, činilo se, s namjerom da je iščupa. Onda je srkao vodu, još uvijek pomiješanu sa pijeskom, mućkao je u ustima, grgoljio i ispljuvavao u šake, zureći u mokre dlanove kao neko ko ne može još uvijek povjerovati da je zauvijek ostavio iza sebe gladovanje i siromaštvo, i da ga čekaju godine bogatstva, raskoši i sreće (i za njega, i za njegove) o kojima nije mogao ni sanjati. Tad bi, činilo mi se, ne znajući šta će od sreće, skakao od radosti i psuovao od sreće riječima koje je ponio iz zavičaja i nije još zaboravio. Teturajući, na rubu snaga, razodjenuo se do pasa i tražio da polako, štedljivo zalijevamo mlazovima iz mijehine, ispirući se pažljivo i dugo ispod pazuha i iza vrata. Kada je napokon došao do daha, pozvao me je da mu priđem i da mi došapne što nije za tuđe uši:

„Slobodan si, Damjane! Hvala ti, davni imenjače mog pokojnog oca! Iz sela Zabrežnice, za kojim je uzdisao na samrti. Ne znaš gdje je to selo, a i kako bi znao, bilo je, tamo, u zaleđu Novog Brda, ali su ga Turci davno osvojili i cijelo selo preselili ovamo, na ivicu svoje pustinje. A sad bježi, i ne pitaj se kako ću pred vlastima opravdati tvoje bjegstvo, to je moja briga, bježi što dalje, kamo te noge nose, Alah neka ti bude na pomoći, a hoće, jer Alah je velik! Ili neka ti tvoj Bog pomogne! Meni je svejedno“, promrsio je kroz požutjele i rijetke krhotine od zuba.

„A-na-koju-stranu-je-more?!“, jedva sam, zaprepašten njegovim prijedlogom, promućao i progurao kroz grlo.

„Tamo je, Damjane! I nije daleko!“, pokazao mi je Hasan, krišom mi je ugurao u ruke mješinu vode, torbu s hljebom, gurnuo mi je nokliko novčića u džep i onda je još promrsio, valjda u strahu da ga ne čuju crne sile: „Alah je velik!“ I odrešitim pokretom ruke naredio mi je, prije nego što će se razvikati na svoje momke, da se prihvate posla oko doziđavanja bunara, da se što prije odmaknem od njega, da stanem tamo, u sjenku šatora, i rukom mi pokazao do izađem iz te sjenke i zaputim se prema moru, bez osvrtnja. Bio je to rastanak, znao sam, riječi su bile suviše, obojica smo se oprostili smiješkom; i ja sam zauvijek zapamtio taj topli pogled, bio je sličan onom koji bih, tek za trenutak, takođe, i to u rijetkim prilikama, uočio u očima mog oca Joakima, kada bih napravio nešto što je baš po njegovoj volji.

Ne pitaj se čitaoče da li sam stigao do mora.

Nisam.

Ponovo sam pao u ropstvo.

SVINJSKI INDIVIDUALIZAM ZAMENIO JE PRAVI INTEGRITET

MILENA MARKOVIĆ, OVOGODIŠNJA DOBITNICA NIN-ove NAGRADE

U vremenu u kome postoji neverovatna količina piskaranja i stihoklepanja, ipak postoje načini da se nešto što pripada umetničkom izrazu od toga odvoji. Pošto to ne rade institucije, zbog raznih nametnutih izbora, bilo da je u pitanju ključ politike ili takozvane pozitivne diskriminacije, moramo to sami uraditi. Zato mi je bilo važno da se vratim velikim odrednicama prave književnosti, njenom stilu i veštini

RAZGOVARAO: Bojan Munjin

FOTOGRAFIJE: Milan Stošić

Junaci pjesama i drama beogradske spisateljice Milene Marković u pravilu su ljudi sa ruba, koji, kao i umjetnici, kako kaže Milena, žive u nekim paralelnim svetovima, kao strana prokletih i odbačenih. U tom stalnom čačkanju po utrobi, nervima, strahovima, podsvijesti i po tuđim nesrećama, u Mileninim komadima i poemama ima puno bolnog ali bez sumnje ima i neke ljepote. Ono čega zasigurno ima jest autentičnost njene umjetničke poetike i iskrenosti života, ružnog jednako kao i uzvišenog. Takav eksplozivni i samoubilački nerv nije ostao neprimijećen: Milena Marković dobitnica je specijalne nagrade u Beču za najbolje drame sa eks-yu prostora (*Paviljoni – kuda idem, odakle dolazim i šta ima za večeru, Šine, Brod za lutke, Nahod Simeon, Šuma blista, Žica, Zmajebice*), zatim dvije nagrade Sterijinog pozorja za najbolji tekst, nagrade za dramsko stvaralaštvo „Borislav Mihajlović Mihiz” 2005. godine i nagrade „Todor Manojlović” 2009. godine. Za knjigu „Tri drame” dobila je nagradu „Miloš Crnjanski” 2007. godine. Takva je i u sijaset svojih zbirki pjesama (*Pas koji je pojo sunce, Pesme za žive i mrtve, Istina ima teranje, Crna kašika, Ptičje oko na tarabi*): divlja, trpka, prosta, veličanstvena i tužna. Napisala je i scenarije za igrane filmove *Sutra ujutru* (2007), *Beli, beli svet* (2009) i *Otađzbina* (2015), kao i za dokumentarni film *Rudarska opera* 2006. godine. Milena je 2016. godine, na 44. FESTU, dobila nagradu za najbolji scenario za film *Otađzbina*. Izvanredna je profesorica na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, na katedri za dramaturgiju. I najnovije: Milena Marković dobitnica je ovogodišnje NIN-ove nagrade za roman poemu „Deca”.

Zašto si odabrala da napišeš roman-pjesmu a ne uobičajeno prozno djelo?

Milena Marković: U jednom trenutku mi je malo dosadilo da izdajem zbirku za zbirkom pesama i osetila sam da je vreme da promenim nešto na nivou svog izraza. Pomislila sam da stojim na istom mestu, idejno i formalno. Što se proze tiče, ja sa njom stalno nešto pokušavam. Sednem i pišem rečenice. Ne mogu da kažem da to nije dobro, da ne uspevam, samo to nije bolje od onoga što radim kao pesnik. A ja hoću da budem bolja. I onda sam, kad sam ušla u svoje četrdesete, rekla sebi, sada je vreme za poemu. Za prikazivanje pesničkog umeća sa jedne strane, a sa druge, da se nešto ispriča, ispriповeda, uveže u jednu veću celinu.

Da li si odabrala takvu poetsku formu zato da bi pobjegla od današnjeg prilično verbaliziranog svijeta ili zato da bi se njemu približila na krajnje intiman način?

Milena Marković: Pitanje je dosta mudro, izbor poeme ima veze sa današnjim vremenom, odnosno, sa paklom pisanog sadržaja. Veliki esejista Džon Berdžer je uporedio u svojim studijama o Bošu njegov triptih „Vrt zemaljskih uživanja” i „Pakao” sa takozvanom globalizacijom i novim svetskim poretkom. On smatra da je ta vizija pakla proročanska, ne zbog alegorija i detalja, mada su oni opsesivni i groteskni, nego zbog utiska, zbog nečega što on naziva prostorom pakla. Onda kaže: nema kontinuiteta u delanju, nema

zastanka, nema puteva, nema prepoznatljivog obrasca, nema prošlosti i nema budućnosti. Samo buka i bes i bestijalno uživanje, tojest konzumiranje, hranjenje u neujednačenoj, fragmentarnoj sadašnjosti. Svuda su uznemirujućí čulni utisci bez ishoda. A nema ni hoda, što bi rekao Breht. Prostorni delirijum. Internet pakao. Jedan fanatičan i totalitaran svet koji nema ni jedan etički postulat; stvar je samo u stalnoj konzumaciji svaštarskog sadržaja.

Što se proze tiče, ja sa njom stalno nešto pokušavam. Sednem i pišem rečenice. Ne mogu da kažem da to nije dobro, da ne uspevam, samo to nije bolje od onoga što radim kao pesnik. A ja hoću da budem bolja. I onda sam, kad sam ušla u svoje četrdesete, rekla sebi, sada je vreme za poemu

Internet je bio predviđen kao raj jednostavno dostupne informacije a ispao je pakao često otrovne bizarnosti...

Milena Marković: Da, internet je čudesna stvar; u svakom trenutku možeš da saznaš i vidiš šta god hoćeš, bio to neki čuveni govor, pesma, građevina, slika, priča ili podatak. Međutim, utvrđeno je da ljudi najviše gledaju pornografiju i slike mačaka. To mi je neko rekao ko proučava statistike, ne znam da li je tačno. U vremenu u kome postoji neverovatna količina piskaranja i stihoklepanja, ipak postoje načini da se nešto što pripada umetničkom izrazu od toga odvoji. Pošto to ne rade institucije, zbog raznih nametnutih izbora, bilo da je u pitanju ključ politike ili takozvane pozitivne diskriminacije, moramo to sami uraditi. Zato mi je bilo važno da se vratim velikim odrednicama prave književnosti, njenom stilu i veštini.

U tvom romanu ti si glavni junak. Koliko je potpuna lična iskrenost i ogoljenost lekovita i blagotvorna za današnji prilično egocentričan i nedobronamjeran svijet?

Milena Marković: To ću tek da vidim. Ja sam uvek volela veliku literaturu koja se bavila tom vrstom narativa, od Vijona preko Dostojevskog pa do Kasadija, Keruaka, Silvije Plat ili Ulbeka, Bernharda i Knausgora. Govorim o ogoljavanju. Inače, mnogi pisci su pisali o onom svetu koji poznaju.

Oni koji su pročitali neke od ovih pisaca koje spominjem, rado su prigrlili moju priču, raširenih ruku. Naravno, neki su pročitali sve te pisce pa kažu, nije to to, ti si Milena mućak i to je isto potpuno primereno.

Najveći izazov nastaje u čitalaštvu koje kupi knjigu koja je nagrađena, čitalaštvu koje nije čitalo te pisce niti je čitanju mnogo naklonjeno. Ono čitalaštvo koje nije čitalo ono što sam do sada napisala a ima tu slučajnu situaciju da se sa mnom susrelo na nekom mom životnom puteljku.

U pravu si. Ljudi danas imaju nevjerojatnu potrebu da istovaruju gomilu riječi uglavnom negativnog naboja, od kafića do parlamentarne govornice, ali tihi iskreni govor rijetko pronalazimo.

Milena Marković: Pošto ta moja knjiga ima mogućnost katarze, razne sredovečne žene ni krive ni dužne, dotaknute literaturom, hoće nešto sa mnom da popričaju o meni i o sebi. To mene može da zabavi ako je zabavno a uglavnom nije. Ja sam davno postala profesionalac, pošto se između ostalog bavim i tvrdim svetom filmske umetnosti. Mene zlonamernost može da uzbuđi isključivo ako postoji mogućnost da mi se direktno pokvari posao ili projekat. Ako ne postoji, vrlo brzo sagledam koji su motivi i kažem sebi: 'orao ne lovi muve' ili nešto slično. Mnoge moje kolege su postale naduvene karikature u sosu sopstvene veličine, prave ili umišljene. Jako se pazim toga. Dobila sam u životu toliko dobronamernosti i ljubavi i zahvalna sam na tome. Što se tiče samog doživljaja takozvane publike, tu ja već ništa ne mogu. Taknuto maknuto. Završila sam sa tom knjigom. Ona živi svoj život. Hoće li nekog nadahnuti ili iznervirati, nije više moja stvar.

Kazala si da si tvoj roman pisala preko dvije godine. Kako si kapi tvoje lične sudbine i ljudi oko tebe pretvarala u bolne emocije razlivena na papiru?

Milena Marković: Pisala sam jedno pet, šest godina, ne sve vreme. Za to vreme sam napisala dve drame po porudžbini, scenario za film i scenario za seriju. Odlučila sam. Imala sam lični preobražaj kroz dva velika pisca, Prilepina i Knausgora, koji su moji ispisnici, deca moje epohe, moji drugovi čak, kao da smo se našli u istom čamcu. Obojica su pisali o sebi i u svetu koji poznaju. Njihova iskustva i osećanja i misli imali su jako puno veze sa mojim iskustvima, osećanjima i mislima. Obojica su napisali remek-dela. Prilepina sam upoznala, ovog drugog verovatno neću nikada. Prilepinova epska moć i zamah i dubina koju je pokazao u romanu „Obitelj“ mi je nedostižna, iz raznih razloga. Jedan od razloga je što se on sa tim romanom opasno približio najvećim od najvećih, Tolstoj, između ostalih. Prema Knausgoru, koji nema tu vrstu misije koju ima Prilepin, osetila sam mržnju i fascinaciju. Fascinaciju darom, mržnju prema Zapadu i prema iskustvima, slobodi i mogućnostima koje meni nikako nisu bile date, istorijski, politički, kontekstualno i privatno. Sedela sam sa njegovom knjigom i sa računarom, da vidim sve te slike koje je on video i sve te predele koje je posmatrao. Knjige iz belog sveta su mi dostupne, naravno, one koje su prevedene. Samo jedan strani jezik poznajem, i to prosečno. I onda sam rekla sebi, sada ću ja da zaronim u moje predele, da vidim mogu li i ja to da uradim. Onog trenutka kada sam odlučila, tada ni ja ni ljudi koje sam prikazala nisu bili bitni, samo da to napišem.

Prije deset godina si mi rekla kako riječi u tvojim djelima pečeš na vlastitom stomaku. Koliko umjetnika boli njegova vlastita iskrenost?

Milena Marković: Umetnika boli nerazumevanje i neuspeh, sve se na kraju svodi na to. Ne boli iskrenost kao takva, čak ne ni proces, nego troši i uništava ta žrtva koja se prinosi daru, stalna sumnja, preispitivanje, poniranje, analiza. To je obrtanje svoje kože i sviranje na njoj kao na bubnju, što bi rekao Selin. Boli stalna spoznaja sveprisutnog bola, propasti, žudnje, čežnje, nedostižnosti. Spoznaja nedovršenosti, stalno prisustvo smrti, strepnje. To je dar. To imaju i bolesnici i ludaci i proroci, samo što onda ide u drugom pravcu, ne u umetnost.

Dok čitam tvoju knjigu imam osjećaj da „Deca“ predstavljaju krik nad životom „koji se tako bezglavo dokotrljao dovde“, što bi rekao Jiržy Šotola a sve je moglo da bude drugačije. Griješim li?

Milena Marković: Jeste. To su stara pitanja događaja i perspektive. Ljudi su napravili mitove i bajke da bi na neki način podjarmili kaos. Postoje bajalice koje treba da umile sudbinu i molitve gde su se deli bol sa Hristom. I postoji umetnost gde se deli patnja i radost sa čovečanstvom. Pitanja: Da sam samo... Da nisam... Zašto sam... nastaju u određenim preobražajima i to jesu lični preobražaji ali, kada se prebaci rampa oni mogu postati i preobražaj određene epohe. Uvek je sve u osnovi pokušaj razumevanja i nastojanje da se svemu da smisao. U „Deci“ je prisutan i namerni dečiji jezik; ja taj jezik zovem: „daj mi, daj mi“ ali taj jezik postoji i u velikoj rečenici „Gospode, zašto si me ostavio“ a postoji i u sentimentalnom govoru svakog pijanca u ruskoj literaturi. Jedno je mudrijaški egoizam kod sveta koji misli da je bolji i da ima više prava i da upravlja životom a drugačije je kod onih koji misle da su žrtve. Jedni misle da sve zavisi od njih, drugi krive koga stignu. A kod mene stihija jaše zajedno sa verom, demoni sa anđelima, krivo sa pravim, pravo sa lažnim, da, bezglavo se kotrlja. I tu ima lepote. A ima i geografije, i to ove naše, balkanske, drevne, potuljene i skrajnute.

Mnoge moje kolege su postale naduvane karikature u sosu sopstvene veličine, prave ili umišljene. Jako se pazim toga. Dobila sam u životu toliko dobronamernosti i ljubavi i zahvalna sam na tome

Taj problem si obrazložila kao „agoniju slobode“ u kojoj u ovom dobu svi živimo i za koju plaćamo cijenu. Čini se kao da je u našim životima nešto nedostajalo: malo više mudrosti o kojoj nam nisu pričali ili malo više smisla, kojeg u zanosu slobode nismo tražili?

Milena Marković: Mudrosti nismo imali, to je sigurno. Mi smo materijalisti, to je problem između ostalog. Naš je zanos suštinski počivao na idealima za koje su drugi dali sve i on se kasnije pretvorio u „zanos u življenju“, koji je kod nekih prenesen u blagoutrobije i infantilni hedonizam. Ideali su tako nategnuto stavljeni u službu onih koji se smatraju boljim od drugih. A to je čitav zapadni svet u koji mi danas gledamo.

Čini se da su u tvom romanu žene na mnogo načina naročito stradale. Izlaz je u tome da ćute i trpe, da budu točka preokreta, da sve ostale uhvate za ruku i vrate se kući, vrijednoj toplini i ljubavi?

Milena Marković: To je samo civilizacijski kontekst. I klasni. Kroz razne generacije. Što bi rekao Prilepin, šta da radim, ja sam muškarac. Tako isto mogu ja da kažem, šta da radim, žensko sam. Imam tu vrstu iskustva. To je nemoguće odvojiti od mene; sve što sam radila i što ću da radim ima veze sa

tim što sam žena. Isto tako, sve što sam radila i što ću da radim ima veze sa mojim precima i potomcima, svima onima koji su mi se direktno umešali u život. Roman ima puno veze sa ženom koja me je rodila, ona drži centralno mesto, ona je matica tog romana. Žao mi je što u romanu nema jedne slike koju sam čula kada je umrla i kada smo je ispraćali. Kada je omladina u to vreme išla iz studentskog grada u centar, na fakultete, oni su pešačili do mosta; devojke su išle bose, da ne kvare cipele. Tu je kod mosta bila česma, tu bi oprale noge, onda bi obukle te svoje šimike i grabile u grad. Ja ne vidim toliko stradanje u mojoj knjizi. Vidim jedno gladno pleme koje bezglavo juri u život. Pa šta bude. I što se tiče toga što sam žena, ja sam na kraju ipak samo čudovište kao i svako ko se bavi umetničkom disciplinom. Neko kome je najveći utisak sa oprostaja sa najbližim bićem priča koju nisam pre čula i žal što tu priču nisam stavila u knjigu. Ja jesam umetnica a to me, ukoliko želim da budem dobra, stavlja u stalnu borbu sa sobom i stalnu sumnju u sve što me okružuje, jedino tako se razvijam.

Umetnika boli nerazumevanje i neuspeh, sve se na kraju svodi na to. Ne boli iskrenost kao takva, čak ne ni proces, nego troši i uništava ta žrtva koja se prinosi daru, stalna sumnja, preispitivanje, poniranje, analiza

Junačko doba ideala naše mladosti ili naših roditelja, o kojem pišeš u tvom romanu, zamijenjen je danas razvalinama jednog svijeta u kojem smo živjeli i zastrašujuće blještavom vizurom ovog novog koji nam se prilično zlrado kesi. Šta smo iz svega toga naučili?

Milena Marković: Meni je jasno da je tom svetu došao kraj. Loše li je to, dobro li je, ne znam. Šta će sada da bude, isto ne znam. U knjizi sam napisala da je zapadno čovečanstvo sve manje spremno da preživi. Sve manje je spremno na bilo kakvu žrtvu, ispaštanje, na neudobnost. Egoizam korektnih zastrašuje, taj svet je u stalnom verbalnom performansu prava a zapravo, ne postoji istinska solidarnost i pravda. Vrtoglavo se pravi razlika između onih koji su vredni, pravi, napredni, pametni, kako treba i oni koje treba zatrti u svakom mogućem smislu, sa određenim izuzecima, pošto je svinjski individualizam zamenio pravi integritet. Vrlo je malo nezavisnih umova. Znači, to su horde papagaja koje ponavljaju i kljuckaju. Šta se onda desi kada ti koji nisu dovoljno dobri ustanu... Desi se da ode i nestane i šta treba i šta ne treba.

Tvoj zadnji stih u romanu glasi: „Hodaj mi sine daleko živi uči gledaj praštaj i nemoj ništa zaboraviti.“ Gdje se nalazi srce nade u tvojoj bolnoj isповijesti?

Milena Marković: Srce nade je u ljubavi. Ljubavi koja podrazumeva žrtvu i ispaštanje. Srce nade je u onima što će tek da žive, kako znaju i umeju. Život je srce nade.

ŠTO SU POKAZALI PRVI PODACI POPIISA STANOVNIŠTVA

DRAMATIČNI REZULTATI

PIŠE: **Goran Borković**

Prema preliminarnim rezultatima prošlogodišnjeg popisa stanovnika među demografski najpogođenijim krajevima su oni gdje većinom žive pripadnici srpske nacionalne manjine tako da je u Vrhovinama popisano 51,8 posto manje ljudi nego 2011. godine, a u Dvoru 45,4 posto manje stanovnika

Preliminarni rezultati popisa stanovništva, održanog prošle godine, pokazali su katastrofalne podatke. Ne samo da je u Hrvatskoj u odnosu na 2011. godinu ukupno popisano gotovo 400.000 ljudi manje (9,25 posto) tako da je ukupni broj pao na 3.888.529 građanki i građana, nego među najgore rezultate spadaju upravo oni zabilježeni na područjima gdje žive pripadnici srpske nacionalne manjine. Na primjer, u proteklih deset godina u Vrhovinama je „nestalo“ više od pola stanovništva. Točnije, 51,8 posto! Tek je nešto bolje u Dvoru gdje je 45,4 posto stanovnika manje. Precizni podaci vezani uz nacionalnost popisanih još nisu obrađeni, ali strah da je smanjenje najviše pogodilo srpsku zajednicu mogao bi biti opravdan što bi moglo dovesti do dodatnog smanjenja ionako tek dijelom realiziranih prava koja nudi Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina.

Podsjetimo da prema rezultatima popisa iz 2011. godine, u Hrvatskoj postoji 27 jedinica lokalne samouprave u kojima pojedine nacionalne manjine čine najmanje trećinu stanovnika i time ispunjavaju uvjete za uvođenje dvojezičnosti na svom teritoriju. Među njima su 21 općina i dva grada (Vukovar i Vrbovsko) sa srpskom nacionalnom manjinom. U većini njih preliminarni rezultati popisa pokazali su znatan, a negdje i katastrofalan pad broja

stanovnika. U Vukovaru je broj stanovnika pao za 15 posto na 23.536, dok je Vrbovsko sa 3872 ljudi broj stanovnika smanjilo za 23,7 posto.

Kao što je poznato, vukovarska gradska vlast na čelu s desničarski orijentiranim gradonačelnikom Ivanom Penavom već godinama uspješno ne želi provesti obavezu uvođenja dvojezičnosti i ćirilice u službenu upotrebu. Penava uporno tvrdi da Srba u Vukovaru ima između 25 i 28 posto, što je znatno niže u odnosu na potrebnih 33 posto. Njegova pročelnica upravnog odjela Grada Vukovara i također članica Domovinskog pokreta Ivana Mujkić, pred početak popisa taj je broj dodatno smanjila pa je kazala da Srba nema više od 18 posto. Penava je i ove preliminarnе rezultate pokušao iskoristiti govoreći da i oni pokazuju da broj Srba pada.

U politizaciju popisa uključio se i gradonačelnik Vrbovskog Dražen Mufić koji je pripadnike srpske zajednice optužio za manipulaciju brojem stanovnika. “Problem područja grada Vrbovskog u toj bliskoj prošlosti bila je manipulacija s brojem stanovnika, jer su se iz raznih razloga tu prijavljivali i oni koji tu nisu živjeli, od pripadnika srpske nacionalnosti pa do raznih poduzetnika koje su privlačile porezne pogodnosti”, ustvrdio je gradonačelnik, ističući da je Vrbovsko 2001. imalo 6.047, a 2011. godine 5.019. stanovnika. “Svi koji ovdje živimo, znamo da nije bilo tako. Te su brojke bile prenapuhane i ne-realne, ove sadašnje su čini mi se, bliže istini”, kazao je i najavio da će Grad Vrbovsko od sada voditi svoj popis na mjesečnom nivou i svaka tri mjeseca javnost će obavještavati o tom broju. Vrbovsko je, za razliku od Vukovara, u svoj statut ugradilo uvođenje dvojezičnosti i dvopismenosti, ali ih nikada nije primijenilo. Na Mufićeve tvrdnje reagirali su predstavnici Srba na tom području. “Izjava gradonačelnika u kojoj u istoj rečenici povezuje tzv. manipulacije s brojem stanovnika i bez ikakvog dodatnog objašnjenja spominje sve pripadnike srpske nacionalnosti smatramo krajnje neumjesnim i štetnim po cjelokupnu srpsku zajednicu, ali i međuljudske odnose na prostoru Grada Vrbovskog. Žao nam je da se olako i očito bez pretjeranog razmišljanja i relevantnih podataka ističu svi pripadnici jednog naroda te ih se povezuje sa tzv. manipulacijama oko broja stanovnika”, navodi u svom saopćenju gradska organizacija SDSS-a, iz čijih su redova zamjenik gradonačelnika, općinski i manjinski vijećnici. Podsjećaju da Srbi na području Gorskog kotara i Vrbovskog, od svog doseljavanja prije više od 400 godina, mirno žive zajedno sa svim svojim susjedima, bili oni pripadnici većinskog hrvatskog naroda ili drugih naroda. “Sve češće se i odseljavaju, jednako kao i svi stanovnici našega grada jer ih na to prisiljavaju jednaki razlozi. Neravnomjeran razvoj, manjak investicija, visoki troškovi života i cijene osnovnih komunalnih usluga kao i nedostatak kvalitetnih radnih mjesta jednako poražavajuće utječu na sve naše sugrađane. Ne postoje relevantni podaci da pripadnici srpske etničke zajednice zbog bilo kojih razloga sudjeluju u tzv. manipulacijama sa brojem stanovnika ili da je njihov udio u stanovništvu grada Vrbovskog na bilo koji način korigiran lažnim prijavama boravka ili bilo kakvim drugim nelegalnim aktivnostima. Bolna činjenica jest da u našem gradu i Srba i Hrvata i svih ostalih dobrih i vrijednih ljudi svakim danom ima sve manje. Rezultate za to možemo potražiti kako na državnoj, jednako i na županijskoj i gradskoj razini. Bezrazložno prozivanje svih pripadnika jednog naroda, bez ikakvog daljnjeg obrazloženja od strane gradonačelnika, bilo ono slučajno ili namjerno, pospješuje proces iseljavanja, etiketira srpsku zajednicu i stvara osjećaj nemira. Stoga ovim putem želimo istaknuti da samo zajedničkim radom na dobrobit svih naših građana i slanjem uključujućih i promišljenih poruka,

radom na smanjenju očitog neravnopravnog razvoja kojemu svjedočimo u Vrbovskom i isticanjem primjera dobre prakse zajedničkoga života Srba i Hrvata na našem području možemo pokušati preokrenuti negativne demografske i ekonomske trendove", ističu srpski predstavnici.

„Nisu potrebni diskriminatorska politika i sustavno zatiranje. Dovoljno je da se gospodarski ne ulaže dovoljno da bi došlo do depopulacije u određenim krajevima i to se dogodilo na područjima gdje žive Srbi“, tvrdi Antonija Petričušić

Komentirajući prve rezultate popisa, profesorica sa zagrebačkog Pravnog fakulteta Antonija Petričušić kazala je da oni idu na ruku Penavi. „Ne smijemo zaboraviti i da su institucije išle Penavi na ruku. Ustavni sud mu je dopustio da iz godine u godinu po vlastitoj volji preko Gradskog vijeća interpretira kakvo je stanje u gradu i jesu li se stekli preduvjeti za proširivanje prava građanima srpske nacionalnosti. Penava svake godine prepisuje istu odluku da tih preduvjeta nema. Nažalost, o tome se uglavnom šuti, jer je tema valjda previše marginalna da se o njoj raspravlja u široj javnosti ili je ljudi jednostavno ne razumiju. Dobra praksa i međunarodni standardi kažu da ne može jedan čovjek sa svojom većinom odlučiti jesu li se stekli međunarodni uvjeti za širenje manjinskih prava, nego bi u tom procesu trebali sudjelovati i pripadnici srpske nacionalne manjine koji trebaju imati svoj glas. Oni bi mogli reći da su se stekli uvjeti. Ovakva pitanja ne mogu se rješavati kroz razmjerni odnos pa da većina odlučuje o manjini“, kazala je Petričušić. Govoreći o razlozima dramatičnog pada broj stanovnika gdje su inače živjeli Srbi, kazala je da više nema sustavih pokušaja zatiranja Srba. „Nisu potrebni diskriminatorska politika i sustavno zatiranje. Dovoljno je da se gospodarski ne ulaže dovoljno da bi došlo do depopulacije u određenim krajevima i to se dogodilo na područjima gdje žive Srbi“, tvrdi Antonija Petričušić.

A podaci su zaista katastrofalni. Najgore rezultate među općinama imaju Vrhovine, gdje je 51,8 posto manje ljudi – sa 1381 pale su na njih 666 i Dvor koji je ostao bez 2526 stanovnika (minus 45,4 posto) pa ih sada ima 3044. Donji Lapac ima 32,8 posto manje ljudi (1419 stanovnika ukupno), Donji Kukuruzari 32,3 posto (1107), Krnjak 31,4 posto (1361), Gračac 31,2 posto (3229), Biskupija 30,9 posto (1174), Negoslavci 30,8 posto (1012), Gvozd 30,1 posto (2077), Markušica 29,6 posto (1800), Civljane 28,5 posto (171), Udbina 28,2 posto (1346), Borovo 27,1 posto (3685), Ervenik 26,2 posto (816), Šodolovci 26 posto (1224), Jagodnjak 25,7 posto (1504), Trpinja 25,2 posto (4166), Erdut 24,3 posto (5534), Kistanje 24 posto (2644), Vojnić 22,3 posto (3704) i Plaški 20,9 posto (1653)...

GRAD/OPĆINA	BROJ STANOVNIKA 2021.	PAD 2011./2021.%
VRHOVINE	666	51,8%
DVOR	3044	45,4%
DONJI LAPAC	1419	32,8%
DONJI KUKURUZARI	1107	32,3%
KRNJAK	1361	31,4%
GRAČAC	3229	31,2%
BISKUPIJA	1174	30,9%
NEGOSLAVCI	1012	30,8%
GVOZD	2077	30,1%
MARKUŠICA	1800	29,6%
HRVATSKA KOSTAJNICA	1946	29,4%
CIVLJANE	171	28,5%
UDBINA	1346	28,2%
BOROVO	3685	27,1%
ERVENIK	816	26,2%
ŠODOLOVCI	1224	26%
JAGODNJAK	1504	25,7%
TRPINJA	4166	25,2%
ERDUT	5534	24,3%
KISTANJE	2644	24%
TOPUSKO	2269	24%
VRBOVSKO	3872	23,7%
GLINA	7207	22,4%
VOJNIĆ	3704	22,3%
PLAŠKI	1653	20,9%
VUKOVAR	23.536	15%

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (36)

ПЕСИМИЗАМ

пише: Горан Бабић

Наиван, већ какав јесам, помислих у једном часу како ће мој песимизам ипак на концу надвладати проклете оптимисте кад из таме и још дубљег мрака изрони сретна изјава шефа државе Хрватске, оно о малој Зечевој, умлаћеној од звијери на Сјемену. Пита се веселник, наиме, шта тражи још преживјела родбина дјевојчице „сад кад су добили паре“? Несретник не рече за које би шолде пристао да Мерћеп убије његову дјecu

Улиј мало песимизма у наше редове! Руковођен овом идејом, објавио сам прије тридесет и седам година у једном скромном црногорском часопису (десетак других редакција одбило текст) отворено писмо тадашњем министру одбране адмиралу Бранку Мамули у поводу дивљања сплитских дивљака, који су армијске питомце с риве бацали у море. Тадашња власт, међутим, једнако цивилна и војна, није имала слуха за песимизам. Чинило јој се ваљда да онај, који шири злокобне мисли, у суштини призива несрећу па јој је било лакше и логичније да уклони доносиоца лоших слутњи, него да мијења лошу стварност. Али не замјерам Мамули на непажњи јер ни Наполеон не би могао предвидјети у што ће се за свега пет – шест година прометнути војна база Лора, тај дивни споменик спљетске хуманости. Уосталом, након тих истих пет – шест година, кад смо обојица све изгубили, био сам вјенчани кум адмиралу на његовом другом вјенчању. А што се Лоре тиче занима ме само једно – јесу ли бискупи за њу знали? Они који већ у исповједаоници о свему све сазнају.

Ах, како то бјеху занимљива времена! Покојни Рачан, рецимо, и ја малтене двадесет година живјесмо у пријатељству. На фотографији са овогодишње изложбе „Повремено заустављање времена“ (видјети каталог београдског Музеја савремене уметности – легат Милице Зорић и Родољуба Чолаковића) лијепо се види како нас двојица у тандему,

средином седамдесетих у ликовној колонији у Копачком риту роштиљ роштиљамо. А онда нас је историја раздвојила те ја одох у Београд, а он у Блајбург. Неки неће вјеровати да сам се, по преласку у Србију, све до његове смрти нарочито интензивно дружио с генералом Миланом Бастом, управо оним Титовим устаником, Јованкиним земљаком и мојим комшијом из скадарлијске нахије, који је крајем рата заробљавао усташе код Дравограда / Блајбурга. Рачан им је коју деценију касније полагао вијенце, тако да је, дакле, свако „само радио свој посао“.

Тадашња власт, једнако цивилна и војна, није имала слуха за песимизам. Чинило јој се ваљда да онај, који шири злокобне мисли, у суштини призива несрећу па јој је било лакше и логичније да уклони доносиоца лоших слутњи, него да мијења лошу стварност

Памтим трен кад су двојица Фрања (Кухарић и Туђман) заједно дунули у рог те је отпочео лов на дивљач, на Србе и партизане. У том лову, заправо сложеној хируршкој операцији, анестезиолог (онај што замагљује стварност и по потреби ублажава бол) био је Карол Војтила, краковски експерт за православље и социјализам. Теренски „радници“, задужени за сјечу глава, палеж кућа и подметање динамита под споменике, нису били само крволочни пси трагачи (Шушак, Вукојевић. Тута Налетилић и његова Кажњеничка бојна, Кордић, Норац те овај Главаш зван Акумулатор, Сумпор, Селотејп и сва сила сличних сподоба), него и идеолози (Шекс, Домљан, Томац, Хитрец, Смиљко Сокол, млађи Шибл те бројна пискарала), а велик су допринос злочину дали и некадањи Титови генерали, они који су се своједобно заклели Маршалу на вјерност до гроба (Рукавина, Шибл, Летица, Бобетко, Тус, Стипетић, Шпегељ итд). Немогуће је и набројати све ловце из тог лова у којем су пострадали живи Срби и надгробно камење мртвих партизана, али нешто такво није пошло за руком ни савезницима, који су послје Хитлерова краја судили по Швабији малобројним присталицама нацизма. А ни ситна разлика није безначајна јер је Рајх у Берлину изгубио, а НДХ је у Аграму побједила. Није први хрватски председник случајно помињао генералисимуса Франка, свог окрутног претечу. Зар не рече (још док бјеше жив) покојни Воја Деспотов: „Историја се не понавља, не понавља...“?

Наиван, већ какав јесам, помислих у једном часу како ће мој песимизам ипак на концу надвладати проклете оптимисте кад из таме и још дубљег мрака изрони сретна изјава шефа државе Хрватске, оно о малој Зечевој, умлаћеној од звијери на Сјемену. Пита се веселник, наиме, шта тражи још преживјела родбина дјевојчице „сад кад су добили паре“? Несретник не рече за које би шолде пристао да Мерћеп убије његову дјecu.

SJEVERNA MAKEDONIJA IZMEĐU VETA BUGARSKE I PRUŽENE RUKE PRIJATELJSTVA SRBIJE

UCJENE I
LICEMJERJE

PIŠE: Dr Nenad Živanovski-Stolić

Dok se Bugari vesele uz srpsku muziku i gledaju srpske filmove, bugarska država se trudi da svoje prisustvo u Sjevernoj Makedoniji nametne primjenom politike s kraja devetnaestog stoljeća koju je tada prakticirala bugarska Egzarhija – ukoliko asimilacija nije dobrovoljna, onda se primjenjuju represivne i prisilne metode. Današnja bugarska politika prema S. Makedoniji nije se prilagodila novom duhu vremena kako bi pridobila simpatije kod svojih susjeda Makedonaca

U samo godinu dana Bugarska je tri puta posezala za vetom kako bi spriječila otvaranje pristupnih pregovora Sjeverne Makedonije sa Evropskom unijom tražeći od Skopja da promijeni svoju nacionalnu povijest i prizna da su do 1944. Makedonci bili Bugari, da jezik kojim govore nije makedonski već idiom zapadnobugarskog govornog područja, da nacionalne heroje koje slave nisu bili Makedonci već Bugari, da tokom Drugog svjetskog rata Bugarska nije bila „fašistički okupator“ već oslobodilac Makedonije (kasnije su reterirali da su bili administrator) i da je u Makedoniji, za vrijeme Jugoslavije, bilo pobijeno 200.000 Bugara.

Do prvog veta došlo je u decembru 2020. godine, što je briselska diplomacija popratila primjetljivim neslaganjem. Reakcija Bruxellesa na drugi veto iz maja 2021. godine bila je puno blaža i suzdržanija u odnosu na onu od prije šest mjeseci. Na zadnji veto iz decembra 2021. nitko se nije ni obazirao u EU, nego se samo konstatiralo da se nisu stvorili uvjeti za početak pregovora sa Sjevernom Makedonijom.

Ova trajektorija promjene odnosa EU-a prema konkretnom problemu ilustrira koliko se u Bruxellesu i u najmoćnijim glavnim gradovima zemalja

članica iz takozvane „stare Evrope“ sa nezainteresiranošću gleda na pristupno članstvo Sjeverne Makedonije, a preko nje i na cijeli Zapadni Balkan. Zanimljivo je da u cijeloj priči rijetko tko u Sjevernoj Makedoniji na Bugarsku gleda kao na glavni problem zbog kojeg je Bruxelles nemoćan da otpočne pristupne pregovore. Dapače, sasvim obrnuto: Bugarska se percipira kao marioneta preko koje Bruxelles, Berlin i Pariz blokiraju početak integracije male balkanske države u Evropsku uniju.

Budući da takvo ogoljavanje istine nijedan makedonski političar nije spreman ili ne smije javno iskazati, glasnik koji je imao hrabrosti saopćiti gorku istinu, i pored toga što ga se ona direktno ne tiče, pojavio se iz druge države. To je bio predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, koji je doslovce rekao da se samo nasmije kada čuje da Bugarska sprečava Makedoniju da počne pregovore sa EU, jer mu je jasno da Bugarska nema moć za tako nešto, već da iza nje stoje mnogo moćnije zemlje članice. Tradicionalno na Srbiju senzibilizirani Bruxelles, koji ne propušta reagirati na sve što dođe kao neprijatan komentar iz oficijelnog Beograda, ovaj put je odšutio provokativnu Vučićevu ocjenu o perfidnoj evropskoj igri prema Sjevernoj Makedoniji.

Međutim, i za površnog poznavaoca stanja nije bio potreban Vučić i njegova izjava da bi mogao odgonetnuti rebus koji Bruxelles već godinama skicira u odnosu prema Skopju. Dovoljno je samo pogledati kronologiju razvoja tih odnosa i ustanoviti istinu. Kao što je poznato, od svog osamostaljenja ova bivša jugoslavenska republika naišla je na problem zbog svog imena koji je inicirala Grčka, tražeći da ono bude promijenjeno. Ipak, tadašnja Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija od Evropske komisije još 2009. godine dobila je pozitivni izvještaj da može početi pregovore za članstvo, ali su oni vrlo brzo blokirani zbog stalnog grčkog veta. Od 2011. godine u svakom narednom godišnjem izvještaju o progresu države, Evropska komisija je ponavljala preporuku o početku pregovora, ali i konstatirala da je zbog neriješenog spora sa Grčkom početak blokiran. Zaključak EK u svakom izvještaju je bio isti – čim se spor oko imena riješi, pregovori će odmah početi.

Spor sa imenom se riješio u ljeto 2017. godine potpisivanjem takozvanog Prespanskog dogovora, kada se Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija preimenovala u Sjevernu Makedoniju. Iste godine potpisan je i Dogovor za prijateljstvo i dobrosusjedstvo sa Bugarskom, u kojem se Sofija obvezala da će svojim iskustvom pomagati Skopju na putu prema EU čime više nisu postojale nikakve smetnje da S. Makedonija, konačno, nakon osam uzastopnih preporuka EK, počne pregovore za članstvo u EU. Ali...

Albanija zaštopala i Sjevernu Makedoniju

Kada se činilo da su sve kocke posložene i da više nema nikakvog bilateralnog spora koji može spriječiti početak pregovora, uslijedila je serija groмова iz vedra neba koje su koordinirano ispaljivale Njemačka, Nizozemska i Francuska. Taman što je čuvena rečenica i politika kancelarke Angele Merkel da je EU umorna od proširenja i da joj treba pauza postala *pase*, u toj 2017. godini na scenu je stupila Nizozemska, koja nezadovoljna zbog velikog broja ilegalnih emigranata iz Albanije, poseže za vetom za početak pregovora s

tom državom. Budući da je S. Makedonija bila stavljena u neformalan paket sa Albanijom, ispala je kolateralna žrtva nizozemske politike prema toj državi što joj je opet onemogućilo pregovore.

Koncem sljedeće godine, dakle u 2018., Nizozemska se odobrovoljila i nije više koristila veto prema Albaniji, ali onda na pozornicu stupa francuski predsjednik Emmanuel Macron, koji stavlja veto za početak pregovora dok se ne usaglasila nova metodologija za pristup novih članica. Iz Bruxellesa su dolazile utješne riječi Skopju, da „ovo nema veze sa vama, vi ste sve što se od vas zahtijevalo uradili i sad samo sačekajte da se izradi nova metodologija“. Uz tapšanje po ramenu ponovo je bila izgubljena još jedna godina.

Nova metodologija je usvojena 2020. i sve je išlo ka tome da će konačno, na koncu godine, Sjeverna Makedonija početi pregovore. Ali onda se niotkuda pojavljuje Bugarska sa svojim povijesno-lingvističkim zahtjevima koje mora ispuniti Sjeverna Makedonija. Tadašnji njemački ministar vanjskih poslova Heiko Maas 2021. je hladno, bez mrvice empatije, izjavio da S. Makedonija ima bilateralni spor sa Bugarskom i da od njegovog rješenja ovisi kada će početi pristupni pregovori. Na žrtvu koju je Makedonija podnijela prije četiri godine promjenom imena države više se nitko nije sjećao niti obazirao.

U Sjevernoj Makedoniji Bugarska se percipira kao marioneta preko koje Bruxelles, Berlin i Pariz blokiraju početak integracije male balkanske države u Evropsku uniju

Za čudo, kontra takve višegodišnje gorke realnosti u iskustvu sa EU integracijama, u predvečerju prvog bugarskog veta, makedonski sajt www.f2n2n.mk, koji implementira projekte financirane od zapadnih ambasada i evroatlantskih organizacija, te, stoga, afirmativno piše o njihovoj politici, objavio je nepotpisanu analizu sa naslovom „Generalizacija – igrata koja saka da ja igra Kremelj“, u kojoj se tvrdilo da se iza bugarskog veta krije, ni manje ni više, već politika Moskve i da tadašnja vlada u Sofiji, u stvari, nije bila proevropska, već marioneta Kremlja. Šizofrenost cijelog ovog teksta dodatno dobija na jačini ako se zna da akronimi imena sajta f2n2n znače „Fighting false news narratives“. I preko ovog primjera, jasno se očitava permanentna strategija briselskih *policy makers* da se za svoj sram i bestijalnost u slučaju sa S. Makedonijom osudi dežurni krivac za takozvano širenje malignog utjecaja – Rusija.

Bugarski kontinuitet

Postoji jedna maliciozna izreka koja se koristi u Srbiji i koja se temelji na njihovom povijesnom iskustvu, a to je da ako u ratu ne znaš kome da se prikloniš, onda samo vidi gdje je Bugarska, izaberi suprotnu stranu i budi siguran da ćeš biti među pobjednicima. Koliko god bilo uvredljivo, ovo što sada Bugarska radi Sjevernoj Makedoniji upravo je kontinuitet te njezine uloge kroz povijest da se uvijek stavlja na uslugu velikim silama u izvršavanju nečasnih poslova.

Još u vrijeme Osmanlijskog carstva, u drugoj polovici 19. stoljeća, bugarska Egzarhija je ostvarivanje svojih interesa fokusirala na koketiranju sa Sultanom i Portom, a na štetu ostalih hrišćansko-slavenskih naroda (Grka, Srba, Rumunja, Vlaha). Tako se u Izvještaju Foreign Office iz 1917. godine notira da je bugarska Egzarhija bila priznata od Turske još 1870-te, tako da je širila svoju propagandu u Makedoniji u puno povoljnijim uvjetima u odnosu na ostale pravoslavne crkve. Međutim, kako je ocijenjeno u ovom Izvještaju, „Bugarska Egzarhija nije donijela mir, nego mač“ koji se opisuje kao „Ozloglašeni bugarski zločini“. Bliskost tadašnjeg bugarskog Knjaževstva Sultanu Izvještaj ilustrira primjerom da se za vrijeme grčkog ustanka za neovisnost njezinih sjevernih dijelova 1897. Bugarska stavila na stranu Turaka tako što je presjekla željezničku liniju između Carigrada i Soluna, čime je spriječila Grčku da pošalje svoje trupe u Tesaliju, koja je tada bila pod vlašću Turske.

I u Prvom i u Drugom svjetskom ratu Bugarska se pozicionirala, kako će kasnije ispasti, na poraženoj strani, oba puta postajući satelit Njemačke. Zato i ne čudi izjava Adolfa Hitlera, dana 1943. prilikom njegovog susreta sa bugarskim carem Borisom, da su za njega Bugari balkanski Prusi. Ipak, na samom kraju rata, Bugarska mijenja stranu, prilazi savezu sa SSSR-om te u tih nekoliko dramatičnih dana u septembru 1944 godine čini nešto što nikada nije zabilježeno u povijesti međunarodnih odnosa i ratne povijesti. Bugarski parlament usvaja deklaraciju o pristupanju Bugarske savezu sa SSSR-om, ali pritom ne poništava prethodni dogovor o savezništvu sa nacističkom Njemačkom, tako da je Bugarska u tih par dana teoretski i praktično bila u isto vrijeme i saveznik i u ratu sa SSSR-om, te saveznik i u ratu sa Njemačkom.

Submisivni odnos prema velikom bratu od Bugara nije napravio samo balkanske Pruse, nego poslije rata i najlojalnije saveznike SSSR-a od svih država komunističkog lagera. Za vrijeme Hladnog rata, unutar zajednice Varšavskog pakta, bugarska tajna služba bila je odgovorna za izvršavanje prljavijih poslova koje je izbjegavao i sam KGB, tako da je moćni bugarski transportni vozni park, sa brojnim TIR kamionima koji su krstarili po drumovima Zapadne Evrope, bio zadužen za državni šverc narkotika iz Bliskog Istoka ka zapadnoevropskim metropolama. Vjerovalo se da će do uništenja kapitalizma doći tako što će mu se omladina onesposobiti preko ovisnosti o narkoticima. Također, poznata je i umiješanost bugarske tajne službe u atentat na papu Ivana Pavla Drugog 1981. godine, iza čega je kao organizator stajao KGB.

Međutim, sve ovo nije bilo razlog da nakon propasti komunizma Bugarska ne postane jedan od najlojalnijih članova evroatlantskog saveza. U skorijoj prošlosti takav podanički odnos bugarske vlade je bio zabilježen tokom NATO agresije na SR Jugoslaviju 1999., kada je bugarska tajna služba, kao ekspozitura moćnije strane agenture (u ovom slučaju njemačkog BND-a), izradila „čuvenu“ operaciju Potkovicica, kada su bugarski agenti izvještavali da je na Kosovu u toku veliko etničko čišćenje u obliku potkovicice i da se na nogometnom stadionu u Prištini vrše masovna pogubljenja Albanaca. Iako je tajno cirkulirao, postojanje ovog izvještaja nikada nije javno potvrđeno. General Wesley Clark, tadašnji vrhovni komandant NATO snaga u Evropi, negirao je da je znao išta o operaciji Potkovicica, dok se u nezavisnom njemačkom dokumentarnom filmu „Es begann mit einer Lüge“ („Sve je počelo jednom lažju“) iz 2000. godine tvrdilo da su navodi o „operaciji Potkovicica“ izmišljeni od strane bugarske službe da bi se opravdalo bombardiranje SRJ.

I danas je za poznavaoce diplomatskih prilika neprirodno, ali i indikativ-

no brojno prisustvo bugarskog diplomatskog osoblja u DKP-ima u Skopju i Beogradu (ima ih po tridesetak u svakom gradu), uz veliki broj prvih, drugih i trećih sekretara te savjetnika, što nadmašuje realne potrebe ove sedam milijunske države ukoliko su joj namjere prema svojim prvim susjedima dobronamjerne. Za usporedbu, srpsko diplomatsko osoblje u ambasadi u Sofiji je godinama svedeno na 5-6 predstavnika, a makedonsko je još i manje.

Utjecaj Srbije

S druge strane utjecaj Srbije na Sjevernu Makedoniju, barem u toj političko-diplomatsko-sigurnosnoj domeni je beznačajan, posebno u onome što se može registrirati u javnoj politici. To je i razumljivo ako se uzme u obzir dugotrajna fiksacija srpskih državnih kapaciteta prema Kosovu, te područja sa značajnom srpskom populacijom poput Bosne, Crne Gore i Hrvatske. Zato, ma koliko patetično zvučale, ipak ima i istine u riječima srpskog predsjednika Vučića kada kaže da jedino što traže od Makedonaca i Makedonije je da ne

Budući da je S. Makedonija bila stavljena u neformalan paket sa Albanijom, ispala je kolateralna žrtva nizozemske politike prema toj državi što joj je opet onemogućilo pregovore

mrze Srbe i Srbiju. Jer realno i kad bi željela, Srbija nema mogućnosti i snage da bude prisutna u punom kapacitetu i u S. Makedoniji, dok su joj otvorene neuralgične točke u spomenutim državama.

Međutim, odsustvo robusnog diplomatsko-političko-financijskog prisustva Srbije u S. Makedoniji ona godinama uspješno pokriva svojom mekoćom koja na koncu daje puno bolji rezultat, nego bugarska *hard-linerska* politika. Samo u zadnjih 12 mjeseci Srbija je učinila tri poteza koji su joj popularnost i simpatije uvelike povećali kod običnih makedonskih građana. Prvi je bio prošle zime i proljeća kada je Srbija prva donirala vakcine S. Makedoniji protiv Covida, zatim otvorila svoje bolnice za makedonske građane da se cijepi, a tokom ljeta i prva poslala helikoptere da gase požare koji su buktili u istočnom djelu zemlje. U svom tom periodu bugarsko prisustvo u makedonskim medijima, javnosti i u svijesti običnih građana se percipiralo kroz prijatnu vetom, negiranjem makedonske nacije i jezika, prisvajanjem nacionalne povijesti i proglašavanjem makedonskih heroja za bugarske. Sve ono što je hrvatski predsjednik Zoran Milanović nazvao „ulazak u intimni prostor“.

Ipak, izuzmemo li ove dnevno-političke događaje, jedna dublja sociokulturološka analiza bi vodila ka zaključku da se srpski utjecaj u S. Makedoniji, a i u širjoj regiji, puno sistematičnije i planski provodi godinama i decenijama, za razliku od ovih neprijateljskih *ad hoc* poteza Bugarske koji su u velikoj mjeri iznuđeni, kako smo ranije napisali, i zbog interesa Bruxellesa i utjecajnijih EU država. Srbija je i kroz povijest, a i danas u mirnodopskim uvjetima, svoj vektor moći u regiji provodila kroz tzv. primjenu centripetalne sile koja privlači sebi susjede ili ih navodi da gravitiraju prema njezinim kulturnim prostorom i vrijednostima.

To se na najbolji način ogleda u popularnoj kulturi, prije svega u muzici i filmu. Misli se na prisustvo srpske muzike lakih nota i turbo folka, koji predstavlja „uspješni“ miks ritma i melosa koji se ne mogu pomiješati – od world music i etno, do gangsta rapa i R&B-ija. Svakom muzički educiranom slušaocu se diže kosa na glavi od tako uspješne mješavine „vode i ulja“, ali taj produkt nije ni namijenjen njima. Oni koji su *targetovani*, mladi i prosječno obrazovani slušaoci to prihvaćaju i prijatno je za njihove uši. Zato i ne treba da čudi da su na regionalnim YouTube *trending* listama u svim ex YU republikama već godinama uvjerljivo na prvim mjestima izvođači iz Srbije.

Ništa drugačija nije situacija sa filmskom i televizijskom produkcijom, gdje je oduvijek srpska kinematografija znala snimiti najgledanije *blockbustere*. Tako je bilo u bivšoj državi, tako je i danas kada su filmovi i serije poput „Južnog vetra“, „Tome“, „Montevidea“, „Balkanske međe“, „Senki nad Balkanom“, „Ubica moga oca“, „Nečiste krvi“, „Bese“, „Klana“ najgledaniji u regiji.

Srpski stvaraoči su prvi razumjeli i prihvatili princip po kojem funkcioni- raju Hollywood i druga američka televizijska i muzička produkcija (a preko njih i američka država) i uspješno ga prilagodili našoj regiji i senzibilitetu. Kao rezultat došlo se do toga da muzička, TV i filmska produkcija osrednjeg i lošeg, a ponekad i solidne kvalitete uspješno promovira srpski kulturni model kao najdominantniji i najprisutniji od svih drugih na Balkanu, a srpski jezik nameće kao *lingua franca* od Beča do Istanbula. Koliko god zvučalo blasfemično u popularizaciju i širenju srpskog jezika, a preko njega i kulturne dominacije Srbije na susjedne zemlje, nakon Vuka Karadžića, najviše je učinio Aca Lukas, kao nova paradigma srpskih „kulturnih reformatora“.

Jasno se očitava permanentna strategija briselskih *policy makera* da se za svoj sram i bestijalnost u slučaju sa S. Makedonijom osudi dežurni krivac za takozvano širenje malignog utjecaja – Rusija

Za to vrijeme, dok se Bugari vesele uz srpsku muziku i gledaju srpske filmove, bugarska država se trudi da svoje prisustvo u S. Makedoniji nametne primjenom politike s kraja devetnaestog stoljeća koju je tada prakticirala bugarska Egzarhija – ukoliko asimilacija nije dobrovoljna, onda se primjenjuju represivne i prisilne metode. Današnja bugarska politika prema S. Makedoniji jednostavno se nije prilagodila novom duhu vremena kako bi pridobila simpatije kod svojih susjeda Makedonaca. Zato i ne čudi nepopularnost te države, a preko nje i bugarskog naroda u Sjevernoj Makedoniji. Brojno osoblje u ambasadi sa opskurnim aktivnostima je još jedan relikv prošlosti, a veto na evrointegracije primjer kako se sa pozicije sile ne može postići dominacija jedne države nad drugom, nego se animozitet još više produbljuje. Zato se na bugarski veto više nitko ne obazire među običnim građanima, što neupitno vodi ka još jednom porazu bugarske diplomacije.

GDJE JE ZAPELA OBNOVA NAKON POTRESA

PROCES KOJEG NEMA

PIŠE: **Paulina Arbutina**

Nakon godinu i više dana od razornog potresa rezultat obnove jednostavno je svesti: u državnoj režiji nije sagrađena ni jedna kuća, nekoliko je novosagrađenih objekata zahvaljujući privatnim inicijativama, a s hitnim intervencijama saniranja oštećenih dimnjaka i krovova država je krenula tek deset mjeseci nakon potresa

Na pragu je drugo proljeće od razornog banijskog potresa a saniranje srušenih, urušenih, popucalih, oštećenih i devastiranih kuća nije se pomaklo s mrtve točke. I dalje, skoro u dvorištu svake oštećene kuće, stoji po jedan privremeni, pomoćni građevinski objekt – kontejner u kojem ljudi žive, danju i noću, pod visokim ljetnim ili niskim zimskim temperaturama. U tih 365 dana osim razornog potresa od 6,2 stupnja po Richteru, Baniju su pogodila i tri potresa preko pet stupnjeva, 17 potresa između četiri i pet stupnjeva, 125 ih je bilo između 3 i 4, dok je onih manjih bilo 2.000.

Nakon razornog potresa 29. decembra 2020., javnost su zaprepastile vijesti o osam izgubljenih ljudskih života, fotografija i snimki apokaliptično srušenih kuća u Majskim Poljanama, sablasno uništenih u Luščanima, kao u ratu granatiranog centra Petrinje, ali i potresnih ljudskih sudbina iz okolnih petrinjskih i glinskih sela. Na granici filmova znanstvene fantastike i filmova strave i užasa u banijskim selima na jugoistočnim obroncima Šamarice ili Zrinske gore, u selima Mečenčani i Borojevići, počele su se otvarati vrtače, promjera i po nekoliko desetaka metara. Godinu dana poslije, s promijenjenim reljefom u ova dva sela, evidentirano je ukupno 149 zastrašujućih rupa u zemlji. Svakom novom tragičnom ljudskom pričom iz izoliranih banijskih sela, hrvatska javnost ostajala je zaprepastena scenama teškog života nimalo primjerenima civilizaciji 21. vijeka u mjestima koja su samo po 80 km udaljeni od hrvatske prijestolnice.

Naspram nadljudske borbe za preživljavanjem i sila prirode, nalazi se vladajuća elita i stroga državna birokracija koja se u najvećoj prirodnoj katastrofi u novijoj hrvatskoj povijesti nije uopće snašla. Banijci bi rekli, naučeni proteklom 27 godišnjim poslijeratnim iskustvom državnog zapostavljanja, da se nisu niti potrudili. Istina, Vlada je odmah nakon razornog potresa osnovala Stožer civilne zaštite zaduženog za uklanjanje posljedica potresa koji i dalje djeluje bez obzira što velik dio hrvatske javnosti smatra da je vrijeme za uspostavu potpuno drugačijeg sustava koji bi trebao upravljati procesima obnove i revitalizacije koji definitivno ne spadaju u djelokrug struktura civilne zaštite niti taj sustav posjeduje potrebne kompetencije za taj posao.

Nakon godinu i više dana od razornog potresa, rezultat obnove jednostavno je svesti: u državnoj režiji nije sagrađena ni jedna kuća, nekoliko je novosagrađenih objekata zahvaljujući privatnim inicijativama donatora iz cijele Hrvatske i regije; nakon prvih tjedana interventnih mjera volontera, s hitnim intervencijama saniranja oštećenih dimnjaka i krovova, ili kako je to ljepše reći, sa nekonstrukcijskom obnovom, na kućama sa lakšim oštećenjima, država je krenula tek deset mjeseci nakon potresa, dotle svatko tko je imao iole ljudske radne i financijske snage, sam je u vlastitom aranžmanu popravio i osigurao svoje dume, dimnjake i krovove.

Razorni potres ošteti je i osnovne i srednje škole na području Gline, Petrinje i Siska. I dok se odgojno-obrazovni sustav, u kom su nakon razornog potresa i po nekoliko razreda učenika manje, brzo reagirao i organizirao, dotle je ova prirodna katastrofa, uz epidemiološke mjere i ograničenja svjetski raširene korone, dobro razdrmala i onako klimav zdravstveni sustav.

Godinu dana nakon u županijskoj sisačkoj bolnici „Dr. Ivo Pedišić“ od ukupno šest zgrada samo su tri u funkciji. Nakon potresa, pa sve do oktobra, bolesnici su ležali u šatorima kao da se za svoj život bore u pravom, ratnom stanju, na prvim borbenim linijama, a ne u krugu županijske, sisačke bolnice u čijoj neposrednoj blizini cijelo vrijeme se nalazila prazna novosagrađena i neoštećena zgrada bolničkog paviljona sa kompletno priključenim elektroinstalacijama, vodom i grijanjem. Umjesto brzog useljenja u novi sigurni objekt nakon razornog potresa, na useljenje u civilizirani prostor čekalo se punih devet mjeseci zbog nedostatka pravovaljane uporabne dozvole za zgradu.

Bolnička situacija nije ništa bolja niti u Petrinji gdje u funkciji nije zgrada odjela pulmologije i odjela produljenog liječenja i palijativne skrbi za najugroženije bolesnike koji su godinu dana bili smješteni u improviziranim prostorima nekadašnjeg restorana. Od početka 2022. godine petrinjski odjeli Opće bolnice „Dr. Ivo Pedišić“ smješteni su u kontejnersko naselje na putu Petrinja – Sisak, u selu Mošćenica. Dok je nekadašnji kapacitet petrinjskih odjela iznosio 100 kreveta, danas su bolesnici smješteni u dva montažna objekta sa ukupno 28 kreveta.

U razornom potresu stradale su i crkve koje su preživjele sve dosadašnje ratove.

Uništeni su parohijski domovi u Petrinji i Glini, šest crkava na petrinjskom području, pet na glinskom i četiri na kostajničkom području. Uništen je i jedini banijski manastir, onaj u Komogovini. Na mnogima od tih uništenih crkvenih zdanja, neposredno prije potresa bili su završeni zadnji radovi na obnovi i sanaciji, a na nekima su radovi još bili u toku. Srećom, novo zdanje hrama Sv. Spiridona u Petrinji, koji je bio u zadnjoj fazi izgradnje, prošao je bez oštećenja. Nažalost, teško su stradale, sa potpunim statičkim i konstruk-

Glina, januar 2022. / foto: Mario Beganović

tivnim oštećenjima narodni zborovi, kao onaj za Sv. Iliju u Blinji i onaj za Veliku Gospojinu u Donjim Kukuruzarima. Svakako najveći je udar zadesio Crkvu Vaskrsenja Gospodnjeg u Majskim Poljanama, u narodu od milja nazvanu Mlada Nedjelja koja je porušena do temelja.

Kako u narodu kažu, svakog čuda tri dana dosta, tako su nakon prirodne katastrofe, rijeke volontera prvih tjedana, ekspertnih timova i novinarskih ekipa, ali i licemjernih selfija kraj kontejnera, Banijci opet ostali sami sa svim ljudskim strahovima, prirodnom i društvenom nesigurnošću i neodgovorenim pitanjima.

Statistički gledano, u Sisku i na Baniji za godinu dana pregledano je ukupno 41.000 objekata, od kojih 4.900 ima crvenu naljepnicu, oko 9.000 žutu i 27.000 zelenu. Kontejnera je ukupno 2.437, od tog broja njih preko 2.200 dostavljeno je preko Stožera, a ostalo iz raznih donacija, kako tvrdi Stožer civilne zaštite. Za obnovu je, zaključno s 31. decembrom, podneseno 9.500 zahtjeva. Za nekonstrukcijsku obnovu podneseno je 7.300 zahtjeva, od čega je završeno 1.100 kuća plus 470 kuća sa samoinicijativnom nekonstrukcijskom obnovom čiji su zahtjevi za refundaciju troškova predani. Uglavnom se tzv. nekonstrukcijska obnova, odnosi na sitne radove, dimnjake, dume, ali pro-

sječni troškovi po kući iznose čak vrtoglavih 45.000 kuna. Oko 10 posto prijavljene nekonstrukcijske obnove u međuvremenu je prešlo u konstrukcijsku, odnosno od zelene naljepnice ka žutoj jer brojni naknadni potresi izazvali su i nova oštećenja već oštećenih kuća. Kako u dio obnove spada i rušenje teško oštećenih objekata sa crvenom naljepnicom, do kraja 2021. srušeno je 460 objekata koji su predstavljali opasnost za građane. Obnovljeno je 20 oštećenih škola, 145 trafostanica i 19 niskonaponskih mreža. Uloženo je preko 60 milijuna kuna za obnovu elektroenergetske infrastrukture i preko 100 milijuna kuna u obnovu vodoopskrbnog sustava. Završena je nekonstrukcijska obnova 1.100 kuća. I da ne zaboravimo spomenuti sedam saniranih vrtača u Mečenčanima koji su se otvorili neposredno u blizini naseljenih kuća. Kao jedini vjesnici neizvjesne obnove u Petrinji je u oktobru pokrenut Centar novog života, kontejnersko naselje za poduzetnike a koštao je vrtoglavih 50 milijuna kuna.

Razorni potres na politički skliskom hrvatsko-srpskom terenu morao je izazvati i jezične polemike o tome kaže li se za potresom pogođeno područje od Petrinje do Dvora, Banija ili Banovina i što te razlike znače. No, bez obzira kako se nazivali, Banijci ili po novokomponiranom Banovci, čekali su mjesecima pravni okvir kako bi uopće mogli državnim organima aplicirati zahtjeve za saniranje štete i obnove svojih kuća.

Godinu dana nakon potresa u županijskoj sisačkoj bolnici „Dr. Ivo Pedišić“ od ukupno šest zgrada samo su tri u funkciji. Nakon potresa, pa sve do oktobra, bolesnici su ležali u šatorima kao da se za svoj život bore u pravom, ratnom stanju

Prvo je u maju donijet Zakon o obnovi za koji se odmah čim je ugledao svjetlo dana znalo da je neprovediv i da mora ići u izmjene koje su donijete tek nakon dugog toplog ljeta i godišnjih odmora. Dok su se u Zagrebu krojili propisi, dotle su na Baniji podivljale cijene građevinskog materijala kojemu je uslijed nekontroliranog tržišta kumovao i nedostatak majstora i građevinskih radnika što je onemogućavalo popravke u režiji samih vlasnika. Starijoj populaciji u industrijski, poduzetnički i demografski ugašenim sredinama preostalo je jedino da se pouzdaju u moć svojih deset prstiju kako bi na bilo koji način skrtili najhitnija oštećenja svojih stambenih i gospodarskih objekata.

I konačno, kad su iz Zagreba stigli zakonski propisi, državna birokracija je toliko usporila proces obnove i izgradnje da čak obnove pojedinih kuća, sa gotovim prikupljenim finansijskim sredstvima od privatnih donatora, čekaju više od pet mjeseci na odobrenje iz nadležnog Ministarstva graditeljstva. No, i nove izmjene i dopune Zakona o obnovi ostale su i dalje nedorečene, pogotovo u najbolnijem dijelu reguliranja neriješenih imovinsko-pravnih odnosa

koji dalje zahtijevaju dokaze i provođenje postupka na sudu. S obzirom na velik broj slučajeva neutvrđenog vlasništva, gdje su suvlasnici davno preminuli a njihov još veći broj potomaka rasut po svijetu, pravni procesi će biti daleko od efikasne i brze obnove.

Nezadovoljni građani ističu da Zakon samo definira prava i procedure ostvarivanja prava, ali ne definira ono najvažnije – kad će se dogoditi obnova i kako će se dogoditi revitalizacija njihovog prostora. Zarobljeni u birokratskoj hobotnici pravila i trodionnoj podjeli nadležnosti između Ministarstva, Županije, lokalnih gradova i općina, građani nemaju informacije što će s njima biti dugoročno i gdje su njihovi zahtjevi za obnovu i kada će doći na red. U kompletnoj proceduri javnih natječaja, pravila i mjera, prebacivanje odgovornosti između ministarstava i državnih tijela frustrira građane, a kad se tome dodaju i pravila konzervatorske struke koja u kompletnom procesu obnove starijih građevina čine značajnu kariku, put do konačnog rješenja i obnove nakon potresa čini se zaista neprohodan od državne administracije. Na Baniji se slažu da, ako je proglašena katastrofa, onda ne mogu vrijediti zakoni kao u nekoj normalnoj situaciji, te da je sve trebalo ići po hitnom postupku, a ne da bude komplicirana i dugotrajna. Problem je i nemogućnost građana da obnove svoje gospodarske objekte radi nepostojanja zahtjeva za njihovu obnovu u sklopu Zakona o obnovi koji ne obuhvaća obnovu gospodarskih nego samo stambenih objekata. Naravno, sasvim je jasno da zbog održivosti života na Baniji, nema smisla stambene objekte obnavljati bez gospodarskih, što je već jednom viđeno nakon poslijeratne obnove, što je rezultiralo čitavim naseljima praznih obnovljenih kuća. Nejasna, nedorečena, nepropisana ostala je i procedura obnove kuća u vlasništvu RH, a koje su dođijeljene kroz program stambenog zbrinjavanja, a kojih se tokom proteklih dvije decenije nagomilalo prodajom bivših vlasnika srpske nacionalnosti koji su ostali u izbjeglištvu.

Pred jesenske kiše na Baniju su stigli i konačni, detaljni vladini propisi Programom mjera obnove zgrada oštećenih potresom na području grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije, Zagrebačke županije, Sisačko-moslavačke županije i Karlovačke županije koji konkretiziraju samu proceduru obnove. Sa Programom mjera, koji su teoretski pokušale da reguliraju i stabiliziraju podivljale cijene građevinskog materijala, stigli su s druge strane pre-skupi elaborati. Naime, na području proglašene katastrofe, odnosno Banije, vlasnici će moći sami provesti obnovu svojih kuća, a pod tim se točnije podrazumijeva izrada elaborata, projektne dokumentacije i izvođenje radova, dok bi Središnji državni ured za stambeno zbrinjavanje na kraju izvršio isplatu po ispostavljenom računu. Problem je što ti elaborati koštaju, ponekad gotovo koliko i sami radovi. S obzirom da je u pitanju siromašna županija sa starijim domaćinstvima, bez adekvatne radne snage, pitanje je koliko vlasnika sebi može priuštiti izradu elaborata, a da zatim čekaju državu da im vrati taj novac, jer mnogi jednostavno taj novac nemaju. Nameće se i pitanje, što ako se desi da izvođač radova ne želi raditi po izrađenom elaboratu koji vlasnik ima, ili što kada se sve izgradi, a nadležni jednostavno ustvrde da elaborat nije bio dobar.

Tu su naravno, pod upitnikom i sami izvođači radova koji bi trebali pokriti veći, masovniji proces obnove kojih, za razliku od obnove prije dvadeset godina, više nema na tom prostoru. No, da će obnova trajati u nedogled, pokazuju i jasni rokovi zadati u Vladinom jesenskom Programu mjera koji su za jednu efikasnu i brzu obnovu produženi. Tako je za podnošenje zahtjeva za

novčanu pomoć za izradu projektnih dokumentacija rok produžen čak do 31. decembra 2030., a za uklanjanje potresom uništenih zgrada, zahtjevi će se moći predavati čak do 31. decembra 2025. a što sve govori da je kraj obnove na dugom štapu, tko dočeka – dočeka.

Programom mjera iz septembra obećano je da će se ići u izgradnju 400 tipskih kuća čiji su radovi trebali početi u novembru, međutim uslijed raspisanih, pa poništenih natječaja na javnim nabavama, ta izgradnja također, još uvijek nije na vidiku. Umjesto Vladinih konkretnih pozitivnih poteza, građanima na Baniji stižu računi za struju iako postoje Zaključci Vlade RH o otpisu potraživanja na ime potrošnje električne i toplinske energije na potresom pogođenom području. Naime, svako malo HEP se oglašuje na navedeni Zaključak pa nekima šalje enormne račune za struju. Tako je na primjer, jedna porodica iz Siska dobila račun za srpanj 2021. u iznosu od 908,47 kn, a za razdoblje od 1. rujna do 31. listopada 2021. u iznosu od 2.021,00 kuna. Sve to stvara dodatne stresove i nezadovoljstvo građana i čini život među ruševinama još težim i nepodnošljivim.

Statistički gledano, u Sisku i na Baniji za godinu dana pregledano je ukupno 41.000 objekata, od kojih 4.900 ima crvenu naljepnicu, oko 9.000 žutu i 27.000 zelenu. Kontejnera je ukupno 2.437, od tog broja njih preko 2.200 dostavljeno je preko Stožera, a ostalo iz raznih donacija

Osim Zakona o obnovi i Programa mjera obnove, tu je još jedan, vrlo bitan Vladin dokument koji donosi konkretne kapitalne projekte, a koji jasno idu u prilog onom zaključku Banijaca o državnom ignoriranju tog dijela hrvatskog teritorija – Vladin Program društvene i gospodarske revitalizacije potpomognutih područja Sisačko-moslavačke županije pogođenih potresom, u kojem se Banija, područje direktno pogođeno potresom, ignorira, dok se susjedni, potresom nepogođeni kraj – Moslavina, favorizira u investiranju.

Primjera radi, u Vladinom Programu revitalizacije, na više od sto stranica, riječ Glina spominje se samo četiri puta, dok se četiri milijarde kuna od ukupno 16 milijardi planiranih za revitalizaciju odnosi na drugi kolosijek pruge Novska – Dugo Selo. Riječ je o kapitalnom projektu koji i fizički zahvata samo rubni dio županije i pitanje je da li će se u okviru tog projekta koji bi trebao ubrzati prijevoz robe iz Austrije i Njemačke ka Bugarskoj i Turskoj, uspjeti zaposliti ijedan čovjek u Petrinji, Glini, Dvoru... Programom revitalizacije koji bi trebao vratiti život na područje na kojem ga nema već 30 godina, sadrži skup projekata kratkog daha koji se spominju već deset godina i koji su namijenjeni uglavnom pojedinim trgovačkim društvima koja su pod nadležnosti županije, odnosno HDZ-a. Među brojnim naznačenim, konkretnim projektima za Kutinu, Novsku, Jasenovac, mjesta koja nisu direktno pogođena

Glina, januar 2022. / foto: Mario Beganović

potresom, u Programu se nigdje ne naziru siromašne općine i gradovi poput Gline, Dvora, Hrvatske Kostajnice, Donjih Kukuruzara, Vrginmosta...

Osim rekonstrukcije i izgradnje drugog kolosijeka željezničke pruge Dugo Selo – Novska, poddionice Kutina – Novska, u Vladinom Programu revitalizacije, stoje stavke biorafinerije u Sisku, prostora geotermalnog potencijala u Sisku, nabavku novih autobusa za Auto promet Sisak d.o.o., izgradnja vidikovca na Hrastovačkoj gori, razvoj i nadogradnja postojeće luke u Sisku. Banijci, ali i nezadovoljni Siščani ne vide kako će obnovi i revitalizaciji potresom pogođenih područja pomoći poduzetnički inkubator i Centar gaming industrije u Novskoj, pa čak obnova zgrade robne kuće Lonia u Kutini, energetska obnova zgrade osnovne škole u Jasenovcu, poboljšanje vodno-komunalne infrastrukture aglomeracije u Kutini, Novskoj, reciklažno dvorište u Kutini, dnevni centar za starije osobe u Novskoj itd. Tu je i izgradnja autoceste A11 Zagreb – Sisak koja se gradi već dvije decenije, ali i ovog puta bez konkretnog datuma realizacije. Takav popis konkretnih kapitalnih projekata, Vladin je odgovor za područje Siska i Banije, područje s uništenim bolnicama, domovima zdravlja koji funkcioniraju pomoću šatora i kontejnera, popucale školskim zgradama, kontejnerskim naseljima umjesto obiteljskih kuća, mjestima u kojima plamen svijeca i život održavaju starci u sedmoj i osmoj

deceniji života. Mnogi su isticali da je razorni potres otvorio vrata za obnovu i revitalizaciju zaboravljene i zapuštene Banije u zadnje tri decenije, međutim Sisak i Banija će po svemu sudeći i dalje ostati slijepo crijevo Hrvatske udaljeno svega 60 km od Zagreba. Sisak je naime, jedini županijski centar koji nije spojen autocestom sa Zagrebom bez obzira na velike dnevne migracije na toj relaciji. Bez konkretnih mjera od strane centralne države, Sisak i Banija nikada više neće biti gospodarski razvijeno područje, iako su za vrijeme Jugoslavije bili prepoznatljiv industrijski kraj.

Naravno, nitko nije očekivao da će se obnova desiti preko noći, ali građani nemaju osnovnu informaciju hoće li i kad njihovi domovi uopće biti obnovljeni. Možda bi sve to građani mogli i razumjeti, da je problem u nedostatku novca za obnovu. Ali novac nije u pitanju. Iz Fonda solidarnosti Evropske unije krajem 2021. godine u Hrvatsku je uplaćeno je 2,4 milijarde kuna za saniranje posljedica petrinjskog potresa na javnim zgradama. Novac iz Fonda mora se iskoristiti u roku od 18 mjeseci od dana kada je Evropska komisija isplatila puni iznos pomoći. S obzirom, da se uvelike kasni u realizaciji projekata obnove nakon prvog, zagrebačkog potresa, zbog čega je EU prvi put produljila rokove za realizaciju dodijeljenih sredstava, pitanje je kako će se pri tim procedurama apliciranja projekata snaći nerazvijeno banijsko područje bez stručnih službi i agencija sa kojima raspolaže grad Zagreb, a gdje se opet nisu uspjeli ispoštovati zadati rokovi.

I dok je sve oko obnove neizvjesno i neodređeno, jedina jasna stvar vezana za Baniju jeste da joj je politički određena i namijenjena lokacija za odlagalište niskog i srednje radioaktivnog otpada na Čerkezovcu, bez obzira na 40 kilometara udaljenosti od epicentra razornog potresa 6,2 stupnja po Richteru. Obrazloženje nadležnih u vezi Čerkezovca kao navodno jedine povoljne lokacije za odlagalište nuklearnog otpada, bilo je, između ostalog, da je to "seizmički najstabilnije područje u Hrvatskoj". U godini razornog potresa, kroz potresom pogođeno područje, protutnjao je i Popis stanovništva koji je evidentirao demografsku devastaciju uzrokovanu ne samo razornim potresom nego državnim odnosom prema Sisku i Baniji u zadnjih 30 godina. Prema prvim podacima Popisa stanovništva u Sisku je evidentirano 7514 stanovnika manje, u Glini 2134, u Petrinji 4621 manje, a u Dvoru 2759 stanovnika manje.

Razorni potres razotkrio je pravo lice Siska i Banije i svu bezvoljnost i nezainteresiranost dosadašnjih zvaničnih politika ne samo prema Baniji nego i prema drugim rubnim, krajiškim krajevima Hrvatske koji su prije 30 godina bili ratna zona. No, najnovije fotografije, primjera radi potresom uništenih Majskih Poljana i Luščana koje su identične onima prije godinu dana, najbolje govore da državne vlasti takav odnos nastavljaju i poslije prirodne katastrofe. Svakim danom, sa svakom novom odlukom odgode obnove ne samo zidova, nego postavljanja temelja dostojanstvenog života, broj stanovnika Siska i Banije, sve je manji.

Opstanak naroda Banije, bez obzira na nacionalni predznak, bez političke snage u centru odlučivanja, ostaje pod ozbiljnim znakom pitanja. Znajući da političku snagu čini narodna masa koje Banija nema, to pitanje postaje alarmantno za podneblje u neposrednoj blizini glavnog grada države, članice Evropske unije. U začaranom krugu uzroka i posljedica u kojem se izlaz ne vidi, na društvenoj periferiji i egzistencijalnom rubu, narodu kraja u kojem se ratovi i prirodne katastrofe izmjenjuju svakih 30 ili pedeset godina, trebaju jasna, brza, sustavna i konkretna djela.

MANIFESTACIJA KAO DIO FOLKLORA EVROPSKE PROJEKTNE DISCIPLINE

NO > 154Δ EVROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2022/7530

PIŠE: **Željko Luketić**

Nije tajna da je Evropa ispucala sve velike gradove zemalja starih članica i da je ideja unazad nekih godina zapravo mali poguranac sredinama koje ponešto kaskaju za većim gradovima i ne iskorištavaju svoj potencijal, a zapravo ga imaju. Zato u Srbiji titulu danas ne bi dobio Beograd, a u Hrvatskoj Zagreb. Iskustvo pak Rijeke, kao specifičnog EPK kojeg je pogodio Covid, vjerojatno je vrijedno i za Novi Sad

Repertoar romskih klasika još ne znamo, ali i prije nego najavljeni Barcelona Gipsy Balkan Orchestra stignu u Novi Sad u novu Evropsku prijestolnicu kulture, Muharem Serbezovski na ovim je prostorima pjevao „Zašto su ti kose pobebele družice?“, opisujući podrobno što su mu patnja i ljubav učinili. I izvan Muharemovog klasika u narodima je ovog podneblja poznato, ne samo da propuh i/ili promaja definitivno ubijajaju, nego i da ljudi koji puno rade, nerviraju se, a možebitno i pišu sve te tablice potrebne za EU projekte, posijede od posla. Umor i preveliko opterećenje uzimaju svoj danak, a organizacija jednog mastodontskog projekta kakav je svaki EPK, neizmjereno je zahtjevan i velik posao, toliko da osim ponosa kojeg organizatori zaista imaju razloga osjećati, vjerojatno u nekom trenutku postanu nesvjesni da osim „belih kosa“ počinjnu mijenjati i jezik kojim govore. Ovo se naravno nije dogodilo Novom Sadu prvi put, niti je vjerojatno posljednji.

Novosadski EPK 2021 koji je zbog Covid-krize postao EPK 2022, svome je šefu zaista donio pokoj „belu“, još nevidljivu u vrijeme posjeta tada još ushićenoj Rijeci koja je organizirala team-building treninge i susrete svih kulturnih kreativaca. Pandemija je svima pomrsila račune i sve nas još malo posta-

rala, ali specifičan epekaovski rječnik iliti lingo ne samo da je ostao, nego je zaživio i u netom otvorenoj Srpskoj Ateni. Malo je reći da te nove riječi nekom prosječnom konzumentu kulture nešto bitno znače: „programski pravci“ u Rijeci ili „programski lukovi“ u Novom Sadu, potprogrami, bid-book-ovi, inkluzivnost i brendovi, zatim kreativne industrije i cijeli jedan novi meta-jezik nešto je sa čime se ni Riječani nisu osjećali dobro, a tek će se vidjeti koliko će ove godine u tome uspjeti Novi Sad!

Dakle, sjajni 'teglajn' i 'lingo-igra' (opet sve redom domaće riječi), no problem je što već po otvorenju nečega na čemu je puno ljudi radilo, komunikacija prema javnosti ide isključivo u programskim mostovima, lukovima i programima, koji se onda još malo dijele (četiri na osam, pa osam na dalje), a u javnom pamćenju inzistira se na brojkama: „Novi Sad će se 2022. godine predstaviti kao Evropska prijestolnica kulture s više od 1500 kulturnih događanja i 4000 domaćih, domaćih i međunarodnih umjetnika. Od toga, više od 1700 evropskih i svjetskih umjetnika iz preko 45 zemalja pričat će priču o Novom Sadu kroz perspektivu zajedničkih evropskih vrijednosti, ali i izazova.“ Ovo je dio službene vijesti koja inzistira, poput stare riječke mantre o nevjerovatnih 3 milijuna turista koji će posjetiti tamošnji EPK i trošiti novac, na tome da publika bude impresionirana svim tim numerama, brojkama i postocima. Ona to vjerojatno i jest, ali to je skoro i sve što ostaje u memoriji, dok međutim, EPK u osnovi potiče i trebao bi poticati infrastrukturnu i društvenu aktivnost nekog područja.

Nije tajna da je Evropa ispucala sve velike gradove zemalja starih članica i da je ta ideja unazad nekih godina zapravo mali poguranac sredinama koje ponešto kaskaju za većim gradovima i ne iskorištavaju svoj potencijal, a zapravo ga imaju. Zato u Srbiji titulu danas ne bi dobio Beograd, a u Hrvatskoj Zagreb. Iskustvo pak Rijeke, kao specifičnog EPK kojeg je pogodio Covid, vjerojatno je vrijedno i za Novi Sad, koji je delte i omikrone u svoje programe već unaprijed morao uračunati. Stoga je godina pauze koja je dobivena pomicanjem uslijed krize, vjerojatno i dobro iskorištena, pa je, opet nagađamo, možda shvaćeno kako više od slavljeničke godine kao trajna vrijednost ostaju zgrade, brodovi, prostori, kazališta, mostovi, muzeji i ostala betonsko-metalna infrastruktura.

Sve je to dio folklora evropske projektne discipline za koju ne treba kriviti

Otvaranje EPK Novi Sad, 5. januara 2022.

organizatore, no NO > 154 D tek je počeo i može još puno napraviti, iako prve najave novosadskog šefa Nemanje Milenkovića, čini se, ne javljaju javnosti jasno činjenicu da je program davno prije sastavljen. No, može se, za razliku od Rijeke, spustiti sa brojanja događaja, turista i umjetnika na razinu komunikacije sadržaja, pa će tako zamješćenije proći činjenica da su u Novom Sadu, već na početku programa svirali Josipa Lisac, Bojana Vunturišević, Damir Urban, Jimi Tenor, Morcheeba, a doći će i Balkan Gipsy i brojni drugi. U preuranjene pohvale svakako ne ide i sporo ažuriranje online sadržaja, tako da nikakav video na službenim kanalima raspojasanog Jimija ili Urbana u crkvi ne možemo vidjeti, nego se tek oslanjati na pametne telefone posjetitelja, dok na službenim stranicama osim glavnih obavijesti, nema ni fotografija s tih događaja. A bogme ni natruha kakve međunarodne press-sekcije. Raspored, opširan kakav jest, nije u jednoj programskoj knjižici, nego čak četiri zasebne plus jedna uvodna (!), što je opet nepotrebno obilje i možda znak da se sa brenda, strategije i kulturnih industrija treba vratiti u bazične informacije za posjetitelje.

Recimo to još jednostavnije i na primjeru Rijeke, čisto da radišnim kulturnjacima Novog Sada damo vjetar u leđa: tada se pitalo „što vidjeti u Rijeci“? Poznanica, fejs-znalac, napasni twitter-šaljivdžija ili drugarica iz kantine na gablecu vodećeg telekoma, mogu vas nevino pitati: „Što vidjeti u Novom Sadu“? Tko svira? Koje izložbe ne propustiti? Koje predstave nikako ne zaobići? Ljudi uglavnom, kao u Rijeci, na to nemaju odgovor. „1500 kulturnih događanja, 4000 domaćih i međunarodnih umjetnika, 1700 evropskih i svjetskih, preko 45 zemalja...“ je jednako apstraktno kao i da ne kažete ništa i služi tek birokratima u EU. A Novi Sad, sigurno je, ima što pokazati, samo mi

to ne znamo, jer u trenutku odluke koje karte kupiti, tek smo na 40-oj stranici knjižice 3 programskog luka. Zapamtili ste, to je onaj od 8 koji dolaze ispod 4 glavnih. I ne knjižica 2, nego 3.

Za razliku od Rijeke, u Novom Sadu su se sa brojanja događaja, turista i umjetnika spustili na razinu komunikacije sadržaja, pa će tako zamješćenije proći činjenica da su već na početku programa svirali Josipa Lisac, Bojana Vunturišević, Damir Urban, Jimi Tenor, Morcheeba, a doći će i Balkan Gipsy i brojni drugi

Nešto je dakle temeljito problematično u samome konceptu EPK koji, slažu se mnogi, treba promjenu. Na stranu činjenica da iscrpljuje lokalne budžete i da često u finansijskim konstrukcijama lokalnih organizacija ostavlja pustoš, na stranu i što gomilanjem čak tri EPK grada u samo jednoj godini devalvira trud i važnost same titule i na stranu što posve dobre i humane vrijednosti, poput jednakosti spolova, inkluzivnosti, pitanja migracija, manjina, itd., gravira grubo poput Tesle na poleđini kovanice eura. Ono što je

problem, a naslućen je u jeziku, jest kontekst „brendiranja“ kulture, lokaliteta i turizma, računovodstvenog brojanja i same ideje kulturnih industrija kao neke zamišljene privredne djelatnosti koja, eto, može privređivati, pa je zato bitna. U Rijeci se ta korporativna, birokratska i neoliberalna igra s kulturom slomila u samo jednom danu, kada je početkom proglašenja pandemije 2020. godine podijeljeno 50-tak otkaza radnicima i radnicima u kulturi, i to odmah nakon vapaja vodećih „sačuvajte radna mjesta“ i otvorenja u kojemu se odalo počast radništvu.

Za nadati se je da Novi Sad – kojemu je u slikovitom otvorenju Doček 2022 / 7530 odlično spojena ideja o dvije Nove godine, dva računanja kalendara, dva pisma i svih ostalih različitosti koju povezuje lokalitet malog grada s puno mostova – neće postati žrtvom prevelikog birokratiziranja kulture. Ona je odvajanjem proceduralnih otvorenja, jednog kazališnog i jednog spektakularnog, zatim jednog koji ima naglasak na formi, tradiciji i proceduri, a drugog u futurističkom retroavangardnom podvigu ispijanja rakije na Banovini, već donekle učinjena. Baš kao i u Rijeci, uzvanici na tim različitim priredbama otvorenja nisu bili isti, pa je posveta Milevi Marić Einstein, Milutinu Milankoviću i Ljubomiru Miciću nakon druge rakije završila DJ partyjem, razgovorom s astronautima i prisjećanjem na događanja u povodu Dana mladosti kada su Titove omladinke i omladinci bili ipak živahniji, a Yasasa trenirke na oko ugodnije. Možda zato jer nisu bili istovremeno i svemirska odijela.

Baš kao i u Rijeci, uzvanici na tim različitim priredbama otvorenja nisu bili isti, pa je posveta Milevi Marić Einstein, Milutinu Milankoviću i Ljubomiru Miciću nakon druge rakije završila DJ partyjem, razgovorom s astronautima i prisjećanjem na događanja u povodu Dana mladosti kada su Titove omladinke i omladinci bili ipak živahniji

Novi Sad je tako pokupio još jednu riječku EPK žnjoru iz programske knjige: oslanjanje na goste kao uzdanice, vodiče i nositelje programa i događaja, a možda manje na lokalnu umjetničku zajednicu. Rijeci se to dogodilo i u angažmanima preskupih opernih zvijezda, što se opet u programu Novog Sada vidi kao iskorak klasike prema široj publici, pri čemu se šira publika dosta podcjenjuje, a operne arije precjenjuju. Čini se kako su bid-book-ovi kod komisija (koje pak čini već profesionalna elita bivših EPK direktora) uvijek na sličnoj SWOT procjeni: red EU zvijezda, red domaće zabave, red postojećih kulturnih manifestacija koje se samo potpišu pod EPK i veliki broj mikro-događaja.

Ovo posljednje je u Hrvatskoj značilo da su svi kafići koji su imali EPK zastavicu iza šanka nekim automatizmom ubrojani u program. Za kafice to, međutim, zaista i nije bilo tako loše. Rijeka je naposljetku svoju kalvariju,

koju ni najbolje plaćeni *damage control team* nije mogao predvidjeti, ipak kako-tako preživjela. Očerupana, ali živa. Nisu je srušili ni organizacijski uredi, ni sheme ovlasti i zaduženja impresivna poput Ministarstva kulture u malom, jer u spas joj je pritrčao, pazi sad: ne sponzori, ne korporacije i nikakav neoliberalni kapital, nego javna institucija kakva je Grad Rijeka, razotkrivši onu krivu ideju s nekog početka priče kako EU izabere EPK, da joj hrpu eura i tako oživi kulturu. A sponzori se uzbibaju, uzbude, uhvate za lisnicu i istom krenu ulijevati novac u dotičnu.

Važno je još jednom ponoviti, sredstva za manifestaciju vuku se lokalno. Ili čak i više nego lokalno. Na stranicama EPK Novi Sad i dalje je tako otvoren natječaj iliti javni poziv upućen kulturnim organizacijama da se natječu svojim programom za ulaz u onaj službeni. Lijepo, no nagrada će im biti da sve troškove plate sami (!), EPK ih neće financirati. Tek se nudi, kaže ovaj oglas: „mogućnost korišćenja brenda i vizuala projekta Novi Sad – Evropska prestonica kulture za odabrane programe.“ Dodaje se, „još jedna od prednosti ovog poziva jeste i uključivanje izabranih programa u zvanični kulturni i umetnički program u godini titule, odnosno u finalnu Programsku knjigu Evropske prestonice kulture, koja se snažno komunicira i predstavlja u međunarodnim okvirima.“ Nazad iz EPK univerzuma u zenitističku stvarnost. Valja podsjetiti: kulturni radnici ipak moraju nešto jesti, platiti račune i biti plaćeni za svoj rad. Od uvrštenja u programsku knjigu, teško će njihov hladni pogon išta zagrijati (osim možda koristeći matematičko gorivo rakiju prepečenicu koju redatelj sleta Dragan Živadinov sigurno ima na zalihama pristupačnim cijenama). No to je još jedan dio epekaovskog narativa koje gradovi pobjednici, poput Novog Sada, htjeli-nehtjeli, moraju prihvatiti. U nešto ljepšoj komunikacijskoj igri, takav bi program mogao biti volonterski, participacijski i naravno, inkluzivan. Ili kako kažu, mukte.

Mukte se ipak ne dolazi do karata za sve te događaje i red je odgovoriti zainteresiranima koji postavljaju tako jednostavno, a tako komplicirano pitanje: „Što vidjeti u Novom Sadu?“ Tko svira? Koje izložbe ne propustiti? Koje predstave nikako ne zaobići? „Doček“, „Seobe“, „Budućnost Evrope“, „Heroine“, „Tvrđava mira“, „Dunavsko more“, „Kaleidoskop kulture“ i „Druga? Evropa“ pravci su, odnosno lukovi unutar kojih treba tražiti sadržaje, a potraga za njima nikada ne prestaje. Sva 4 sveska programske knjige (prvo izdanje) dobro je uzeti u obzir kao ozbiljnu literaturu iz koje se izdvajaju „Kolekcija Jovanke Broz“, izložba koja od svibnja do kraja kolovoza traje u Galeriji Matice srpske, „Mileva Marić Einstein – Zrak svjetlosti“ predstava Sterijinog pozorja i Narodnog pozorišta iz Sombora u Srpskom narodnom pozorištu, izložba strip tabli Fafnera – Saše Jovanovića krajem godine u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine, Merlinka – festival LGBT filmova i kulture u Kreativnom distriktu i „To be punk“, muzički festival također u Distriktu, ali i SKCNS Fabrici. Međunarodna izložba „Feministička avangarda“ zakazana je za svibanj. Bit će tu i posveta, odnosno izložba o liku i djelu kultnog Mitra Subotića Sube, te zvučna instalacija „The Dreambirds“. Prostor Kreativnog distrikta u studenom će biti ozvučen kompozicijom koju su Suba i multimedijalni umjetnik Goran Vejvoda kreirali 1986. godine. „Novi Crni film“, također je na rasporedu krajem godine, dokumentarni je to i eksperimentalni teatar sa osuđenimcima inspiriran „Crnim filmom“ Želimira Žilnika.

I tu istraživanje Novog Sada 2022 ne prestaje, samo je privremeno zaočupljeno brojevima, što na koncu, onim najupornijima ne treba predstavljati nikakav problem. Grad je to kojeg uvijek treba posjećivati.

ПРИМЈЕР ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ ТРЕБАЛИ БИ СЛИЈЕДИТИ И ОСТАЛИ

ЗАШТО РИЗНИЦЕ, А НЕ МУЗЕЈИ

пише: Бранко Чоловић

На будућој ризници манастира Крке ради се, без прекида, већ неколико година. Засада се одвијају сложени и обимни грађевински радови који би инфраструктурно требали подржавати постојећи идејни концепт. Сва је прилика да ће он ићи за тим да крчка ризница буде хранилиште одабраног материјала поријеклом из читаве Епархије далматинске

Прошлост таложу успомене. Трајање оставља трагове, сасвим природно и материјалне остатке као посљедицу сваковрсног делања. Цивилизације се, поред свег осталог, разликују по оставштину, у сталном напору да оставе најбоље од себе потомцима, неважно да ли у мрамору или на папиру. Количина преостатака никад није пресудна у процјени вриједности, јер почесто и нуспроизводи еманирају више значења неголи они артефакти сачињени са вишком амбиција и мањком духовности. Када то чини Црква, као заједница вјерних, израз удружених напора људи који поштују једног Бога, живот вјечни и чекају Васкрсење, на церемонијалан литургијски начин и притом користе различита средства и опрему, онда је количина историјских наноса, да уведемо људску мјеру у причу, то већа. Вријеме цркве није вријеме човјека, не због просте дужине вијека институције у односу на индивидуу, него због догматски индуцираног стања свијести које претпоставља искуство вјечности у сваком тренутку живота. У таквом поретку ствари и сами предмети непосредно везани за обред бивају одуховљени, реминисцирају догађаје из хришћанске и свјетске прошлости. Ипак као такви, због свог материјалног састава и трошности, неумитно пропадају и губе своју практичну употребљивост. Зарад тих околности наметнула се практична идеја да се такви предмети не

уништавају, већ само склоне, пожељно унутар самог објекта или неког комплекса, што је створило нову категорију – ризницу. Етимолошки, појам је био везан за оставу црквених хаљина – риза, што је онда природно створило потребу да се они чувају и заштите, а касније се то проширило и на остале богослужбене предмете. Једнако оне настале на дрву попут икона и црквеног мобилијара, црквених сасуди сачињених од племенитих метала, али и књига свакодневно кориштених у бројним црквеним службама. Независно од што су биле корићене и увезиване у кожу, неријетко као јеванђеља и окиване, нису се могле одупријети протоку времена. Обзирност према освећеним предметима нешто је подразумијевајуће, једнако као што се морало рачунати на чињеницу да ће се приликом учестале употребе они трошити и с временом губити. Такви предмети су занављани у складу са потребама и материјалним могућностима, надомјештајући претходне од којих су се донекле разликовали по изгледу, стилу и умијећу извођења. Како је примарни задатак Цркве да вјерне, као и оне који то још нису постали, увјере у чврстину властитог послања, осим проповједи, најбоље средство да то постигну биле су и остале слике. Иконе као визуелне молитве, слике светих као узора, су посредством тадашње, показало се свевремене естетике приводеле вјери, спознаји Бога и човјека. На крају и моралу као регулатору пожељног начина живљења, што је хришћанство учинило изванредно подесним у државној структури. Оно суштински зазива друштвену хармонију, несебичан однос према другима уз подразумијевајућу солидарност, наполе мир и љубав као примарно стање човјеково, потом и заједнице у којој човјек обитава.

Заснивањем, најприје крчке, потом и својеврсног ланца ризница у градовима дуж јадранске обале и храмова који имају објективне могућности за њихов опстанак, оствариће се један дуго очекиван и пријекто потребан подухват

Данашња модерна наука већ огрезла у помодним параинтелектуалним клишеима какав је свеприсутни израз *култура сећања*, није ни на трагу онога што Црква, ево готово два миленија, на дневном нивоу комеморира. Бивши су живи, било они свети из дубоке прошлости или ближњи који су до јучер ходали са нама, непрестано присутни у молитвама, пјесмама, видљиви и препознатљиви на

сликама и зидовима, поготово они који су по мјерилима Цркве, својим богоугодним животом заслужили опште поштовање, коначно и царство небеско.

Своја учења и намјере Црква је још од самог почетка представила одговарајућом иконографијом заснованом на наоко опречним појмовима, антропоморфизму и идеализму. Специфичним ликовним језиком, путем традиционално познатих извођачких техника, естетизирала је своју догму, чинећи је прихvatљивијом размјерно већем броју људи. Посредством лијепог наметала је добро, притом користећи готово непромјењиву византијску естетику, која је постала не само естетска већ и стабилна друштвена норма. Сложени механизам који је слике Бога и светих, учинио свакодневним и непотрошивим, може се разумијевати као знак виталности догме, али једнако освојеног ликовног израза. Све изговорено, које није увијек логично доказиво мимо постулата вјере, има за циљ показати истинску вриједност предмета која остаје чак и ако се измјести изван сфере светог. Ту лежи својеврсни аксиолошки проблем који раздваја музеј од ризнице. Код ризнице десакрализација објекта намјерно није до краја изведена, јер нема никакве препреке да предмет, уколико се јави потреба, а стање дозволи, он поново врати у обред. Музејски предмет ма и био чисто религиозног поријекла, пак, задобија сасвим другу егзистенцију и на њега се отада односе све мјере и поступци који се односе и на друге артефакте, било да се ради о прастарим археолошким предметима или стварима свакодневне употребе из домена тзв. примијењених умјетности. Самим смјештајем у витрину или на зид они постају објекти естетског ужитка, истина не без одговарајућег спознајног капацитета, али свакако не посвећене и разумљиве тек у односу на примарно учење и сврху. То је онај доктринарни усуд који пријечи да се сакрална баштина представи на искључиво музеолошки начин. Истина, њега препознају закони и правилници, подржавају јавне институције и службе са својим финансијским каналима, напосе њихови стручњаци који се у оквиру својих специјализација старају о предметима.

По историјско-умјетничким критеријима српска заједница, највећим дијелом под окриљем православне Цркве, у свом вишевековном трајању на територији Далмације изњедрила је голему количину материјалног блага. Свакако не можемо бити најсретнији са степеном његове изучености, још мање публицирања грађе и споменика, штавише, донедавно нити архитектонски објекти, а још више покретни предмети, нису ни били валоризирани као споменици културе. То је први корак који убрзано чини држава у заштити, наравно у сарадњи с посједником, очекивано са објективним мјерилима вриједности. У тим поступцима било је подоста арбитрарности, да не кажемо неправди, које се доиста у посљедње вријеме знатно исправљају. Важност својеврсног покровитељства државе огледа се у чињеници да она преко својих институција, организованих углавном по територијалном принципу, посредством документирања заправо штити предмет или споменик у ширем смислу. Па и поред тога може се установити да, чак и независно од ратних и поратних дешавања, недостаје мноштво вриједних саставница баштине, због чега остаје стално присутан проблем коме адресирати одговорност. Штету, наравно само на рачун Цркве, на крају и националне заједнице.

Прије рата 1991-95. било је јако мало музеолошки примјерено уређених ризница. Међу егземпларне може се убројити она задарска при цркви Св. Илије, руку под руку са њом иде и она унутар зидова манастира Крупе, обје уређене захваљујући разумијевању и добро вољи локалног Завода за заштиту споменика културе и са тим примјерима би се могла завршити прича на ту тему. У Дубровнику је постојала тек помпозна фирма, Музеј икона Црквене општине Дубровник, која је формално тек збирка знатног броја, иначе врхунских икона. Вријеме у којем живимо, више и мање умјесно названо постмодерном, вриједносно другачије сагледава баштину. Зацјело не под истим утјецајем и нова номенклатура на челу Епархије далматинске, задатке везане за повјерену им баштину поставља у центар властитог дјеловања. Не смију се пренебрећи ни лоша искуства проистекла не само из посљедњег рата која траже нова и свакако модернија рјешења за очување баштине, напосе њихову јавну презентацију неодвојиву од самосвијести заједнице која ју је произвела. Она је посве сазрела у смислу да су баштина и народ једно, увјерени да је неоспорно утјецала на вјерске, моралне и општедруштвене особине припадника и поштовалаца и на тој тачци су се сусрели досада различити интереси. У првом реду интереси политике и интереси Цркве. Па кад је већ тако, искрсава немали проблем како начелно извести ствар, да буде канонски прихvatљива, а да се коначно рјешење може подвести под оне критерије које ће надлежни државни органи материјално осигурати, пратити и досљедно штитити. Мада се проблем трансферира међу институције и упућене појединце, важно је како одабрати најпожељније моделе презентације, облика који ће омогућити најнепосредније могуће разумијевање изложених предмета. Притом се, без обзира што се сами предмети сагледавају посредством историје, естетике и сродних наука, морају уважити и усвојити најновије технике, спознаје из психологије перцепције, теорије масовних медија, визуелних комуникација, социологије религије и уопште многих дисциплина. Свјетска пракса, потврђена на отприлике сличном материјалу у ком доминирају предмети поствизантијске ере, иконе понајвише, углавном се креће између два пола. Први оличен у репрезентативном, само за ту прилику изграђеном и опремљеном музеју, са најсавременијом излагачком опремом и свим расположивим заштитима, подигнује у албанском мјесту Корчу. Именом Национални музеј средњовјековне умјетности ванредно је архитектонско дјело специјализираног атељеа Bolles + Wilson из Минстера у Њемачкој. Други, настанком нешто ранији примјер, представља Византијски музеј Антивунотиса унутар једне од најстаријих цркава на Крфу посвећене Богородици Антивунотиси. Крф је у своје златно доба тзв. венетократије имао 50-так православних и неколико католичких цркава. Ту су као изложбени простори искориштени сви дијелови сада за обред напуштене цркве и припадајућих грађевина тако да посјетилац у једном освјећеном простору има прилику разгледати предмете који се не вежу искључиво за ову цркву колико за материјал из ширег ареала постанка. Идејно, томе се приближавају замисли потекле од владике далматинског Никодима, који крчку ризницу разумијева као природни наставак храма, цркве арханђела Михајла која је и сама објекат сталне вјерничке, али и наоко простих туристичких посјета

захваљујући чињеници да се налази унутар административних граница Националног парка Крка. И трпи благодети и мане сезонски усијане туристичке привреде. У сличним релацијама је замишљена и ризница Црквене општине Шибеник, граду који је уједно и сједиште Епархије. Како се Саборна црква, некадашњи самостан, налази унутар крила које чине спратне зграде са фронтом окренутим улицама, то је намјера да се унутар тих, просторно за смјештај материјала сасвим dostatним просторијама, уреди одговарајућа поставка. Други важан елемент у баш том одабиру јесте чињеница да се ради о комплексу ситуираном у једној о двије најважније комуникације у историјској језгри града што објективно зазива лакшу доступност и већу посјећеност. Разлог економске самодрживости ризница непрестано треба бити уважаван.

**Данашња модерна наука
већ огрезла у помодним
параинтелектуалним клишеима
какав је свеприсутни израз
култура сјећања, није ни на
трагу онога што Црква, ево
готово два миленија, на
дневном нивоу комеморира**

Колико ће бити обим ове акције везано је за стабилност многих битних фактора из чега овиси да ли ће се протегнути на читаву Хрватску или остати локализирана на простор Далмације која је економски оријентирана на туризам. Шире сагледавано, сигурни смо да и остале епархије могу ићи овим трагом, докраја свјесни да се смисао постојања ризнице нипошто не исцрпљује у економској исплативости. Загреб је ту намјеру већ институционализовао оснивањем Црквеног музеја, по материјалу то би мирне душе могла учинити Славонска епархија која је подузела големе активности на обнови барокног и историцистичког комплекса цркве и двора, али је традиционално оријентирана на библиотеку и рад на њој. Колико се урадило или се ради на том плану унутар Осјечкопољске и барањске, као и Карловачког владичанства остаје да се види, мада није незахвално очекивати нити Гомирску ризницу, на чијим се предметима стручно и систематски ради већ више од деценије. Видимо, такођер, могућности коју због квалитетног материјала Перој у Истри, а наполе Ријека, заснују ризнице и отворе своја блага праву јавности. Битно је знати да се отварањем ризница не убијају манастири и духовни живот у њима, штавише, то може значити извјесно обогаћење које је реално очекивати окупљањем већег броја људи, не само вјерника као досад. Природно је да ће се на том плану ангажовати манастири Ораховица и посебно Лепавина која својим публикацијама и медијским присуством свједочи јаку мисионарску дјелатност.

На будућој ризници манастира Крке ради се, без прекида, већ неколико година. Засада се одвијају сложени и обимни грађевински радови који би инфраструктурно требали подржавати постојећи идејни концепт. Сва је прилика да ће он ићи за тим да крчка ризница буде хранилиште одабраног материјала поријеклом из читаве Епархије далматинске и за то постоје бројни разлози. Од основног који се тиче репрезентативности, па до разумљиве потребе да се ипак створи својеврсни центар, у информатичком и музеолошком смилу, сасвим у складу са оном историјском улогом коју је манастир Крка имао у прошлости. Додуше, по свим критеријима, већ и основни материјал који припада манастиру и његовим метосима, прворазредне је вриједности и бројчано сасвим довољан да испуни предвиђене просторе.

Добра искуства Католичке цркве по овом питању итекако требају бити уважавана. Не само у приморју, већ и на континенту, она је организирана готово читав систем бискупских или редовничких збирки, већ према природи материјала комплексног или специјализираног садржаја. Оне су окупљене и чуване, у наслијеђеним архитектонским целинама, доступне, каталогизирани, отворене за истраживаче и посјетиоце, што је идеал који би и Српска православна црква требала слиједити.

Озбиљан приступ заснивању ризница унутар или уз саме манастире и цркве, претпоставља задовољење и других неопходних услова. Пријеко је потребно окупљање интелектуалне инфраструктуре која ће бити у стању анализирати и систематизирати материјал, једнако важни су специјалисти из домена конзерваторско-реставраторске струке који би стално бдијели над стањем материјала. За разлику од етаблираних музејских институција ризнице објективно не могу имати сталне службе за подршку, али би морао постојати одговарајући прстен расположивих људи из струке, спремних да по позиву и потреби хитно реагују. На размјерно конзервативан, али не и мање софистициран начин морали би се ријешити безбједносни проблеми, као и они везани за противпожарну заштиту. Што опет захтијева изворну стручност или барем обученост за ту врсту послова, као и подразумијевајуће додатне трошкове у одржавању. Осим чињенице да ће такве целине бити доступне посјетиоцима што је у суштини примарни циљ, пријеко је потребно сачинити каталоге збирки и целокупног материјала, што опет изискива вријеме и познавање. На тај начин ће предмети стећи нову егзистенцију, први пут у амбијенту ризнице, али у исти мах и у свијету илустрације, укориченој књизи или у неком другом електронском медију. Подстаћи ће се трајна научна истраживања, пратећа издавачка дјелатност ће очекивано допринијети неопходној популаризацији, а посебно је важно што ће се омогућити дотад тешко остварива доступност баштине.

Заснивањем, најприје крчке, потом и својеврсног ланца ризница у градовима дуж јадранске обале и храмова који имају објективне могућности за њихов опстанак, оствариће се један дуго очекиван и пријеко потребан подухват. Национална баштина ће тако, у исто вријеме, остати и заштићена и презентна, а заједница ће са оправданим осјећањем поноса истакнути важност властитих темеља.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ СРБА ИЗ ХРВАТСКЕ НА ОТВОРЕНОМ

ЧАРДАК

пише: Чедомир Вишњић

Требало би откупити неколико кућа остављених и препуштених пропадању, штала и амбара, евентуално једну воденицу, а касније можда подигнути од хростовине и црквицу, каквих је било много на овим просторима а неке су нестале без трага. Смисао пројекта је примарно културни, етно – туристички с циљем ревалоризације градитељске баштине банијских Срба

У ионако занемареној културној оставштини Срба из Хрватске, народно градитељство представља потпуно заборављено мјесто. Вишевијековни живот на Граници није погодовао стваралаштву карактеристичном за мирније и богатије предјеле и времена, али чим се створила прилика, развојачењем Крајине и кад је почео пристизати новац од наших „американаца“, у предјелима богатим квалитетном хростовином, Срби су на свој терен пренијели кућу која се у Хрватској уобичајено назива „посавском“. Тај је пренос углавном имао двије варијанте; скромнију кордунашку и богатију банијску а таква је грађевина мјесто сусрета неколико традиција и утјецаја; од војнокрајишког чардака, турских доксата из оближње Босне, до оних средњеувропских, па и источноевропских. Златно доба такве градње није трајало дуго; крај XIX вијека и прва половина XX, уз неке касније изузетке. Након тога је превладао бетон и бетонски блок.

Још један елемент чини важно мјесто у нашем данашњем вредновању ове традиције на крајишком простору: куће на Кордуну су, уз ријетке изузетке (село стара Перна), у Другом свјетском рату попаљене, након чега су људи живјели у тзв бајтама, импровизираним грађевинама, и тек након пуно година изнова долазили у прилику подизати куће, тада не увијек од хростовине. Судбина Баније је у том погледу била нешто мање несретна и више тога је сачувано.

Банија, фебруар 2022. / фото: Марио Бегановић

Уз кућу, у правилу уздужног типа са „гањком“ на једној или на двије стране, често са озиданим доњим дијелом полуподрумског типа, на типичном банијском имању, исто од добре хростовине подизани су и остали објекти: мања кућа за сина кад се ожени (оно што је у Србији вајат); штала која често по квалитети није заостајала за кућом, са полукатом за сијено; амбар, и све остало што је потребно домаћинству. Куће су често, или у правилу, биле „цифране“, обојених истакнутих дијелова, најчешће у боје националне тробојке, неки су елементи били мајсторски израђени и представљају умјетнички израз нашег човјека из народа. У тим крајевима и данас памте да је за подизање једне просјечне сељачке куће, 11 x 5 метара, требало 180 радних дана, при чему је радни дан схватан на старински начин. Требало је срушити у шуми и довести грађу, ручно изрезати плањке и на крају је сложити. Облик градње са сијековима на угловима омогућио је да се такве куће по потреби раставе и преселе на ново кућиште.

Данашња судбина тих села и кућа је трагична, након збјега становништва 1995. године. И док се у Србији понешто ради на заштити народног градитељства, најприје трудом архитекте Зорана Петровића, кад је „осаћанка“ у питању, а данас Емира Кустурице на Мокрој Гори, кад је динарска кућа у питању; док су у Хрватској, најчешће у туристичке сврхе, обновљене, ако не све, а оно већина посавских кућа, на Банији и Кордуну све је другачије. Те куће одлазе у Италију да послуже за производњу луксузног намјештаја, за подове и степеништа, у бољем случају за викендице и куће у виноградима новостворених богаташа по Хрватској. Све што је од храстовине краде се, што је у опустјелим крајевима посао без великог ризика.

**Вишевековни живот
на Граници није
погодовао стваралаштву
карактеристичном за мирније
и богатије предјеле и времена,
али чим се створила прилика
у предјелима богатим
квалитетном храстовином,
Срби су на свој терен
пренијели кућу која се у
Хрватској уобичајено назива
„посавском“**

Што је данас могуће учинити? Народу помоћи, да су хтјеле, могле су политике, европске и домаће. Али у заштити традиције и културе, прегалаштво још вриједи и даје резултате. Дакле, требало би откупити неколико кућа остављених и препуштених пропадању, штала и амбара, евентуално једну воденицу (има их још зараслих у младу шуму крај ријека и потока), а касније можда подигнути од храстовине и црквицу, каквих је било много на овим просторима а неке су нестале без трага. Смисао пројекта је примарно културни, етно-туристички, ревалоризација градитељске баштине банијских Срба. Такво би етно-село било најпогодније за презентацију осталих облика народног стваралаштва, у платну, дрвету и уопште за приказ народног живота ових крајева. Био би то етнографски музеј Срба из Хрватске *in situ*, са могућностима отвореним на различите стране; културне манифестације, семинари, образовне акције. Једна од ријетких повољних околности у овом предузећу јест чињеница да на терену још има мајстора који су кадри савладати проблем и градње и пресељења оваквих објеката.

Све остале чињенице су негативне и траже евентуалну хитну акцију. Куће и имања која су на продају пуста су и изложена девастацији

већ 25 година. Па ипак, на самој општини Двор на Уни, још се може пронаћи вриједних објеката који заслужују обнову. Нешто је лакша ситуација са господарским зградама. Не мањи је проблем обнова која би била најлакша, она на лицу мјеста. Већ је тешко пронаћи село које нуди на продају вриједна имања, а има довољан број радно способног становништва за рад на обнови и касније функционисање обновљеног дијела. Зато би вјероватно најповољнија варијанта за обнову била на издвојеном простору, недалеко текуће воде, близу погодне комуникације и села са нешто млађег становништва.

Треба претходно свакако ријешити питање формалног носиоца пројекта на терену, из правних, политичких и свих других разлога, при чему треба рачунати у бољем случају на пасивну толеранцију од стране политичких власти и окружења. Мора се свакако успоставити сарадња са локалним властима због располагања инфраструктуром, уз напомену како су у питању сиромашне општине и како блиско пријети контаминација дијела нама занимљивог простора, смјештањем складишта нуклеарног отпада на простору општине Двор. Треба у том послу успоставити контакт и сарадњу са надлежним Министарством културе РХ и његовим регионалним Конзерваторским заводом у Сиску. Наш пројект мора бити суштински аутономан, али формално увезан у мрежу сродних подухвата на том терену и у Хрватској уопште, мора задовољити све озбиљне критерије настанка и опстанка.

Посебан је, занимљив и напоран истовремено, посао обиласка терена, проналажења објеката, преговора са власницима, најчешће у Србији, људима који често немају реалну слику стања ствари, затим превођења имовине на новог власника. Нека од затуренијих села су одавно тешко и сваке године све теже доступна, нарочито у периодима лошијих временских прилика. За тај поход треба осигурати теренског водича и познаваоца локалних прилика. Кад се дође до телефонских бројева власника, све иде лакше.

Тешко је данас прецизно рећи колика је цијена таквих кућа и објеката, појединачно се свакако могу добити повољно, уз напомену, да из етичких разлога, ми не би смјели бити онај купац који безобзирно руши цијену, односно, дужни смо, водећи рачуна о могућностима, уважити и интерес изворног власника. Како год било, сигурно је да се данас цијело село може купити за 100.000 евра, а можда и мање, овиси о плану и потреби, односно, о стању објеката. Демонтажа и монтажа објеката, вјероватно још толико, уз напомену, како тај посао може ићи и у фазама. За целину пројекта овдје није могуће понудити реалну претпоставку, јер је потребан ангажман више стручних лица.

Прве фазе рада на оваквом амбициозном пројекту, које се у грубо већ сада могу предвидјети, биле би: осмишљавање целине пројекта – сврха и начин реализације; истовремено проналажење, куповина и припрема погодне земљишта и куповина зграда које могу задовољити претходно одређене циљеве, и на крају првог поглавља – пресељење објеката. Тада ће свакако требати одлучити и о могућим сарадницима, другим субјектима који би евентуално били заинтересовани за овај пројект. На жалост у овом тренутку много тога мора остати отворено у настојању да се нашим људима понуди први папир за пројект који је потреба и задаћа наше генерације, која је била у прилици гледати нестајање свог свијета.

KULT BOGORODICE

ZNAMENITE PRAVOSLAVNE IKONE BOGORODICE

PIŠE: Snješka Knežević

Bizantski kult svetaca uglavnom se uvezio iz Zapadnog Rimskog Carstva i pasivno prihvaćao. Tek na Trećem ekumenskom koncilu u Efezu, održanom 431. za vladavine cara Teodozija II. Marija se definira kao sveta i dobiva epitet *Theotokos* – Bogorodica, Bogomajka. Poslije njegove smrti, za cara Marcijana, na Četvrtom ekumenskom koncilu u Kalcedonu 451. bit će učvršćen njezin položaj i potaknut stvarni kult Marije

U ranoj kršćanskoj umjetnosti nije bilo neke specifične ikonografije Djevice Marije, zato što je sve bilo povezano s Kristom, tako i njezini prikazi. Na zidnim slikama u katakombama Djevica Marija imala je doduše stalno, ali skromno mjesto. Ni u Istočnom Rimskom Carstvu u početku nije bilo važnih religijskih likova, koji bi predstavljali njegov glavni grad Konstantinopol. Bizantski kult svetaca uglavnom se uvezio iz Zapadnog Rimskog Carstva i pasivno prihvaćao. Tek na Trećem ekumenskom koncilu u Efezu, održanom 431. za vladavine cara Teodozija II. (401. – 450.) Marija se definira kao sveta i dobiva epitet *Theotokos* – Bogorodica, Bogomajka. Poslije njegove smrti, za cara Marcijana (oko 392.-457.), na Četvrtom ekumenskom koncilu u Kalcedonu 451. bit će učvršćen njezin položaj i potaknut stvarni kult Marije.

U razvoju kulta Bogorodice posebnu je ulogu imalo vjerovanje u čudotvornost njezinih ikona. Uglavljenost ikonografskog prikaza i čudotvornosti ikone najuže je povezana sa sakralnom topografijom (hijerotopijom) Konstantinopola, svjetskog centra Mediterana, posvećenog Djevici Mariji. Kao arhetip „pupka svijeta“, kao Novi Jeruzalem, Konstantinopol od osmog decenija 5. stoljeća postaje centar kulta Bogorodice: štite ga Bog i Bogorodica, bizantsko je carstvo nastalo njihovom voljom. U egzegezama i himnama Bogorodica se štuje kao otjelotvorenje svete mudrosti nadahnute Duhom Svetim i povezuje starozavjetni arhetip Svetoga grada s novim kršćanskim

Vratarica, čuvarica dveri, *panagia portaitisa* ili Ivronska Bogorodica

arhetipom, nastalim u prijestolnici bizantskog svjetskog carstva. Uz relikvije Krista i Marije koje su postojale u gradu, prisutnost Marije u Konstantinopolu osobito su potvrđivale ikone. Do neusporedivog uporišta kršćanske ideologije uzvisilo ga je 3600 relikvija 457 svetaca i 1000 crkava.

Kult Bogorodice/Bogomajke (*Theotokos*) javlja se u doba vladavine Teodozija II. Prema predaji njegova supruga, carica Elija Eudokija (oko 401.-450.), koja se 438./439. uputila na hodočašće u Jeruzalem, dala je u Konstantinopol prenijeti ikonu Bogorodice koju je navodno još za Marijina života naslikao evanđelist Luka († 84.), a uz nju kao relikvije Marijin marforij (plašt svetih djevica koji seže od glave do nogu) i marame pronađene u njezinu grobu. Ta praikona koja je navodno prikazivala tek Marijinu glavu s Djetetom, u Konstantinopolu je ikonografski dopunjena, a od portreta nastaje ikona s cijelim likom Bogorodice.

Elija Pulherija (399.-453.), starija sestra Teodozija II., najprije regentica, poslije carica, „majka crkve“, koja je potičući koncile u Efezu i Kalcedonu znatno utjecala na razvoj teologije, podignula je poslije careve smrti (450.) tri crkve posvećene Bogorodici: kao prvu i najvažniju crkvu *Hogidoi* (Vodič), nedaleko od Sv. Sofije (Hagia Sophia), u kojoj je smještena kulturna ikona, nazvana *Hodegetria* (Odigitrija) što znači: *ona koja upućuje na put*, ruski *Putevoditeljica*; naziv se povezuje s Bogorodičinom gestom kojom pokazuje na

sina kao na „put, istinu i život“. Uz crkvu sagrađen je muški manastir *Hodegon*. Čuvena slika slovila je kao zaštitnica Konstantinopola i cijelog carstva. Bizantski carevi nosili su je na čelu trijumfalnih procesija kao „putovođu“, što je učvršćivalo epitet *Hodegetria*. Uništena je prigodom pada Konstantinopola 1453., ali se održala u bezbrojnim kopijama. U četvrti Chalkoprateia, također nedaleko od crkve Sv. Sofije, Elija Pulherija podignula je crkvu u kojoj se čuvao pojas Djevice Marija, koji joj je darovala šurjakinja Elija Eudokija. Na predjelu Zlatnog roga, u predgrađu *Blaherna* (Blaherna/Vlaherna), u blizini carske palače, podignula je 452. veliku crkvu u koju su smješteni Bogorodičin marforij i marame, također darovi Elije Eudokije. Prema predaji, neposredno prije bitke s Arapima (860.) i svečane procesije car Mihael III. (840.-867.) i patrijarh Focije (oko 810/820.- 893.) bacili su marforij u more, na što su se neprijatelji povukli. Crkva je posjedovala i druge ikone Bogorodice, među njima „moleću Mariju“ (*Platytera* ili *Maria orans*), poznatu kao *Blachernitissa*. Dugo vremena druga po važnosti, crkva je izgorjela 1433., a s njom i ikona, koja je slovila kao prototip.

Ivronska Bogorodica, nazvana prema samostanu Ivironu, najčudotvornija je svetogorska ikona. Kao što govori njezin naziv, ikona se nalazi u manastiru Ivironu, na Svetoj Gori, Atosu. O njezinoj čudotvornosti podjednako svjedoče njezina pojava, kao i njezina čuda

U teodozijansko doba postojala su tri ikonografska tipa strogih, dostojanstvenih Bogorodica: *Hodegetria* (Putevoditeljica); *Platytera* (Bogorodica „Znak“), ruku uzdignutih u poziciji oranta, sa slikom Krista Djeteta u medaljonu na grudima i njezina varijanta *Panagia* (Presveta), te *Nikopoia* (Pobjedonosna), na tronu, s Djetetom Kristom u krilu. Ti tipovi grčko-bizantske ikone Bogorodice nastali su prije ikonoklazma: pokreta protiv štovanja svetih slika, usmjerenog njihovoj zabrani u crkvama i bogoslužju, koji su u 8. i 9. stoljeću potaknuli i brutalno provodili carevi sirijske izaurijske dinastije. U borbama ikonoklasta i ikonolatra (štovatelja slika) uz bezbrojne živote, izgubljeno je golemo umjetničko blago. U visokom srednjem vijeku (11.-13. stoljeće) javljaju se tipovi Bogorodice s naglaskom na nježnosti, milovanju, dojenju: *Eleusa* (Milosrdna), u zagrljaju nježno nagnuta prema Djetetu Kristu, *Glykophilusa* (Slatkog poljupca), *Galaktotrophousa* (Bogorodica dojilja) i druge.

Nakon kraja ikonoklazma 843., pošto je carica Teodora II. (805./807. – 867.) sazvala sinod u Konstantinopolu, pravoslavlje doživljava apsolutni trijumf, ikone postaju njegov integralni dio, obnavlja se kult Bogorodice. U 12. stoljeću, za vladavine komnenske dinastije štovanje *Theotocos Hodege-*

triae doseže vrhunac. Njezina ikona na čelu je najvažnije oficijelne procesije, uvedene još 843., koja svakog utorka vodi ulicama od manastira Hodegon, uvijek do druge crkve posvećene Bogorodici, a jedanput na godinu do Manastira Pantokrator u carski mauzolej, što se smatralo vrhuncem liturgijske godine. Tim događajem u sakralnom centru manastira dinastički se kult spaja sa simbolom paladija Carstva i Glavnoga grada i simbolički se posvećuje grad. Svakog petka navečer održavala se manja procesija od crkve u predgrađu Blacherna do crkve *Theotokos Chalkoprateia*, gdje se čuvao Marijin pojas, a na čelu joj je bila *Theotocos Blachernitissa*. Kopija te ikone, tipa *Theotocos Orans*, nalazila se u doba vladavine cara Mihaela VIII. Paleologa (1224./25.-1282.) i Andronika II. Paleologa (1259.-1332.) na reversu zlatne kovanice (*hyperpyron*).

Postoje mnoge legende o tome kako su ikone dospjele u Zapadno Rimsko Carstvo, odnosno Italiju. Prema predaji, Elija Eudokija poslala je 439. ili 440. svojoj kćeri Liciniji Eudoksiji (422.- oko 493.) i njezinom prvom suprugu, zapadnorimskom caru Valentinijanu III. (419.-455.) u Ravenu kopiju Hodegetrije, naslikane na platnu. Riječ je o ikoni s poprsjem Bogorodice s Djetetom Kristom na desnoj ruci (*Dexiokratusa*), nastaloj u Konstantinopolu prema portretu koji je Elija Eudokija dala prenijeti iz Jeruzalema. Car i njegova supruga Licinija Eudoksija osobno su ikonu prenijeli u Rim, gdje se čuvala u kompleksu carske palače na Palatinu. Arapska opsada Konstantinopola 717./718., ikonoklastičke borbe u 8. i 9. stoljeću, Križarski ratovi od 11. do 13. stoljeća i pad Konstantinopola pod tursku vlast 1453. prouzročili su egzodus grčkih kaluđera i uvoz ikona, dijelom fragmenata, u južnu Italiju, gdje se preuzima ne samo kult Hodegetrije, nego običaji, bizantska liturgijska odjeća i arhitektura. Ikone Bogorodice, napose i tip Hodegetrije, steći će kasnije golem utjecaj na cijelu kršćansku umjetnost i proširiti se u srednjem vijeku kopijama kršćanskim Istokom i Zapadom. U pravoslavlju će postati i do danas ostati dominantni oblik, na kojem se temelji kult Bogorodice.

Poseban liturgijski, simbolički, kulturni, pa i politički status imaju čudotvorne ikone, uz koje se vežu spletovi legendi, a sve su bile i jesu predmetom obuhvatnih istraživanja. O njima možda više od znanstveno potvrđenih, egzaktnih podataka govore *skazanja*, opisi i priče, očuvane u predajama. Tom korpusu pripadaju ikone koje predstavljamo.

Vratarica, čuvarica dveri, panagia portaitisa ili Ivronska Bogorodica

Ivronska Bogorodica, nazvana prema samostanu Ivironu, najčudotvornija je svetogorska ikona. Kao što govori njezin naziv, ikona se nalazi u manastiru Ivironu, na Svetoj Gori, Atosu. O njezinoj čudotvornosti podjednako svjedoče njezina pojava, kao i njezina čuda. Manastir sa sabornom crkvom Uspenja Bogorodice osnovali su gruzijski plemići, Ivan/Jovan, njegov sin Eutimije/Jeftimije, kasnije sveci, i zet Georgij sredstvima kraljevske kuće Bagrationa; naziv manastira potječe od starog imena Iverija za Gruziju. Od početka je bio gruzijsko duhovno središte, znatno utjecao na kulturu Gruzije, a njezini su ga vladari obilno pomagali. Danas ondje više nema Gruzina, a manastir s ostalih 19 manastira, u sklopu cjeline Atosa, od 1988. ima status spomenika svjetske baštine.

Prema predaji, ikonu je naslikao evanđelist Luka, no prema novijim analizama ne potječe iz njegova doba (Luka je preminuo 84. godine), nego iz kasnog 10. ili ranog 11. stoljeća. Početkom 16. stoljeća dobila je okvir i

pokrov – rizu, od zlatnog i srebrnog lima koja ju je prekrila, tako da se od nje vide samo lica Marije i Krista. Iz tog doba potječu i legende o ikoni i njezinu porijeklu, vjerojatno iz starijih gruzijskih vrela, što pak nije potvrđeno. Pripada tipu Hodegetrije: Dijete Krist sjedi na majčinoj lijevoj ruci – zato se naziva *Aristokratusa*, a majka desnom rukom pokazuje na njega. Nalazi se u *paraklisu*, kapeli, posebno podignutoj za nju, pokraj dveri na ulazu u utvrđeni manastir.

A evo kako je ikona prema predaji dospjela u Iviron. U 9. stoljeću, u doba cara Teofila (813.-842.), posljednjeg ikonoklasta, obilježenog progonima i teškim stradanjima poštovatelja ikona, bogata udovica pokraj Nikeje, predala je svoju dragocjenu ikonu moru, želeći je spasiti od carevih ljudi, uz molitvu Bogorodici da je spasi. I doista, ikona nije potonula, nego je uspravno stojeći na moru, otplovila put zapada, prema Grčkoj. Neke večeri, ne zna se kada, ivironski monasi ugledali su na moru ognjeni stup, i u njemu ikonu. No nisu je mogli dohvatiti, sve dok joj, hodajući morem, nije prišao njihov brat, pobožni pustinjač Gavrilo i uhvatio je u zagrljaj. Monasi su je prenijeli u hram, ali sutradan je nije bilo ondje, nego je ugledaše na zidu, iznad dveri. Nanovo je postavio na oltar, ali ikona potom sutradan i sljedećih dana osvane na zidu, dok se Bogorodica napokon ukaže Gavrilu i reče mu, neka ikonu ostave ondje, jer joj je misija čuvati manastir i monahe. Otad se naziva Čuvaricom i Vrtaricom. Na obrazu ima ožiljak. Prema jednoj legendi to je trag rane koji joj je nanio neki nikejski carski vojnik, prema drugoj gusar, koji se zgrozio kad je vidio kako krv nadire iz slike, pa se zaredio i postao monah. – Ovoj se ikoni pripisuju bezbrojna čuda i u cijelom pravoslavlju uživa glas jedne od najčudotvornijih.

Bogorodica vladimirska, Vladimirskaja ikona božje mater

Gospa Vladimirska ruska je nacionalna svetinja i čuvarica Rusije. Slovi kao sveta zaštitnica i pokroviteljica Rusije i ruskog naroda od neprijatelja; najglasovitija je čudotvorna ikona ruskog pravoslavlja; najviše kopirana, a njezine posvećene kopije slove također kao čudotvorne. Ikona se datira u kasno 11. ili rano 12. stoljeće. Jedan je od najreprezentativnijih primjera bizantske umjetnosti u epohi komnenske renesanse i odlikuje se visokom kvalitetom. Pripada tipu *Hodegetrije Eleuse* (Nježne, Milostive, ruski Umiljenije), kasne varijante Hodegetrije. Razlikuje se od starijih ikona sa statičkim i krutim, frontalnim prikazom Bogorodice, prikazujući nježan odnos majke i djeteta. Majka mu se naginje, drži ga u zagrljaju, često dodiruje, a dijete joj se pripija uz lice; Marijin tužan pogled, usmjeren u daljinu, izražava slutnju Kristove muke. *Eleusa* simbolizira Kristovu žrtvu kao najviši izraz ljubavi Boga prema čovječanstvu.

Naziv Eleusa javlja se dosta kasno i povezuje s Bogorodičinom crkvom (Theotokos Eleusa), koju je car Ivan II. Komnen (1084.-1143.) podigao neposredno poslije smrti svoje žene (1134.) u carskoj palači, pokraj crkve Krista Pantokratora. Poznato je, da se ikona u doba Komnena svakog petka vodila tom crkvom u svečanoj procesiji. Njezini brojni prikazi svjedoče o dominaciji tog tipa ikone u 12. stoljeću, upravo u doba, kad je Vladimirskaja (između 1130. i 1135.) dospjela u Kijev. Nije izvjesno, je li to bio original ili kopija, no zna se da je Vladimirskaja najstariji očuvani primjer toga tipa. Intenzivna restauracija ikone, poduzeta 1919. u Državnoj ruskoj restauratorskoj radionici, pokazala je da su se iz doba nastanka ikone održali samo lice i vrat

Bogorodica vladimirska, *Vladimirskaja ikona božje mater*

Bogorodice, Kristovo lice i još nekoliko detalja. No koncepcija i izvedba odlikuju se izvanrednom elegancijom i umijećem, a samo Bogorodičino lice ima tipična obilježja najviše bizantske slikarske umjetnosti. U Konstantinopolu se tragovi prototipa Eleuse gube, ali se mogu naći u mnogobrojnim replikama, u mozaicima, freskama, oružju, kovanicama – uglavnom u ikonama cijelog kršćanskog svijeta.

Gospa Vladimirska ruska je nacionalna svetinja i čuvarica Rusije. Slovi kao sveta zaštitnica i pokroviteljica Rusije i ruskog naroda od neprijatelja; najglasovitija je čudotvorna ikona ruskog pravoslavlja; najviše kopirana, a njezine posvećene kopije slove također kao čudotvorne

Predaja i tu ikonu pripisuje evanđelistu Luki, koji je navodno izradio tri Marijina portreta za njezina života. Iz Jeruzalema dospjela je u Konstantinopol u doba cara Teodozija II., no istraživanja to nisu mogla potvrditi. U srednjovjekovnu Kijevsku Rus ili Starorusko carstvo, prethodnika kasnijeg ruskog imperija, ikona je stigla početkom 12. stoljeća. Naime, još tokom kristijani-

Hodegetria 13. st. / Hilandar

zacije u prethodnom stoljeću pokazala se potreba za religijskim objektima, najprije za liturgiju, pa se oni uvoze iz Konstantinopola. Tako su između 1131. i 1136. u Kijev dospjele dvije ikone, među njima Vladimirskaja. Sam patrijarh poslao ju je velikom knezu Juriju Dolgorukom (1099.-1157.), a on ju je smjestio u manastir Višgorod. Njegov sin Andrej Bogoljupski (oko 1110.-1174.) dao ju je prenijeti u Vladimir, gdje je smještena u novosagrađen Uspenski sabor (katedralu Marijina Uznesenja). Postavši 1157. velikim knezom, Andrej je ustanovio grad Vladimir kao svoju rezidenciju i politički centar Kijevske Rusi. Ikona, urešena tada skupocjenim pokrovom, otada se naziva *Vladimirskaja*. U 14. stoljeću bit će najviše štovana ikona u Rusiji.

Njezinoj slavi pridonijela je uloga koju je od vremena velikog kneza Andreja Bogoljupskog stjecala u ratnim zbivanjima: godine 1146. pratila je kneza Andreja u pobjedonosnom pohodu protiv povolških Bugara. Preživjela je razaranja Vladimira 1237. godine. Za mongolske najezde pod Timurom/Tamerlanom ikona je po volji Vasilija I. (1371.-1425.), velikog kneza Vladimira i Moskve, prenesena 1395. u Moskvu da je zaštititi. Na Kučkovu polju molitvom su je dočekali svećenstvo, kneževska obitelj i narod, a Timur će uskoro iznenada odustati od opsade. Ikoni se pripisuje pobjeda velikog kneza Ivana III. (1440.-1505.) nad Novgorodom 1471., spas Moskve od najezde vojske Zlatne Horde 1480. te razaranja za tatarske opsade 1521. koju je vodio kazanski kan Mahmut Girej. U litiji/procesiji, u kojoj se ikona vodila gradom pod vodstvom sveruskog mitropolita Varlaama (1580. ili 1585. -1657.), cijela je Moskva molila za pobjedu vojske velikog kneza Vasilija III. (1429.-1533.), oca cara Ivana Groznog. Pred ikonom je molio i Ivan Grozni (1530.-1584.), prije pohoda na Kazananski i Astrahanski kanat 1552. i 1536., a poslije pohoda nazvao ju je „zastupnicom ruske države“.

U Otadžbinskom ratu, za Napoleonove invazije 1812., ikona je prenesena u Vladimir, da bi uskoro bila vraćena u Moskvu, u Uspenski sabor, gdje je postavljena s lijeve strane carskih vrata ikonostasa. Ondje se nalazila do restauracije 1919., a 1926. predana je Državnom povijesnom muzeju, a 1996. Trjetjakovskoj galeriji. Danas se nalazi u crkvi-muzeju Svetog Nikolaja, u sklopu te galerije.

Svi važni događaji zbivali su se pred ovom ikonom: pred njom su se polagale zakletve na vjernost Rusiji, birali mitropoliti i patrijarsi, vjenčavali carevi; k njoj je dolazio sav ruski narod, a bila je predmetom bezbrojnih opisa, kronika i poslije, znanstvenih analiza. Ne čudi stoga pojava brojnih kopija. Gotovo i ne postoji ruski hram, u kojem nema njezine kopije.

Trojeručica / *panagia tricheirousa*

Trojeručica/Troruka Bogorodica najpoštovanija ikona u Srba; čuva se u srpskom manastiru Hilandaru na Svetoj Gori. Pripada najviše čašćenim ikonama na Svetoj gori, Atosu.

Trojeručica/Troruka Bogorodica najpoštovanija ikona u Srba; čuva se u srpskom manastiru Hilandaru na Svetoj Gori. Pripada najviše čašćenim ikonama na Svetoj gori, Atosu. U srpskom pravoslavlju slovi kao svetinja: povezana je s događajima i ličnostima srpskog srednjovjekovlja, a oko nje su ispletene brojne legende

U srpskom pravoslavlju slovi kao svetinja: povezana je s događajima i ličnostima srpskog srednjovjekovlja, a oko nje su ispletene brojne legende. Naziv Trojeručica zahvaljuje tome što se na ikoni, osim dvije slikane Bogorodičine ruke nalazi srebrna, votivna ili zavjetovana ruka. Nije izvjesno kad je dodana ta srebrna, treća ruka. Od tradicionalnog tipa Hodegetrije razlikuje se time što Dijete drži u desnoj ruci, to jest, pripada varijanti *Dexiokartou-se*. Na poledini je ikona Svetog Nikole. Ostaci ručke svjedoče da je posrijedi procesijska ikona. Srpski povjesničar umjetnosti, akademik Svetozar Radojčić definira je ikonografski i stilski te pripisuje ikonopiscu oko 1350. Bogorodica je prikazana frontalno, neznatno okrenuta prema djetetu, sjetno se zagledala u daljinu. Dijete pak gleda u majku kao da joj nešto želi reći. U lijevoj ruci drži rotulus i kao da se oslanja na njega; desnu je podiglo gestom antičkog retora, što upućuje na tumačenje kao proroka i svojstveno je svećanim Hodegetrijama. Kriptogram na drugoj strani abrevijatura je za „Svjetlost Kristova prosvjetljava sve.“ S obzirom na semantičku složenost ikone bugarski bizantolog Ivan Benčev tumači ovu Hodegetriju kao duhovnu alegoriju.

Početkom 20. stoljeća, između 1904. i 1909., ikona je dobila raskošni srebrni i pozlaćeni okov ruske provenijencije, *oklad* ili *rizu*, koji nosi i danas.

Bogorodica Mlekopiteljnica

Stare fotografije ikone prije nego što je prekrivena ne daju uvid u slikarske pojedinosti, ali omogućuju rekonstrukciju stanja prije 1904. Tako se razabire, da je na Bogorodičinu *marforiju*, plaštu, bilo pričvršćeno barem 13 zavjetnih darova i da je prvotna zavjetna ruka bila na drugom mjestu, ispod Bogorodičine lijeve ruke, ne desne, kao sada, a imala je drukčiju formu. To potvrđuju gotovo sve starije kopije. No svi su ti darovi nestali.

Prema legendi, ikona je pripadala Jovanu Damaskinu/Ivanu Damaščanskom (oko 675.-749.), crkvenom ocu, teologu i svecu. Kao poštovatelj i branitelj ikona zamjerio se bizantskom caru Leonu Izaurijskom (oko 685.-741.), pokretaču ikonoklazma i on ga prokaže u poslanici kalifu Damaska Al Validu (668.-715.), a taj ga kazni odsjecanjem desne ruke. Moleći pred ikonom cijelu noć Bogorodicu da ga iscijeli, Ivan je odsječenu ruku pritisnuo na tijelo, a sutradan je ruka bila na svojem mjestu. Poslije tog čuda Jovan se zaredio i ostatak života proveo u lavri sveca i čudotvorca 6. stoljeća, Save/Sabe Posvećenog (439.-532.) pokraj Jeruzalema. Ondje je čuo za svečevo proroštvo na smrtnoj postelji, da će njegov igumanski štap, paterica, zabijen po njegovoj volji u zemlju pokraj njegova groba, pasti kad u lavru dođe carski sin njegova imena – Sava ili Saba, i tada mu ga treba darovati, zajedno s ikonom Bogorodice koja doji dijete, *Galaktotrophousa/Maria lactans* ili Mlekopiteljnica, kako je nazvana kasnije. Potaknut time, Jovan je tom predskazanom princu zavještao i svoju ikonu. I doista, kad je u lavru na svom prvom hodočašću u Svetu zemlju stigao srpski princ Rastko Nemanjić (1175.-1236.), tada već monah Sava, dogodilo se čudo: svaki put kad bi ušao u lavru, štap bi pao, a Bogorodica Mlekopiteljnica bi se pokrenula. Monasi su mu na to darovali *patericu* i dvije ikone: jednu, Svetog Save Posvećenog i drugu, Svetog Jovana Damaskina. Odnio ih je u svetogorski manastir Hilandar, koji je osnovao još 1198. sa svojim ocem Stefanom Nemanjom, kasnije Svetim Simeonom. Pošto je 1219. postao prvim arhiepiskopom Srpske autokefalne crkve, Sava

odlazi iz Hilandara, a Trojeručica ostaje ondje do dolaska cara Dušana koji je odnosi u Srbiju. Potkraj 14. stoljeća prenesena je iz carskoga dvora u manastir Studenicu, tada politički, kulturni i duhovni centar srednjovjekovne Srbije. No kad su ga početkom sljedećeg stoljeća Turci počeli ugrožavati, monasi – prema predaji, staviše ikonu na magarca i pustiše ga da ide kamo mu drago. Prošavši cijelu Srbiju i Makedoniju, magare stiže na Svetu Goru, pokraj Hilandara i monasi smjeste ikonu u Sabornu crkvu. O magarčevoj misiji postoje i druge legende, povezane s Dušanovim sinom, Stefanom Urošom i turskom okupacijom Srbije.

Prema kasnijoj legendi s kraja 15. stoljeća, Bogorodica se nakon spora o izboru igumana sama proglasila igumanijom. Ikona se jedne večeri odjednom našla na igumanskom tronu, odakle su je monasi u tri navrata prenosili na mjesto gdje je postavljena, ali se ona ponovno vraćala, pa su je ostavili na mjestu igumana. Uspostavila se kao igumanija i zaštitnica Hilandara. To je potvrdio pustinjač kojem je Bogorodica objavila svoju volju. Čuda ikone zbivala su se u cijelom pravoslavnom svijetu, u Srbiji, i u Rusiji. U jednoj od himni Bogorodici glasi: „Ne zaboravi srodničku pripadnost, Gospodo, svih vjernika koji poštuju sveti obraz tvoje ikone.“ Njezina kopija nalazi se od 1990-ih u Hramu Sv. Save u Beogradu, na proskinetariju u naosu, uz igumanski tron.

Nakon svojeg prvog hodošašća u Palestinu, na put za Srbiju, Sv. Sava je zajedno s ikonom Bogorodice Trojeručice donio na Svetu Goru i ikonu Bogorodice Mlekopiteljnice i igumanski štap, koji je dobio u lavri Sv. Save/Sabe Posvećenog. Štap je ostavio u keliji Preobraženja Gospodnjeg, koji se prema njemu naziva i Paterica. Ikonu Bogorodice Mlekopiteljnice/*Tricheirousae* postavio je na ikonostas kelije isposnice u Kareji, duhovnom i upravnom središtu autonomne monaške države Sveta Gora. Prema predaji, najprije se nalazila desno od Carskih dveri ikonostasa, ali se noću premještala na lijevo, na čuđenje monaha. Napokon je Sv. Sava ostavio ikonu na mjestu, namijenjenu Kristu. I ta ikona poput Trojeručice slovi kao čudotvorna i uživa najveće poštovanje. Srpska pravoslavna crkva ju je kanonizirala kao blagodatnu, zajedno s još pet ikona.

Kazanjska Gospa - Kazanjskaja Bogomater

Kazanjska Gospa/*Kazanjskaja Bogomater*, najcjenjenija je i najznamenitija ruska ikona. Predstavlja samo glavu Bogorodice i Dijete Krista, nešto ispod pojasa, s prstom uperenim prema majci; pripada tipu nježnih, umilnih Bogomajki. Naziva se pokroviteljicom Rusije. Poput starije Vladimirske Bogorodice, i Kazanjskaja je stekla slavu kao braniteljica i spasiteljica Rusije u najtežim povijesnim i političkim prilikama u prošlosti. I njoj se pripisuju nebrojena čuda; štuje se na mnogim mjestima, o čemu svjedoče bezbrojne kopije.

Prema predaji stigla je u Rusiju iz Konstantinopola u 13. stoljeću. No, od 1438. i uspostavljanja Kazanjskog kanata – tatarske srednjovjekovne države, jedne od nasljednica mongolske države Zlatna horda, ikona nestaje na nešto više od stotinu godina. Kazanj će tek 1552. osvojiti car Ivan Grozni (1530.-1584.) i pripojiti ga Rusiji. Osniva se Kazanjska eparhija, gradi *kremlj* na mjestu napola srušene starije utvrde, podiže *Uspenskij sabor* (katedralu Marijina Uznesenja), naseljavaju se Rusi, a preostalo stanovništvo pokrštava: grad postaje kršćansko središte na širem području Volge. U okolnostima te konsolidacije na svjetlo dana izlazi zagubljena ikona – i to čudom. Nakon

strašnog požara koji je poharao grad 1579., djevojčici Matrjoni u snu se ukazala Gospa, objavila da se na zgarištu njezina roditeljskog doma nalazi ikona i neka to prenese arhiepiskopu Germogenu/Jermogenu (1530.-1612.). Najprije djevojčici nisu vjerovali, no napokon ona sa svojom majkom iskopa iz zemlje ikonu, potpuno očuvanu, vjerojatno svojevremeno sakrivenu od Tatar. Prijenosom do crkve Svetog Nikolaja, tokom kojega su progledala dva slijepca, počinje kult te ikone. Na mjestu otkrića car je dao podići ženski manastir, u koji kao prva monahinja uđe Matrjona, poslije njegova igumanija. U kronici iz 1594. Germogen je opširno prikazao povijest ikone i Bogorodičina čuda.

Kazanjska Gospa/Kazanjskaja Bogomater, najcjenjenija je i najznamenitija ruska ikona. Predstavlja samo glavu Bogorodice i Dijete Krista, nešto ispod pojasa, s prstom uperenim prema majci; pripada tipu nježnih, umilnih Bogomajki. Naziva se pokroviteljicom Rusije

Ikona je bila u Bogorodičinu manastiru u Kazanju do 1612. U „smutno vrijeme“, poslije smrti Ivana Groznoga, u doba nereda, pljački i poljsko-litavske dominacije, Germogen, tada ruski patrijarh, zaziva iz Moskve Gospu da spasi grad od okupacije. Ikona je i tada, nošena u prvim redovima, predvodila vojsku pod vodstvom Kuzme Minjina († 1616.) i kneza Dmitrija Požarskog (1577.-1642), koja je 1612. iznijela pobjedu. Štovali su je i carevi dinastije Romanovih, koja 1613. dolazi na vlast s carem Mihajlom Fjodorovičem. Petra Velikog (1672.-1725.) uputio je na Kazanjsku Bogorodicu voronješki episkop Mitrofan, poslije svetac, predskazao mu ratnu pobjedu nad Šveđanima i gradnju velikog grada: „Osnovat ćeš novu prijestolnicu, veliki grad u čast Svetoga Petra, a Kazanjska ikona bit će pokroviteljica grada i tvoga naroda“. I veliki ruski general Kutuzov (1745.-1813.) molio se pred ikonom 1812. u vrijeme Otadžbinskog rata, prije pobjede nad Napoleonovom Velikom armijom. Gospi Kazanjskoj pripisuju se i pobjede u Drugom svjetskom ratu. Na njezinu je pomoć 1941. uputio antiohijski patrijarh, kojem se Bogorodica ukazala u ognjenom stupu i poručila neka se njezina ikona nosi na svim frontovima, i to je Staljin navodno prihvatio.

U čast Bogorodici Kazanjskoj podignuti su hramovi u Moskvi, Jaroslavu i Sankt Peterburgu. U moskovskom Kazanjskom saboru, sagrađenom u spomen na pobjedu Požarskog i Minjina nad poljsko-litavskim okupatorima, ikona (ili njezina kopija, *prijepis*) štovala se od 1620-ih do 1920. Kopija je bila i sanktpeterburška ikona, koju je Petar Veliki 1721. dao postaviti najprije u manastir na Njevskom prospektu, pa u crkvu Kristova Rođenja, dok u spomen na Kutuzovljevu pobjedu nije sagrađen veličanstven *Kazanjskij sabor*.

No 1904. zbio se u Kazanju nešto sablažnjivo i nezamislivo: iz Bogorodičina manastira ukraden je original, vjerojatno zbog skupocjenog okova koji je prodan, a ikona navodno bačena. Sanktpeterburšku verziju navodno su 1920. prodali boljševici, no postoji uvjerenje da je bila sakrivena u Lenjingra-

Kazanjska Gospa/Kazanjskaja Bogomater, Moskva

du, a govori se i da se u procesijama vodila gradom u doba strašne opsade grada od 1941. do 1944. Kako bilo, o toj ikoni od 1917. do 1953. nema vijesti, kao što se do danas smatra, da je prvotna ikona iz Kazanja izgubljena.

No 1950. američki kolekcionar Frederick Mitchell-Hedges objavljuje da u svojoj zbirci ima kazanjsku ikonu, što izaziva velik interes Ruske pravoslavne crkve. Istraživanja su potvrdila visoku kvalitetu ikone i datirala je u 18. stoljeće, s time da je ne treba povezivati s kazanjskom, moskovskom ili sanktpeterburškom verzijom. Ikona je bila prikazana na Svjetskoj izložbi u New Yorku 1964., a 1965. kupila ju je na nagovor ruskih katolika „Plava vojska naše Gospe Fatimske“ i odnijela u Fatimu. Ondje je bila do 1993., kad je predana papi Ivanu Pavlu II., koji ju je držao i štovao u svojim odajama. U ime približavanja katoličke i pravoslavne crkve papa ju je htio uručiti moskovskom patrijarhu, ali nije naišao na odaziv. Godine 2004. odlučeno je vratiti ikonu u Rusiju: u kolovozu bila je izložena u bazilici Svetog Petra u Rimu, a dva dana kasnije predana je ruskom patrijarhu Aleksiju II. (1929.-2008.) u *Uspenskom saboru* u Moskvi. Godinu dana kasnije patrijarh Aleksije predao je ikonu *Blagovješćenskom saboru* (katedrali Bogorodičina Navještenja) u Kazanju, ali nije spomenuo papinu ulogu i zaslugu. No to je u svojoj besjedi ispravio predsjednik Republike Tatarstan, Mintimer Šarapovič Šajmijev.

Prve nedjelje velikog posta 2011., u *Hramu Krista Spasitelja* u Moskvi – rekonstruiranom 2000. godine pošto je 1931. bio srušen – svetištu najviše simboličke i religijske važnosti, patrijarh Kiril (1946.) uručio je Bogorodičinu ikonu predstavnicima Federalne kozmičke agencije, general-pukovniku Anatoliju Nikolajeviču Perminovu i dvojici kozmonauta, članovima kozmičkog broda „Jurij Gagarin“. Oni su je iste godine odnijeli na Međunarodnu kozmičku postaju, gdje se štuje u ruskom odjelu – i dalje sa starom titulom „pokroviteljice Rusije“.

*Tekst je objavljen na Trećem programu Hrvatskog radija, u serijalu „Baština, mi i svijet“ / 9. siječnja 2022.

МИЛАН ЛАЗАРЕВИЋ – КЊИЖЕВНИК ОТЕТ ЗАБОРАВУ

БАНАТСКИ ДУБРОВНИК

пише: Миливој Ненин

Банат је успео опет да нас изненади.

Откривен је заборављен писац

Милан Лазаревић чију је књигу

Суботе и недеље за штампу

приредила Гордана Ћилас,

родом из Баната, библиотекарка

Матице српске из Новог Сада.

Објављујемо одломак из те књиге са

објашњењима Гордане Ћилас

Да се континенти одређују према снази књижевности, Банат би био посебан континент. (Доситеј, Стерија, Црњански, Попа и да не набрајам више.) И 2018. године Банат је успео да нас изненади. Откривен је заборављен писац – Милан Лазаревић. (Књигу *Суботе и недеље* Милана Лазаревића за штампу је приредила Гордана Ћилас, родом из Баната, библиотекар Матице српске из Новог Сада. Овде објављујемо одломак из те књиге са свим објашњењима Гордане Ћилас.)

Милан Лазаревић – чије је и име и презиме толико често и код Срба и код Хрвата, да је одмах осуђен на заборав – био је први трговац Краљевине Југославије. Бринуо је о извозу и увозу. Он је, на пример, био тај, који је одлучивао да се Аустрији не продају житарице – јер су нам били дужни! (Можда су због тога издавачи бежали од нашег писца? Није било угодно, у социјалистичкој Југославији, причати причу о извозу житарица у тренуцима док се од сељака отима последње зрно жита. Нагађам. Једноставно, Лазаревић је био представник прошлих времена и, најпре, као такав осуђен је на заборав.)

Милан Лазаревић је рођен у Панчеву 1885. године, а живео је до 1955. године. Српска књижевност нема ведријег писца. Уживао је у животу – као да су му сви дани били суботе и недеље. Причао нам је раскошну причу препуну Помета и Петруњела, оличених у ликовима куварица и портира...

Пре стотину година, 1921. године, писао је и о Дубровнику. Из тог текста види се да је Дубровник био на сигурном. Припадао је Банату! (Макар толико, колико траје читање тог списка.) Отуда се наслов одломку сам наметнуо: Банатски Дубровник.

Дубровник, 18 септембра 1921.

Не сећам се више где сам и кад сам читао да ниједан културан човек не долази први пут у Венецију. Свако је већ раније, по неколико пута, био у зачараном граду лагуна, пре но што ће први пут запловити црном гондолом кроз Канал Гранде, до Пјацете и до Светог Марка.

Као остали свет у Венецији, тако и ми Срби не долазимо први пут у Дубровник. Заволели смо га још пре но што смо га очима видели.

Једно вече наше мирно, од летње жеге и усијане прашине преплануло Панчево, тек што се поче спремати на починак, трже се и узнемири, сасвим изненада. Наш комшија, стари књиговезац Жанел, сав уплашен провирио је из свога дућана и кад, преко наочари, виде како свет жури улицом, залупи и закључа врата. И бакалин на ћошку, „Код црвеног рака“, брзо угаси лампу у излогу, а за њим и остале дућаније, трескајући гвозденим полугама и катанцима, журно позатвараше радње. Неки потрчаше ка Великој пијаци, где се пред зградом Магистрата већ искупио свет. Горе, на првом спрату, сви прозори канцеларије великог жупана били су осветљени. Нешто се догодило.

По оца дођоше два господина, која раније нисам виђао, и он журно оде с њима. Чим је испратила оца, мама се, забринута лица, врати у дечју собу, као да хтеде да се увери да ли су јој сва деца ту, иако је још малочас седела с нама и причала како ћемо, за који дан, поћи на пут, деди и мајци у госте.

Тек после неког времена усудих се да је запитам:

– Куд је отишао тата?

– У полицију.

– А зашто? – упитих са страхом.

– Затворен је Душан Патак. Одвели га пандури у Магистрат – одговори мама кратко, заузета својим мислима.

Све то није ми ишло у главу. Душан је био висок, наочит и снажан момак. Знала га је сва варош. Моји другови у школи, они старији, из последњих клупа, који знају све што се ван школе догађа, причали су ми да чак до Бечкерекa нема јачег Србина од Душана Патка. Био сам уверен да се он ни десет варошких пандура не плаши. Како то да њега одведу? Душанов отац, бирташ „Код патке“ у Горњој вароши, био је угледан грађанин, имао је дуге седе бркове, а у цркви о Божићу стајао је у десној певници, први до потпредседника црквене општине. Како су његовог сина смели да затворе?

Мама је непомично седела на дивану и ћутала. А кад је куvariца Јохана ушла у собу и запитала да ли да наложи ватру у кухињи и спреми вечеру, мама, и не погледавши је, одговори:

– Још не. Данас ћемо касније вечерати.

И Јохани и нама деци то је било ново и необично. Раније смо увек тачно у исто време седали за сто. Стара, добра Јохана погледа нас вее редом, направи и она невесело лице и без речи оде из собе.

Дуго је потрајало док се толико прибрала да сам смео да запитам зашто је Душан Патак затворен.

– Због Дубровника, – одговори мама и опет ућута.

Сад тек нисам ништа разумео. По соби је падао мрак, лампа се није палила, а ми смо седели скупљени уз маму на дивану и бојажљиво ослушкивали кораке пролазника на улици. Најзад распознасмо очев ход како се успорава и застаје пред капијом. Кроз мрак је прострујао звук звонца и капија се залупила.

Замишљен и нерасположен, отац ни две речи није проговорио за вечером, а ми деца одосмо брзо на спавање.

Сутрадан, рано ујутру, опет су дошла она два господина и дуго разговарали с оцем, а путовање у госте деци и мајци је одложено. Све због Дубровника.

После нам је мама причала да је Дубровник нека стара варош, далеко од Панчева, чак тамо негде на мору где расте поморанца, а зими нема снега. Тамо је откривен споменик једном песнику који је давно умро, а звао се Гундулић. Још пре но што почне парада, преко споменика се пребаци велики бео чаршав, тако да се споменик не види.

– И онда?

– И онда певају певачка друштва, једно за другим, као ова наша у Панчеву, када се носи литија на жита. Девојнице, све у белом и с цвећем у руци, стоје у два реда око споменика, а на свима црквама звоне звона. Као код нас о Ускрсу.

– И онда?

– И онда један старији господин, у белим рукавицама и са цилиндром у руци, држи говор, затим повуче неку врпцу, чаршав пада са споменика и сви вичу. Једни вичу „Слава му!“ а други „Живео!“ После тога многи прилазе споменику, полагају венце, музика свира, звона још увек звоне, а у подне је велики ручак. Ето, то је откривање

споменика. Тако је било и у Дубровнику. И наш Душан Патак био је тамо, положио венац, викао „Слава му!“ и купио црногорску капу са српском тробојницом. Због те тробојнице затворише га Мађари и зато је отац одлазио великом жупану и тражио да Душана пусте кући. Пустите га, али без капе.

– А зашто?

– Зато што је код нас црвено-плаво-бело забрањено. Али им то ништа не вреди. Ипак смо ми Срби. А кад порастете, одвешћемо вас у Дубровник и сва четворица добићете капе са српском тробојницом.

Касније, у гимназији, Мађари нам забранише да пишемо ћирилицом и да одлазимо у Српску читаоницу. Али, што рекла мама, ни то им није ништа вредело.

У недељу, после службе, чика Влада Србијанац, послужитељ у Читаоници, пекао је нарочиту турску кафу за нас гимназисте и продавао нам београдске цигарете у црвеним кутијама са сребрним натписом, зване – мртвачке. У те сате обично није никог било у Читаоници, па смо несметано могли да пушимо.

Једино је стари лаћман¹ Бата по цело пре подне седео увек на истом месту, поред прозора, и једним оком гледао у новине као да броји слово по слово. Кад тако преброји целу страну до краја, спусте му се капци, задрхте новине у руци, а глава, са неколико праменова седе косе, клоне му на груди и остаје непомична. Само ратна медаља на капуту му се диже и спушта равномерно. А кад отвори очи, намрштено погледа око себе и наставља да сриче слова испочетка. Био је увек мрзовољан и строг, нарочито према ђацима. Али пушење нам ни он није бранио.

Као граничар у дванаестој банатској регименти Бата је годинама егзерцирао² по Италији и ратовао за прејасну царску кућу, а кад је у јуришу на Виченцу рањен у груди, произведен је за официра и пензионисан са осам форинти месечно. Висок и мршав, увек у црном героку³ и тврдом шеширу налик на аустријски клобук⁴, ишао је погнут и поздрављао по војнички, додирујући са два прста десне руке само обод шешира, а левом, увученом у рукав, повлачио је за собом затворен кишобран, као опуштenu сабљу. Тај кишобран није отварао ни по највећем пљуску.

У вароши се говорило да је баш тај наш лаћман Бата стварни јунак једне старе и много препричане граничарске анегдоте, којом би се дало објаснити и његово нерасположење према ђацима.

Причало се, наиме, да лаћман Бата није одмах после битке код Виченце пензионисан, него да је по повратку из лазарета⁵ упућен у Панчево, где је неко време вршио локалну службу на Форконтумацу⁶.

У тој жуто окреченој караули на спрат, на самом ушћу Тамиша у Дунав, посада је бројала једног официра и десетак војника. Служба им није била тешка. Дању су пецали рибу, а ноћу давали стражу да се не би који кријумчар неопажен пребацио из Србије на банатску страну. Али ни та ноћна служба није била нарочито напорна. Ако би који чамац, натоварен ракијом, случајно и умакао будној пажњи стражара

¹ Лаћман (нем.) – лајтнант, поручник.

² Егзерцирати (лат. ехегсеге, франц. ехегсер) – вежбати, војне вежбе, вежбе са оружјем.

³ Герок (нем. Gehröck) – припијен улични капут са дугим пешевима, војнички капут, капоран.

⁴ Клобук – шешир са ободом.

⁵ Лазарет (итал.) – војна болница и превизијалиште.

⁶ Форконтумац – речно острво на Дунаву код Панчева.

на обали, Монархија би, својом царском и краљевском милошћу, великодушно зажмурила на једно, а у сезони шљива, понекад, и на оба ока. Отуда се на Форконтумацу, па и у самом Панчеву, одувек пила најбоља србијанска шљивовица, звана сремска, иако Срем никад ни видела није.

Једног дана, усред те граничарске идиле, Дунав избаци на обалу, близу саме зграде Форконтумаца, леш неког давленика. О томе је ваљало писменим рапортом хитно извести команду у вароши. Лаћман Бата одмах се намршти, прописно стави капу на главу, обуче копоран⁷ и закопча га до горе. Затим оде до отвореног прозора и викну према обали:

– Корпорал Јохан Лудајић, цу мир! Лауфшрит!⁸

Каплар Јоца, једино писмено лице међу војницима на Форконтумацу, одмах дотрча, седе за сто, стаде журно сећи хартију и резати гушчије перо, док је лаћман, сав прожет узвишеношћу царске службе, одмерено корачао горе доле по соби.

Пошто је припремио све што је потребно за писање рапорта, каплар погледа и у пескаоницу да види да ли је пуна. Све је било у реду и диктирање је могло да почне. Али лаћман, дубоко замишљен, још увек шета по соби. Назад стаде и викну:

– Пиши!

– Пишем, – одговори каплар Јоца и наже се ближе столу.

– Шта кажеш? Пишеш? – паде у ватру лаћман Бата. – Још не пишеш! И нећеш писати, сунце ти небеско, док ти ја не заповедим! Док не добијеш бефел! Ферштанден?⁹

Каплар је нетремице гледао у хартију и не рече ни реч, а лаћман завали царску капу у потиљак, стаде марамом брисати капи зноја са препланулог лица и настави:

– Дакле, јеси ли већ написао? Ан дас ка унд ка Ортскомандо ин Панчова.¹⁰

– Нисам још ништа написао, – одговори каплар у по гласа.

– Ниси? А што ниси, мустро једна капларска? – разјари се лаћман Бата.

– Немам бефел.

– А? Тако? Немаш бефел? Даћу ја теби бефел, пост ти твој регрутски, да ћеш га памтити док си жив. Дакле, пиши: Индем¹¹... е-е-е

– Индем, – понавља каплар и пажљиво црта слово по слово, а лаћман још увек шета по соби, вади табакеру и завија цигарету, иако му се не пуши. Кад стиже до стола, стаде и дрекну:

– Бриши! Не ваља то: индем ...

Каплар брзо заспе хартију песком, згужва је и баци под сто, пресавије други полутабак и зину очекујући наставак диктата.

– Дакле, ан дас ка унд ка, и тако даље, и сад пиши: нахдем ... е-е-е

– Нахдем,¹² – понавља каплар и шкрипи пером по хартији да се лаћману сва кожа жежи.

– Бриши! Не ваља ни нахдем, – дрхти лаћман од једа, раскопчава копоран, баца цигарету на под и раскорачивши се пред столом, сав црвен у лицу, заповеднички изговара реч по реч:

– Дакле, још једаред, ан дас ка унд ка, и онда испочетка: Фордем ... е-е-е – Не! Ни фордем не ваља, – викну лаћман, сав бесан од гнева, замисли се за тренутак и опет плану: – Сајтдем, сунце му јарко! Троцдем! Бриши! Троц унд аледем!¹³

– Троцдем, – шапуће каплар Јоца, врпољи се по столици и, не пишући ништа, уздигнутим пером у руци чека да се лаћман већ једном определи за неки немачки прилог којим би требало да почне прва реченица рапорта. Али лаћман ћути и пали другу цигарету, одлази до прозора и загледа се у Дунав.

Мирно и достојанствено ваљала се широка река по свом хиљадугодишњем путу, носећи собом огромне масе вода и сивозелене боје бескрајних ада и врбака. Дуго је лаћман Бата стајао крај прозора и гледао како набујала река стихијски протиче и рони обалу. Једног дана однеће Дунав са обалом и стражу и Форконтумац, помисли лаћман и обрати се каплару елегичним гласом:

– Слушај, Јоцо, брате слатки и ланцмане драги, не ваља нам ни ово: троцдем ... Него, иди ти лепо доле на баир¹⁴ и нареди војницима да баце леш натраг у Дунав. Нека плива даље до Ковина, бестрага му глава, па кад га они тамо извуку, нека лаћман Пера од треће компаније лупа главу и пише рапорт како зна.

Шта је даље било, и да ли је лаћман Пера у Ковину успео да напише рапорт, није забележено, али се причало да је наш Бата после тога смењен са Форконтумаца и пензионисан.

У то време била је у Панчеву немачка реалка и, кад су једно вече, у пролазу, неки несташни ђаци викнули за лаћманом: „Троцдем!“ наста јурњава са убојитим кишобраном у руци, све док се ђаци не изгубише у неком мрачном сокаку. Отада лаћман Бата није могао очима да види ниједног реалца, а после, кад је развојачена Граница и укинута реалка, ниједног гимназисту.

Дунав је и даље сваког пролећа ронио обалу и када сам ја почео одлазити у Читаоницу већ давно није било форконтумаца, а лаћман Бата био је већ прешао осамдесету.

Једне недеље пред подне, прелиставајући новине у Читаоници, наиђем у „Дубровнику“ Антуна Фабриса на локалну вест: „Градска гласба удараће на пет ури на Пилама“ и насмејох се.

⁷ Копоран (тур.) – кратак горњи капут са рукавима (као део народне ношње).

⁸ Корпорал Јохан Лудајић, цу мир! Лауфшрит! (нем.) – Каплару Јохане Лудајићу, код мене! Трчећим кораком!

⁹ Док не добијеш бефел? Ферштанден? (нем.) – Док не добијеш наређење! Јасно?

¹⁰ Ан дас ка унд ка Ортскомандо ин Панчова (нем.) – Царској и краљевској команди места у Панчеву.

¹¹ Индем (нем.) – Док...

¹² Нахдем (нем.) – Након што.

¹³ Дакле, још једаред, ан дас ка унд ка, и онда испочетка: Фордем... е-е-е--- Не! Ни фордем не ваља, – викну лаћман, сав бесан од гнева, замисли се за тренутак и опет плану: – Сајтдем, сунце му јарко! Троцдем! Бриши! Троц унд аледем! (нем.) – Дакле, још једаред, царској и краљевској, и онда испочетка: Пре него... е-е-е--- Не! Ни пре него не ваља, – викну лаћман, сав бесан од гнева, замисли се за тренутак и опет плану: – Откако, сунце му јарко! Упркос томе! Бриши! Упркос и унатоц!

¹⁴ Баир (тур.) – брег.

– Но, што се ти ту смејеш, јунгер хер?¹⁵ Ха? Докторски син, па не зна реда! – прекори ме лаћман Бата, а рачвасте плаве жиле на слепоочницама срдито му скочише.

Показах му шта сам прочитао.

– Но, алзо!¹⁶ Шта је ту смешно? То ти је авизо да ће варошка банда свирати у пет сати е-е-е ... Е, то сад не знам какво им је то пиле, шта ли је. Цум тајфл ферфлухт,¹⁷ то не разумем. Али, смејање је забрањено! Ферштанден? – викну стари лаћман као некад каплару Јоци на Форконтумацу.

То је било у нижој гимназији. У вишој нисам стигао да прочитам ни „Османа“ ни „Дубравку“ јер су Тиноди Лантош Шебешћен¹⁸ и Кочи Патко Јанош¹⁹, по наставном плану мађарских школа,²⁰ далеко важнији били од Џива Гундулића. Тек као матурант прешао сам кришом, без сертификата, у Београд да видим Војновићеву „Дубровачку трилогију“.

После сам од Дучића научио да у животу, по угледу на дубровачког архиепископа Марина, треба љубити свога ближњег и његову жену. Иначе бих, у очима света, могао проћи као онај

Паско Заде, мили

Кнез ... и тако даље, успомене јасне,

Једини од људи с ким су увек били

Сви мужеве добри и све жене часне.

Ето, тако и ја, кад сам јутрос у шест сати, бродом „Панонија“ пристао у Гружу, нисам, као и многи други, први пут стигао у Дубровник.

Чим сам оставио ствари у „Империјалу“, сетих се Дучића и пођох по Страдуну, не бих ли међу пролазницима срео госпар Саба, малерозног супруга који је код куће љута обесио мача, а на улици обесио уши. Али, место Дучићевог племића у руху од велура, пуног fine воње, срео сам, у једној од тринаест берберница на Страдуну, фра Анту, фрањевачког катихету.

Заваљен гојазном фигуром у наслоњачу и насапуњен преко ушију, фра Анте је задовољно гледао преда се у велико огледало и на задиркивање берберског калфе стално понављао да би волео да умре. У кавезу на зиду звиждао је обилгатни канаринац, а фра Анте причао како се у дугим и усрдним молитвама крушено моли Богу да га прими у рај. Не зато што је можда, презирањем земаљских сласти и аскетским животом, заслужио царство небеско, већ зато што је уверен да је рај, per la Grazia di Dio! О, једино место где нема православних Срба. О, само кад би га драги Бог примио.

– Сикуро? – дирну га весели калфа и стаде га удвострученом брзином мазати сапуницом по лицу.

– Сикуро? – љутну се фра Анте и, подигавши главу са дебелог

потилка, исправи се у столицу. – А, молим те, што ту бребоњиш, што ти доходи на памет? Сикуро, сикуро! Перке у рају не има Влаха. А, што ћеш? Све залуду, не има их!

Доконе муштерије, поређане по столицама уза зид, смејаху се на сав глас, а фра Анте поново се завали у наслоњачу и настави уздишући:

– Ајме мени, јадан ли сам. Ајме мени, да ми је умријети ...

Један од муштерија, коме се најмање журило да седне пред огледало, исприча ми да фра Анте нарочито понавља смерну жељу да умре откако је Мештровић на стародревним Вратима од Пила исклесало рељеф на коме:

Чика Пера јаше коња бела,

додуше не онако како су га Војвођани у патријархалној љубави и романтичарској претераности замислили. У свега два реда, они су Чика-Перу, као неког свог возљубљеног рођака, подигли толико високо изнад својих бескрајних равница и небеског пространства, да га оданде види и:

За њим иде Америка цела ...

Али у Дубровнику, на Вратима од Пила, то се не види. С круном на глави и соколом у руци, огрнут пурпуром и хермалином, стари краљ јаше коња средњовековном грандецом,²¹ толико драгом дубровачком оку још из славне прошлости Града, када је благоверни цар Стефан Душан²², окружен сјајном свитом велможа, војвода и вазала, ушао у Дубровник.

Најзад сам и ја стигао на ред пред огледалом. Упознао сам сву вештину дубровачких бербера, а затим, лично, и уваженог патриоту фра Анту. После неколико уобичајених речи, замолио сам га да ми покаже свој самостан. Био је врло предусретљив. Љубазно је заборавио да ће ме, као Влаха, на другом свету прождирати огањ пакла, и одведе ме у фрањевачки клаустар²³ и стару манастирску апотеку, а оданде на гроб Гундулићев.

Ту у цркви, пред кипом светог Антуна Падованског²⁴, чијим се посредовањем, уз мали новчани прилог, позива небо у помоћ, клечала је једна девојка. Склопила је руке и, сва у грацији, као да је сишла с неког Белинијевог платна, нетремице гледала је у свеца. Џиво Гундулић, да је жив и да је види, поновио би елегантну дикцију свога „Љубовника срамежљиво“ у разговору с писмом што га је пре триста година слао једној, вероватно исто тако грациозној, Дубровчанки:

Све што имаш свијет у себи

лепа, драга и љувена,

мњаше ми се све при теби

ко прид сунцем тмаста сјена.

После посете Црним фратрима, који су некад бранили западна

¹⁵ Јунгер хер (нем.) – Млади господине.

¹⁶ Но, алзо (нем.) – И, дакле.

¹⁷ Цум тајфл ферфлухт (нем.) – К врагу.

¹⁸ Тиноди Латош Шебећен (1505-1556) – мађарски епископски песник, уз лауту је на дворовима феудалаца певао витешке песме о борбама против Турака.

¹⁹ Кочи Патко Јанош, по неким изворима Пакоди Кочи Јанош (1763-1842) – мађарски драмски писац, глумач, редитељ и композитор.

²⁰ Мађаризација је почела средином осме деценије XIX века и прво је спроведена у школи:

Вид.: Срећко Милекер, *Историја града Панчева*, Панчево, Историјски архив, 2004, стр. 174.

²¹ Грандеца (шп. Grandeza) – достојанство, охолост, гордост, охолост држање.

²² Стефан Душан Немањић, српски средњовековни краљ, први српски цар. Био је у Дубровнику 1331. и 1350. године.

²³ Клаустар (лат.) – четвороугаоно, унутрашње двориште самостана окружено аркадама.

²⁴ Свети Антон Падовански (Лисабон, 1195. – Падова, 1231) био је португалски католички свештеник и фратар фрањевачког реда. Сматра се за свеца који помаже да се нађу изгубљене ствари и људи.

врата, ред је био да потражим и Беле фратре, браниоце источних врата Града.

Примио ме је главом провинцијал далматинских доминиканаца, подебео човек, китњаста говора и лукавих очију. Показао ми је прст светог Доминика, крст српског краља Стефана Уроша Дечанског и Тицијанову Магдалену и био толико свечан да, већ из чисте учтивости, нисам смео да посумњам у аутентичност ових драгоцености.

Затим сам пошао да се поклоним Госпи и светом Влаху.

Миса у Госпи била је већ прошла. У празној цркви заостао је само шум хладних латинских молитава, устајали мирис растопљеног воска и плавичаста копрена католичког тамјана. На прстима сам прошао кроз цркву, сео на крај прве клупе и сетио се да ту негде у побожној тишини спава срце Руђера Бошковића. Он је век провео у туђини, а умро у Милану, где је и сахрањен, али срце своје послао је кући у Дубровник.

На излазу, пред вратима, на врху високих степеница, седеле су две старице с бројаницама на смежураним прстима. Биле су срећне што их још греје сунце, милосрђе Госпе и доброта блажених душа.

Свети Влахо, с Градом у наручју, као да је рођени Дубровчанин. У њега је све живље и ведрије но у Госпе. Његов органист, спремајући оргуље за неко отмено венчање, бурно је понављао завршне акорде Менделсоновог свадбеног марша, а сребрни кип Светог Влаха, слушајући ову барокну бравуру, погладио се са земаљским задовољством по дугој бради, уверен да се уз овакву музику само у срећан брак полази.

Излазећи из цркве уз пратњу фуга и токата Јохана Себастијана Баха, сетих се једног француског путописца. Филип ди Френ-Канај био је пре три стотине и педесет година у Дубровнику и прича како су Дубровчани уверени да су већи и старији племићи од Млечића иако им „као мајмуни“ у свему подражавају. Френ-Канај је очевидно у заблуди. Да је погледао с коликом грандецом шетају голубови по плочнику од цркве Светог Влаха до Кнежева Двора, уверио би се да су она вечно гладна и плебејски наметљива јата на пијаци Светог Марка у Венецији само слаба имитација старих и поноситих дубровачких голуба.

Са Звоника крај Врата од Плоча избило је подне када сам свратио у Градску кафану на чашу белог вина и туце острига. У кафани свега неколико господара. Прочитали су овлаш новине и, у бескрајној доколици, гласно разговарају преко столова, смеју се и задирују један другог, понајвише једног старог господина који сам седи за столом крај отворених врата и, да би у запари лакше дисао, хлади се белом марамицом.

– Шјор Маркетто, пер коза махате стално фацулетом²⁵? – питају га и смеју му се на сав глас млади и докони господари.

– Бон вијађо! Пушти ме, немој ме закидиват! – одговара плахо и љути се стари господар, али младићи не попуштају, смеју се даље и понављају исто питање. – Ма немој ме секават, те прего! – брани се шјор Маркетто, властелин и еземпларе унико старог Дубровника, досађујући се по читаво пре подне ту на ентрата²⁶ кафетарије.

Утом ми донесоше остриге на леду и, тек што сам почео да цедим лимун који ми је малочас љубазни доминиканац поклатио из свог клауистра, приђе ми један елегантан господин и представи се као школски друг моје браће, с којима је некад заједно учио медицину у Бечу. Дошао је да ме у име једног дубровачког бродовласника позове на вечеру.

Ако немам ништа против, вечерали бисмо тачно у осам, у вили коју је ризничар деспота Ђурђа Бранковића саградио себи у Гружу по повратку из Смедерева. Црна кравата, дакле, смокинг. Дама неће бити. Иначе би, разуме се, бела кравата, дакле, фрак био прописан. Домаћин је већ оставио своју посетницу у мом хотелу и радоваће се да ме вечерас види. Он је сјајан човек.

– Алтроке²⁷ сјајан, – одговорих, користећи последње принове мог вокабулара, иако сам бродовласника познавао само из аката Министарства саобраћаја.

Притиснут између мора и кршевита копна, увек у љубоморном страху за своју независност, Дубровник је кроз столећа сваког угледнијег странца пажљиво дочекао и с дубоким комплиментом испратио. Свети Фрања из Асизија, енглески краљ Ричард Лавље Срце, многи аустријски цареви и мађарски краљеви, српски деспоти и војводе, брандербуршки кнежеви и крсташи на путу за Свету Земљу, посланици и дипломатски курири, у пролазу за Цариград или у повратку за Венецију, ретко су напуштали Дубровник а да нису примили какав поклон у новцу или храни, у скупоценим тканинама или воштаним свећама. Сенат се спремао да и самог поглавицу католичке цркве, папу Пија II Пиколоминија, заспе дукатима и другим поклонима али је папа, на жалост Републике, на путу за Дубровник умро.

Традиционална гостољубивост Дубровчана и њихова окретност „од седам застава“ није ме, дакле, изненадила, али у први мах нисам могао да се сетим чему имам ја да захвалим што ми се указује таква пажња. После се и то објаснило. Кад сам јутрос стављао у сеф оригинал уговора с Италијом, директор хотела кришом је прочитао натпис, штампан великим словима на омоту: „Конвенција о риболову у Јадранском Мору“, и одмах о томе известио оне који би, да је Дубровник остао република, вероватно седели у Већу умољених и у дугим хаљинама, са птицом на руци, шетали по Страдуну.

– Дункве²⁸, у осам! – рече лаким осмејком мој нови познаник,

²⁵ Фацулета – марамица (дубровачки говор)

²⁶ Ентрата – овде у значењу: улаз (дубровачки говор).

²⁷ Алтроке – у значењу: сјајан (дубровачки говор).

²⁸ Дункве – у значењу: дакле (дубровачки говор).

устаде од стола и, поклонивши се широким замахом шешира, препусти ме мојим остригама.

Из кафане вратио сам се у хотел. Успут сам од двојице пролазника чуо да су апена²⁹ двије уре, да је вапор³⁰ ариво³¹ и субито³² партио³³. И обрадовах се да ћу, останем ли који дан у Дубровнику, још боље упознати свој матерњи језик.

После подне присуствовао сам свечаном балету у великој опери, највећој на свету. Место почасне ложе у просценијуму, на коју сам, с обзиром на моје сад већ свима познате везе с рибама у Јадрану, могао рачунати, добио сам место за стајање на другој галерији. Стајао сам крај прозора моје собе у хотелу и гледао како пада киша. У стакатираним триолама, уз пратњу кратке грмљавине са Срђа, и обасјана сунцем спуштала се киша кроз огроман лук шарене дуге, разапете од куле Минчете под стењем до Ловријенца над морем. Скоро читав сат трчала је киша на сребрним ногама од хиљаду танких игала преко зидина и старих кровова Града. А кад престаде, излетеше црне дубровачке чиопе³⁴ испод стреха и древних торњева и наставише цику и витлање у сунцу, уокруг Звоника, Дивоне и Светог Влаха. Нема тог театра на свету чија би се игра, музика, декор и режија могла мерити са лепотама првих јесењих киша у Дубровнику.

Нешто пре осам упутио сам се у Груж на заказану вечеру.

Као једанаест сенатора у Малом већу уз Кнеза, дочекали су ме, уз домаћина, једанаест у црно одевених господара. Већина њихових имена позната је из историје племените Републике. Беспрекорна држања и љубазни у разговору, сви су они одавали светско васпитање старих породица. Неки од њих, опањена лица и широких рамена, везани су пакетима акција за морску пловидбу. Ти се смеју на сав глас и радују животу као да су Французи. Други, својим финим профилем, сећају на далека и давна времена. Сви су замишљени и помало меланхолични. До подне, док није велика врућина, они, као и други пучани, раде у банкама и поморским агенцијама на Страдуну. Трећи су иронични и не раде ништа. Њихове мутне и уморне очи умиру од досаде.

Чим смо по утврђеном реду сели за раскошно постављен сто, на коме су свечано пламтеле свеће у сребрним жирандолама³⁵, из позадине једног лакираног кинеског паравана појавише се јастози

на аспику, рибе на уљу и морски пауци на мајонезу. Уз разна пића, разговор се повео о дубровачком вину и, наравно, о лепим женама.

После вечере, када се између кафе и мараскина, прешло на озбиљније теме, јавио ми се у далекој перспективи херцег Стефан. Он је 1440. требало да стигне у Дубровник и властела се увелико спремао да га што свечаније дочека и почаста као свог великог пријатеља. Да би херцега одбранио од разних интервенција, Сенат је забранио Дубровчанима да му по било каквој молби прилазе, јер ће бити кажњени са сто дуката глобе и два месеца затвора. И касније Сенат је предвиђао сличне, па и теже казне, али је с временом напуштена ова лепа институција дубровачког права.

Риболов на Јадрану, додуше, није много занимао господаре. То су ситна посла. Ближа им је срцу и старим традицијама дуга пловидба и прекоморска трговина, а више свега државна субвенција за ову грану народне привреде. Само што држава, нарочито „они горе на министарству“ у Београду, не показују довољно разумевања за потребе Града. Грешни Београд! Да му је да се једног дана претвори у барона Минхаузена, па да сам себе зграби за курјук³⁶! Ишчупао би, за трен ока, и себе и сву земљу из свих тешкоћа и неприлика. И, свима би нам онда, без по муке, све било потаман.

После се говорило о рату и о његовим последицама на привредном пољу. Дубровчани још увек не могу да забораве да су им Французи под Наполеоном испразнили све државне и јавне касе, а Енглези запленили све бродове. Сетише се и својих суседа, храбрих Црногораца, који су тада, користећи zgodну прилику, опљачкали сву околину дубровачку.

У разговору, запито сам колико је Дубровчана погинуло у прошлом рату. Испоставило се, срећом, ниједан.

– Како то?

– Ма, Госпе вам, – одговори ми сусед за столом, са савршеним миром плаве крви, – није гвера³⁷ за госпара ...

И, док је он задовољно гледао у колуте дима своје цигарете, на столу, по старом сребру и млетачком стаклу, уморно је играла светлост дванаест догорелих воштаница. Мало даље, кроз отворен прозор, чуло се како, у мраку, беспослени таласи, у широком ритму, резигнирано ударају о стене под обалом.

29 Апена – у значењу: малопре (дубровачки говор).

30 Вапор – брод (дубровачки говор).

31 Ариват – доћи, стићи (дубровачки говор).

32 Субито – брзо, журно (дубровачки говор).

33 Партио – отићи (дубровачки говор). Лазаревић варира чувену реченицу која указује на специфичност дубровачког говора.

34 Чиопе – ред птица сличних ластавицама.

35 Жирандол (франц.) – свећњак са неколико кракова.

36 Курјук – дугачка плетеница косе.

37 Гвера – овде у значењу: герила, борба, ратовање.

ШКОЛСТВО У ОСЛОБОЂЕНИМ КРАЈЕВИМА

РУЈЕВАЦ – СВИЈЕТЛО МЈЕСТО ПАРТИЗАНСКОГ ШКОЛСТВА

пише: Милош Кордић

У новембру 1943. године почиње с радом и Прва партизанска гимназија. „Била је намијењена“, подсјећа Стринека, „дјеци бораца – партизана и омладинцима који су били у партизанским јединицама. Имала је два одјељења са 77 ученика: 59 мушких и 18 женских. Највише полазника Прве партизанске гимназије било је са Баније, затим са Кордуна, из Лике, Босанске Крајине, а било их је и из других ослобођених крајева

У петак, 17, суботу, 18. и недјељу, 19. новембра 1978. године, боравим с колегом новинаром фото-репортером Виктором Флојхаром у Рујевцу и Двору на Уни. Пратимо (он снима, ја записујем) обиљежавање 35. годишњице Прве партизанске гимназије у Рујевцу. То радимо за *Вјесник Жељезаре* (новине Металуршког комбината Жељезара Сисак – обојица смо радили у Служби информисања), а успут то радимо и за *Курир* (новине за ученике основних школа Сисачко-банијске регије, који је излазио у Сиску). У двоброју *Курира* за децембар 1978. и јануар 1979. године објављено је оно што смо записали и снимили.

Поред Глине и села глиног краја, које је, у јануару 1944. године, ослободила Седма банијска дивизија, гдје су организовани учитељски курсеви, као и курсеви из других дјелатности значајних за даљи ток борби за ослобођење земље, и село Рујевац, код Двора на Уни, било је тих ратних година изузетно значајно мјесто организованог партизанског школства.

Али најприје да подсетим на неке чињенице о школству на дворском подручју за вријеме Народноослободилачке борбе (НОБ-а), а служио сам се прилогом „Школство и просвјета у ратним условима“ Пере Стринеке, који је један од најактивнијих учесника тих догађања. Прилог је објављен у зборнику *Двор на Уни – од пријеславенског доба до наших дана* (репринт издање, Двор на Уни, 1991.) Магистра Перу Стринеку, за кога сам чуо у вријеме кад сам био ученик учитељске школе и читао његове педагошке текстове, упознао сам у Експерименталној основној школи „Братство и јединство“ у Сиску, на Викторовцу, у којој је био директор. Писао сам о ђацима те школе који су у једној школској години завршавали два разреда). Стринека пише како је, у другој половини 1942. године, прорадила прва партизанска основна школа у Ступници, „а прва партизанска учитељица била је Неранза Јандрић“. Крајем исте године, пише мр Стринека, на ослобођеном територију котара Двор радиле су, поред школе у Ступници, школе у Јаворњу (омладинац учитељ Перо Стринека), Жировцу (омладинац учитељ Божо Дрљача), Рујевцу (омладинка учитељица Борка Драча) и у Котаранима (партизански учитељ Божо Маљковић).

Партизанско школство на дворском котару шири се и даље: организују се курсеви за учитеље, покреће се рад нових школа, неки омладинци и учитељи, који су већ радили у школама, полазе курсеве у Глини, Оточцу...

У новембру 1943. године почиње с радом и Прва партизанска гимназија. „Била је намијењена“, подсјећа Стринека, „дјеци бораца – партизана и омладинцима који су били у партизанским јединицама. Имала је два одјељења са 77 ученика: 59 мушких и 18 женских. Гимназија и ђачки дом били су смјештени у просторијама Шумарије Рујевац. Настава се изводила осам сати дневно. Наставни план ове школе обухватао је предмете: хрватски или српски језик, математику, повијест, природопис, руски језик, географију, пјевање, цртање, хигијену и гимнастику.

Програм је саставио Просвјетни одјел ЗАВНОХ-а. Професори су били Мирослав Куглер (математика), Ела Лев (повијест), Анка Мургић (српскохрватски), Милан Чекић (природопис), ? Пинто (географија), Станка Врињанин (пјевање), Јаков Бјелајев (руски), наст. Иван Мајцен (руски), сликар Петар Шимага (цртање – нап. М. К.), инж. Макс Вајнер (физика), Меланија Ривосеки (природопис), Зденка Фекежа (земљопис)“, пише Перо Стринека.

Дакле, у петак, 17. новембра 1978. године, у Скупштини општине Двор на Уни одржана је Свечана сједница поводом 35. годишњице Прве партизанске гимназије. Била је то Свечана сједница органа и друштвенopolитичких организација општине, Наставног вијећа и Савјета Основне школе „Мишо Драгишић“ Рујевац. А посебни гости и учесници свечаности били су чланови бивше школске заједнице Прве партизанске гимназије.

Најприје је мр Васо Матић, председник Скупштине општине, говорио о развоју и плановима развоја дворске општине. Затим се скупу

обратио др Стипе Шувар, републички секретар за просвјету, културу и физичку културу, који је, између осталог, рекао (преписујем оно што сам тада записао и што је објављено), да је „наша НОБ била и једна широка и дубока народна и културна револуција. Човјек застаје пред чињеницом како је било могуће у шумама развијати тај тако широк и масован културни и просвјетни рад... Ово је један, без сумње, од најпартизанских крајева Хрватске и Југославије, и овдје је било могуће да се формира једна таква школа...”

Највише полазника Прве партизанске гимназије било је са Баније, затим са Кордуна, из Лике, Босанске Крајине, а било их је и из других ослобођених крајева.

Вијећник и руководиоца ЗАВНОХ-а за просвјету, Влатка Бабић, обновила је том приликом сјећања о томе како је дошло до покретања рада партизанске гимназије у Рујевцу.

Стипе Шувар је рекао да човјек застаје пред чињеницом како је било могуће у шумама развијати тај тако широк и масован културни и просвјетни рад као и да је ово без сумње један од најпартизанских крајева Хрватске и Југославије

Анина Томпа, управница Гимназије, говорила је о условима рада који се одвијао у великој неимаштини, без свески, књига, понекад се писало каменчићима, а јело се шта се имало... Рад је и прекидан у вријеме непријатељских офанзива. Једном је, након прекида, настављен у Класнићу. Кад се и ту морало прекинути, Гимназија је наставила с радом у Санта Чезареу (у Италији). Затим се 4. децембра 1944. године вратила у ослобођени Сплит. Крајем јула 1945. године, по завршетку школске године, Прва партизанска гимназија престала је да постоји.

На истој сједници Скупштине општине објављена је одлука о проглашењу Основне школе „Мишо Драгишић“ у Рујевцу и „Спомен-школом Прве партизанске гимназије“.

Тог дана, у петак, 17. новембра, на згради Основне школе откривена је спомен-плоча Првој партизанској гимназији. У просторијама школе отворене су изложбе: изложба фотографија и докумената о Гимназији и изложба ратних цртежа академског сликара Петра Шимаге, наставника цртања. Ту су биле изложене и једне сачуване зидне новине, затим дневници наставника, писмени радови ученика и доста тога изузетно занимљивог и вриједног.

На Свечаној сједници Скупштине општине уручене су спомен-повеље наставницима Прве партизанске гимназије, а примили су их: Дане Будисављевић, Лео Цар, Милан Чекић, Ела Лев, Анина Томпа, Деса Крстуловић, Меланија Ривосеки, Зденка Фекежа Поповић, Станка

Rujevački đaci na proslavi godišnjice Prve partizanske gimnazije

dr Stipe Šušvar pozdravlja učesnike Svečane sjednice povodom obilježavanja 35-godišnjice Prve partizanske gimnazije

Cvijeće za majku Miše Dragišića

Врињанин, Иво Мајцен, Пирика Радауш, Мирослав Куглер, Анка Мургић, Макс Вајнер, Нора Калдерон и Жељко Куновић.

Спомен-повеља је уручена и Основној школи „Мишо Драгишић – Спомен-школа Прве партизанске гимназије“.

Првог и другог дана одржан је радни скуп на тему Прве партизанске гимназије, под називом „Партизанска школа 1943–1978“.

Такође, у програму обиљежавања учествовали су: књижевница и ученица Партизанске гимназије Дара Секулић, Актив писача Сиска и Баније и Вокални октет из Карловца.

Трећег дана, у недељу, ученици, наставници и гости кренули су трагом Прве партизанске гимназије. Тиме је и завршена та тродневна манифестација у Двору и Рујевцу.

Оно чега се посебно добро сјећам, и из Двора и из Рујевца, били су, а тако сам и насловио текст у *Куриру*, дирљиви сусрети ученика и професора: колико сјећања, колико занимљивих детаља, колико подсећања на шаљиве догађаје, колико анегдота...

*

Кад год би ми неко поменуо Рујевац (до 1991. године, а и данас), пред очима ми најприје искрсне име: Прва партизанска гимназија. А тек онда Основна школа „Мишо Драгишић – Спомен-школа Прве партизанске гимназије“, па производња керамичких плочица, затим Шумарија, и, наравно, Фудбалски клуб Прва партизанска гимназија (ППГ).

Искрсну слике земаљске и небеске бистрине у слици долине рјечице Жировца (негдје пише и Жировница). С лијеве стране цесте и рјечице, кад се иде од Двора ка Глини, и прођу Тргови, у долину се спуштају обронци Трговске горе, а с десне стране обронци Шамарице. И с те, лијеве стране, одмах послје Тргова, мало је од цесте одмакнут заселак Шербале. А Шербалама, готово преко пута, на десној страни главне цесте, одваја се цеста за Ступницу, која води и за Љесковац, за Чавић брдо и даље за Јабуковац, Петрињу... Док се доље, ниже од те цесте, одваја пут за Педаљ... И такође с лијеве стране цесте уздиже се брдо Стражбеница (код Блиње, у петрињској општини, село је Стражбеница), а преко пута, с десне стране, одмакнут од главне цесте, смјестио се Рујевац.

Како код таквих, лијепих, занимљивих имена (топонима) увијек застанем, тако сам много пута застајао и код Рујевца. Иако нисам баш сигуран како је ово село добило име, радовао сам се промишљању да је то, можда, по биљкама руј (жбун, шибљика жутог цвијета, која је некад са својом жућкастоцрвеном бојом служила за штавање коже) и рујница (мљечница: гљива), затим по јесењем рују (руменилу), по рујном вину (називало се рујевина), по томе што се и за бојање, поготово у црвенкасто, говорило рујање, а знало се казати за лист дрвета да је рујав, рујев (црвенкаст, посебно у јесен)... Али нисам баш сигуран да је код Рујевца назив мјесеца рујна (рујан – септембар) имао неког утицаја. У појединим крајевима Баније и за већи камен говорило се рујан (с кратким нагласком код првог самогласника). У бившој Југославији било је (и сад их је) више истоимених насеља: код Љубовије (од човјека из тог Рујевца чуо сам да је село добило име по биљци рујевини, коју и ја под називом руј помињем), затим код Ужица... Сличних топонима међу планинским врховима, планинама, ријекама, селима... има много: Рујево, Рујан, Руја, Руј, Рујишник, Рујница, Рујковац, Рујиште... да бар нека поменем.

И да не заборавим једну посебну нит која повезује Рујевац и моју родну Комоговину, а она је – обиљежавање православног празника Преображење Господње, или краће – Преображење: у Рујевцу код Цркве Преображења Христовог, а у Комоговини код Цркве (некад, а и однедавно – манастира) Преображења Господњег, 19. августа. Била су то чувена зборована банијског српског, православног народа. И не само српског... И не само банијског, православног...

Био сам више пута у Рујевцу – на збор за Преображење никад ми није успјело да дођем. И жао ми је што никад ни фудбал ту нисам играо – бар да сам једну утакмицу... А читао у рујевачкој школи јесам. Читао, причао... И Рујевчани мени причали...

*

Рујевац. Некад свијетло мјесто партизанског школства, младости, учења...

И још једном да подсетим на ријечи др Шувара: „Ово је један, без сумње, од најпартизанскијих крајева Хрватске и Југославије, и овдје је било могуће да се формира једна таква школа...“

А данас?

Данас је Рујевац само сјећање да је ту „било могуће да се формира једна таква школа“.

Да, тада је то заиста било могуће.

СТАРА КУЋА

Не завиру, та је кућа напуштена.

За напуштено нема наде, као за срушено што је има. Треба рушити, кућо стара, варка је да си се сачувала.

Унутра се сад смјестила тишина.

Празнине пуне су негдање одаје.

Врата подрумска, сама од себе су одваљена.

Изнад, модре се шљиве, трепере овршци, бјеласају се самотнице брезе.

Љековите траве, мед и млијеко текло је кроз кућу некада.

Дара Секулић

(Из књиге пјесама *Камени кашаљ*, СКД Просвјета, Загреб, 2009.)

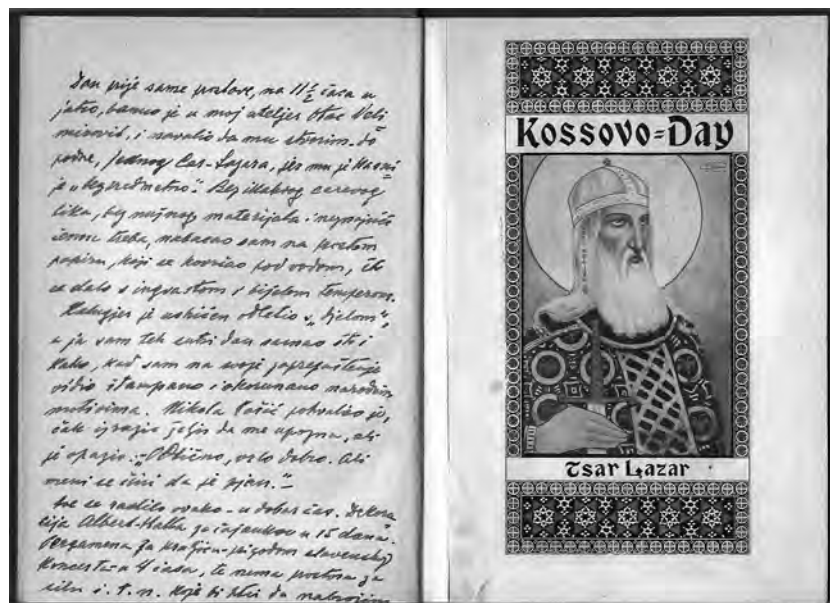
КАКО СЕ У ЕМИГРАЦИЈИ У ЛОНДОНУ 1916. СЛАВИО ВИДОВДАН

КОСОВО У ЛОНДОНУ

ПИШЕ: Чедомир Вишњић

„Kossovo-day“ је прослављен 28. јуна и тим је поводом изашло пригодно издање под тим насловом, у Лондону 1916., са преводом на енглески изабраних уломака о догађају из 1389. године. Ових смо дана један примјерак тог ријетког издања пронашли у једном загребачком антикваријату, показаће се, из оставштине породице Радовани

У сложеној борби за српско-југославенске интересе, што је понекад ишло скупа, а често и одвојено, на савезничкој јавној и политичкој сцени, важну је улогу играла мала скупина хрватских ликовних умјетника, која се различитим путевима нашла у центрима наше политичке емиграције. Најистакнутије је име био Иван Мештровић који је био општепризната величина, али на платном списку српске Владе у избјеглиштву налазили су се и Јозо Кљаковић, Мирко Рачки и Франо Бранко Анжели Радовани, данас познат и као отац Косте Ангелиа Радованиа. Каснији су им животни и политички путеви били широко разведени и њихова судбина представља у малом слику пута и развоја југославенске идеологије, која је већ у раним емигрантским данима чинила једно политичко и историјско раскршће. Упечатљиво свједочанство о тим данима оставио је у свом „Дневнику“ Павле Поповић, придружени члан Југославенског одбора. Он 22. фебруара записује, како је „отац Николај (Велимировић) отпутовао данас у Лондон.“ Тамо, у једном од центара свјетске политике око национално-пропагандног пројекта прославе Видовдана, под именом „Kossovo day“ окупиће се шаролика екипа, изгледа предвођена Велимировићем и Миланом Ђурчином, тандемом којег су могле спарити само емигрантске прилике. Павлу Поповићу није био близак ни један од њих, иако из различитих разлога. 20. маја пише о Ђурчиновој мегаломанији, каже за њега да „спрема Видовдан“ и да он хоће „мене и Николаја да натера да идемо другим путем“. Осјећају се већ ту у језгру разлике у разумијевању Југославенства и назире се Ђурчин каквог ћемо запамтити преко „Нове Европе“ у којој ће се, поред осталог, у више наврата изјашњавати против епископа Николаја и његове улоге.

Како год било „Kossovo-day“ је прослављен 28. јуна и тим је поводом изашло пригодно издање под тим насловом, у Лондону 1916., са преводом на енглески изабраних уломака о догађају из 1389. године. Ових смо дана један примјерак тог ријетког издања пронашли у једном загребачком антикваријату, показаће се, из оставштине породице Радовани. Занимљиво је да је на предлисту Франо Бранко оставио рукописни запис о властитој улози у том „пројекту“. Исти нам се чини занимљивом и вриједном илустрацијом једног херојског времена. Колико смо га успјели дешифрирати, запис гласи:

„Дан прије саме прославе, на 11 ½ часа у јутро, бануо је у мој атељер отац Велимировић и навалио да му створим до подне једног Цар-Лазара, јер му је касније „безпредметно“. Без икаквог царевог лика, без нужног материјала и незнајући чему треба, набацио сам на простом папиру, који се коврчао под водом, што се дало с инграстом (?) и бијелом темпером.

Калуђер је усхићен одлетио с „дјелом“, а ја сам тек сутри дан сазнао што и како, кад сам на своје запрепаштење видио штампано и окорунано народним мотивима. Никола Пашић похвалио је, чак изразио жељу да ме упозна, али је опазио: „Одлично, врло добро. Али мени се чини да је пјан.“

Све се радило овако – у добар час. Декорација Albert-Halla за чајанку у 15 дана. Пергамена за краљицу – пригодом словенског концерта у 4 часа, те нема простора за силу и т. н. које би хтио да набројим.

Српска је младост гинула и падала као у јесени лишће, ја сам радио као коњ, југославенски је одбор пухао као гусак на тупоглаве Инглезе, који се нијесу знали да ставе, да је барем за ван са посланством краљевине Србије.“

У оном запису једино остаје нејасна до краја задња реченица. Нама се чини, да се она у духу времена у којем је запис настао, односи на Југославенски одбор, а не на „тупоглаве Инглезе“, к чему би водило површно читање текста. А његов рад, нарочито ако се узму у обзир услови настанка, и данас оставља сасвим коректан дојам, иако „царе Лазо“ дјелује мало мамурно, а као опрема књиге, управо је антологијски.

* Фране Бранко Анжели Радовани, преузето са станице “Мреже дизајнерског сјећања”, уз дозволу аутора Матије Прице

ЗАБОРАВЉЕНЕ ПРИПОВИЈЕТКЕ ЈЕДНОГ УЧИТЕЉА

ЦРТИЦА О РАДОЈУ М. ВУКСАНУ

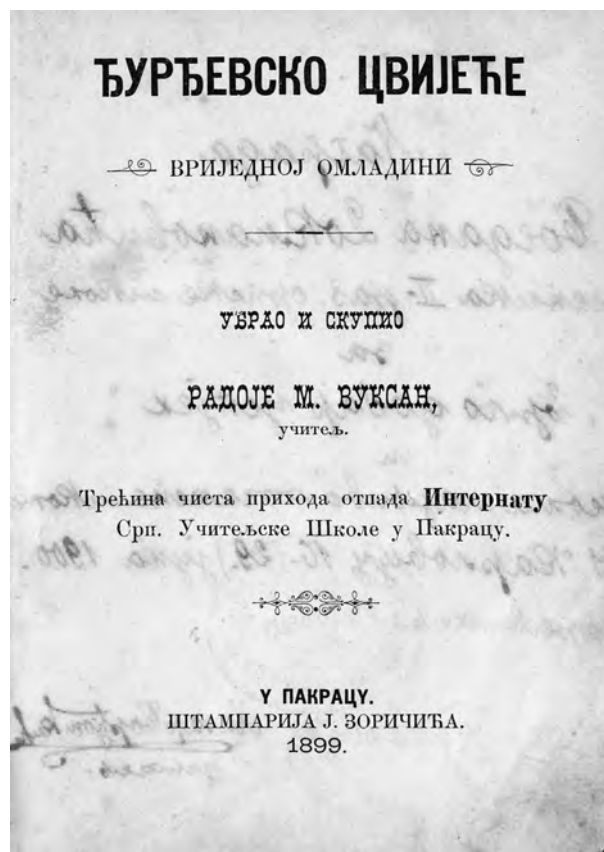
пише: **Боривој Чалић**

Прегршт бледих приповедака за децу и младе које је Радоје М. Вуксан поткрај 19. столећа објавио у београдској „Отаџбини“, сомборском „Голубу“ и другде, тек су пуне књижевнoисторијске чињенице. Показало се, међутим, да су две књижице у којима је окупио те приповетке данас праве библиографске реткости

Име Радоја М. Вуксана није забележено у енциклопедијама ни лексиконима. Не помињу га историје књижевности и прегледи књижевног рада Срба у Хрватској. Једва се зна и за његове основне биографске податке. Прегршт бледих приповедака за децу и младе које је поткрај 19. столећа објавио у београдској „Отаџбини“, сомборском „Голубу“ и другде, тек су пуне књижевнoисторијске чињенице. Показало се, међутим, да су две књижице у којима је окупио те приповетке данас праве библиографске реткости.

Прву од њих, „Испитни дар“, у којој су четири приповетке, објавио је 1898. као матурант српске учитељске школе у Пакрацу а наредне године, сад већ као млад учитељ, окупио је шест приповедака у збирку „Ђурђевско цвијеће“. Штампане су у штампарији Зоричић у Пакрацу. Трећину прихода од обе књиге наменио је аутор интернату Српске учитељске школе у Пакрацу. Прва књижица сачувана је, колико је то било могуће утврдити, у два, док се од друге за сада зна само за један примерак.

Радоје Вуксан умро је после дуге и тешке болести у својој 27. години, на Видовдан 1903, у Лисичинама код Вођина где је био учитељ. Сазнаје се то из кратког некролога који је објавио новосадски „Женски свет“ у броју од 1. августа 1903. године. По тој рачуници био би рођен 1876. или 1877.

године. Иза себе је оставио супругу Софију и сина Боривоја. У кратком пригодном некрологу истиче се да је помагао учитељске и школске установе као члан српског учитељског конвикта и српске учитељске новчане задруге. Од 1901. био је редовни члан Матице српске уплативши пун износ чланарине од 100 круна.

Посебна занимљивост је што су на крају књиге „Ђурђевско цвијеће“ штампана имена претплатника. Златно доба издавања књига уз помоћ претплате у српској култури већ је увелике прошло па овај касни одсјај те појаве изгледа заиста необично. Ипак, путем претплате продано је готово сто примерака. Претплатници су из Новог Сада, Беча, Бјеловара, Брчког, Костајнице, Пакраца, Опатије, Ријеке... Управо из Опатије претплаћује се гимназијалац Ненад Барачки (1878-1939) који је касније био свештеник, чувени појац и мелограф. Као сакупљач претплате јавља се још једно велико име културе и науке. Претплатнике у Бечу, као пријатељску гесту према свом школском колеги из пакрачке Учитељске школе, уписује слушалац педагогије Паја Радосављевић (1879-1958), касније професор експерименталне психологије на универзитету у Њујорку и пријатељ Николе Тесле.

Примерак „Ђурђевског цвијећа“ који имам у рукама „добрио је за врло добар успех и веома марљиво полагање школе“ 16. (29) јуна 1900. Богдан Докмановић, ученик другог разреда Српске народне основне школе у Карловцу. Потписани су учитељ Лазар Борђошки и управник школе Петар Радуловић.

POVODOM STOGODIŠNJICE ROĐENJA

BORISLAV MIHAJLOVIĆ MIHIZ: POLITIKA KAO SUDBINA

PIŠE: Muharem Bazdulj

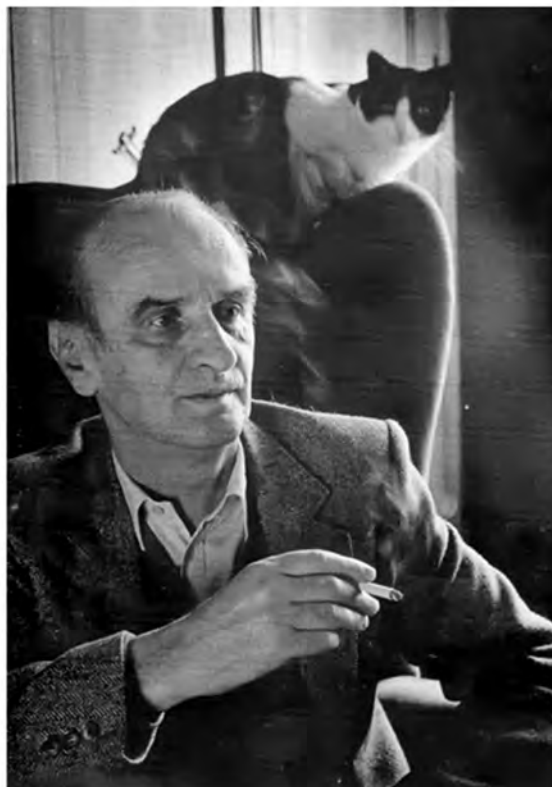
Neki signifikantni detalji iz „Autobiografije o drugima“ tiču se hrvatske književnosti: od ispitnog pitanja o Šenoi preko epizode s Krležom do druženja sa Šoljanom. Može se sa priličnom izvjesnošću pretpostaviti da je Mihiz dobro poznao makar vrhunce poezije Silvija Strahimira Kranjčevića te da mu nije bio stran onaj stih iz „Mojsija“ koji veli: „Mrijeti ti ćeš kada počneš sam u ideale svoje sumnjati!“

U eseju „Udovoljiti senci“, Josif Brodski je ponudio možda najljepši, a zasigurno najsentimentalniji, razlog zašto je odlučio da piše na jeziku koji mu nije maternji. Po njemu takvu stvar neki pisci urade iz nužde, a neki iz žestoke ambicije. On sam, međutim, ispovjedajući se autopoeitički veli da je odlučio da prozne tekstove piše na engleskom da bi se približio čovjeku koga doživljava kao svoj uzor: Vistanu Hjuu Odnu.

I zaista, počast piscu koji vam je važan možete dati tako što ćete se baviti djelom tog pisca, pisati o njemu, potencirati ga, navoditi ga kao svoj uzor. To je, međutim, niži način. Viši način podsjeća na ovo šta je rodio Brodski: odati počast nekom piscu usvajajući njegov jezik ili njegov stil.

U tom smislu, pisati o Borislavu Mihajloviću Mihizu na način akademski, uz fusnote, skrupulozno navođenje izvora i bibliografije predstavljalo bi udaljavanje od samog Mihiza. Najbolje ćemo se približiti Mihizu pišući – i govoreći – o njemu na način na koji je on pisao – i govorio – o piscima koje je volio.

Izabравši za ovaj ogleđ naslov koji priziva naslov čuvene knjige Esada Ćimića, želim nedvosmisleno da sugerišem da je politika tokom cijelog Mihizovog života njemu bila strast po intenzitetu uspoređiva sa strašću prema umjetnosti. Kako je

rođen 1922. godine, prije jednog punog stoljeća, dakle, i kako je praktično sav svoj odrasli život proveo u jednom socijalističkom društvu, a kao žestoki antikomunista, njegovo „političarenje“ bilo je vansistemska. U tom smislu, Mihiz nije bio izuzetak, što se vidi, recimo, u lapidarnom priznanju o važnosti koji je politika imala za njega u uvodu Kišovog „Homo poetikusa“.

O Mihizovom „političarenju“ postoje mnogi izvori koje je najlakše podijeliti na iskaze savremenika i iskaze samog Mihiza. Prvi su najčešće anegdotalni. Čak i ozbiljni akademski istraživači poput Jasne Dragović-Soso ili Nika Milera kad govore o Mihizovoj političkoj poziciji, a ne pozivaju se na njegove lične iskaze, uglavnom referiraju na anegdote. Stoga je uputnije prosuđivati Mihizovu političku poziciju preko njegovog sopstvenog svjedočenja.

U tom smislu postoje dva ključna izvora, dvije knjige: „Autobiografija o drugima“ te „Kazivanja i ukazivanja“. I među tim izvorima, međutim, postoji hijerarhijska razlika. „Autobiografija o drugima“ je memoarski tekst u kojem se autor sjeća događaja od prije četrdeset, trideset ili dvadeset godina. Tu je uvijek moguća i poslovna „naknadna pamet“. U „Kazivanjima i ukazivanjima“ pak, gdje imamo posla sa prikupljenim člancima i intervjuima ranije objavljenim u štampi, takve intervencije su ako ne doslovno nemoguće, a ono dugoročno neodržiive u smislu da se uvijek može napraviti poređenje sa primarnim izvorima. Dodatni razlog za posebno mjesto ove knjige u svakoj analizi Mihizove političke pozicije jest činjenica da prvo objavljivanje većine tekstova u njoj koincidira sa krizom uoči raspada Jugoslavije.

Mihizova pozicija je ponešto paradigmatična za tip socijalizma koji se razvio u Jugoslaviji nakon raskida sa Staljinom i Informbiroom 1948. godine. Mada jasno prepoznat kao antikomunista, on je prvenstveno radi ličnih prijateljskih veza sa važnim figurama unutar režima – prvenstveno sa Dobricom Ćosićem i Stevanom Doronjskim – uspijevao sve vrijeme biti relativno visoko pozicioniran i živjeti prilično lagodno.

Ono što je, međutim, karakteristično za njega jeste svijest o takvoj poziciji, kao i istinoljubivost da se kompromiserstvo prepozna kao takvo. Takođe, tu je i hrabrost da se živi u skladu sa svojim uvjerenjima. Za ovo potonje, najbolja ilustracija je održavanje prijateljstva sa Đilasom u vrijeme kada to sa sobom nije moglo donijeti nikakvu ličnu korist. Prvo dobro simbolizuje detalj s kraja „Autobiografije o drugima“ gdje Mihiz suprotstavlja principijelnost vlastite supruge svojoj „diskutantskoj bezposledičnoj ležernosti“. Takođe, za razliku od brojnih drugih figura iz kulturnog života sa donekle sličnim životnim putanjama, on svoja iskustva ne prikazuje kroz filter hiperbolične dramatizacije. Svjestan je, recimo, da trenutak kad zbog političkih grijehova mora da pređe iz Beograda u Novi Sad, na poziciju u Matici srpskoj nije nešto što može objektivno da se poredi sa disidentskim iskustvima u Poljskoj ili Mađarskoj. Otud i ta ironična sintagma „zlatno izgnanstvo“.

Neki značajni detalji iz „Autobiografije o drugima“ tiču se hrvatske književnosti: od ispitnog pitanja o Šeni preko epizode s Krležom do druženja sa Šoljanom. (To je onaj genijalni detalj koji kao da je prepisan iz „Šovinističke farse“ ili neke light kvazikrležijanske persiflaže kad Šoljan kaže otprilike: „Gospodine Mihiz, Vi, Srbi, ste ipak primitivan balkanski narod koji je čak i svoje kraljeve izbacivao kroz prozor...“, na šta Mihiz, ne dopustivši mu ni da dovrši rečenicu, dovitljivo replicira: „Imali, pa bacali!“.) Može se sa priličnom izvjesnošću pretpostaviti da je Mihiz dobro poznao makar vrhunce poezije Silvija Strahimira Kranjčevića te da mu nije bio stran onaj stih iz „Mojsija“ koji veli: „Mrijeti ti ćeš kada počneš sam u ideale svoje sumnjati!“. A Mihizu su se krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka, usred globalne propasti socijalizma, (politički) ideali, činilo se, počeli ostvarivati. S padom Berlinskog zida, bilo je jasno da se socijalizam neće održati ni u Jugoslaviji. I opstanak Jugoslavije kao takve doveden je u pitanje. Sentimenti iz „baze“ rođeni iz osjećanja uskraćenosti nakon što su Vojvodina i Kosovo kao autonomne pokrajine imale praktično moć da utiču na prilike u Srbiji, dok (uža) Srbija gotovo da nije imala nikakve ingerencije nad njima, a dodatno pojačani valom iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije, uz sve veći broj incidenata sa nacionalističkom pozicijom i sve jače albanske zahtjeve za republikom, počeli su dominantno da utiču i na poteze vlasti u Srbiji. Faktičko dokidanje autonomije pokrajina ojačalo je srpsku poziciju unutar Jugoslavije. Mihiz na to gleda sa simpatijom, mada su mu „izvođači radova“ budući komunisti i barem nominalno Jugosloveni – antipatični. Brže i dalekovidnije od skoro svih svojih tadašnjih sličnomyšljenika, Mihiz razumije istorijski trenutak i logiku prema kojoj je nemoguće mijenjati AVNOJ-evske granice, koliko god da su one u bilo kojem smislu pravredne ili nepravredne. Još relativno rano u toku krize, on se zalaže za priznavanje granica Hrvatske, uz garantovanje nacionalnih prava Srbima, kao i priznavanje Bosne i Hercegovine, uz ispunjenje uslova unutrašnjeg dogovora sva tri bh. naroda. Mihiz se zalaže za Srbiju kao monarhiju, a politička simpatija iz tog perioda mu je Vuk Drašković. U tom periodu, Dobrica Ćosić čvrsto podržava Miloševića, pa to dovodi do razmimoilaženja stavova višedecenijskih prijatelja. Izuzetno je sugestivan način na koji Mihiz u jednom intervjuu sa Borom Krivokapićem polemise sa možda i najčuvenijom Ćosićevom sintagmom, onom o „Srbima kao dobitnicima u ratu i gubitnicima u miru“. Ovako je na tu temu govorio Mihiz: „Srbija u XIX veku praktično nije dobila ni jedan jedini rat. Početna, najznačajnija godina novije srpske istorije, 1804, završila se katastrofalnim srpskim porazom i teškim pogromom 1813. Razume se da je tragični podvig srpskog Prvog ustanka bio osnov za stvaranje Srbije. Prvi ustanak je omogućio i Drugi ustanak, koji praktično nije ni dugo ni krvavo trajao, nego se kodža Miloš učenjivački pogađao

i ispogađao sa dvojicom rivalskih turskih paša i izvukao od njih najviše što je mogao. I, pogledajte gospodine Krivokapiću, od 1815. do pred sam Berlinski kongres, šezdeset godina Srbija nije opalila pušku. Bez ikakvog rata i praktično bez mrtve glave Srbija je širila svoju samostalnost iznuđenim hatišerifima, prvim pa drugim, knez-Mihailovim dobijanjem ključeva od gradova, i još ranije Miloševim oduzimanjem ziratne zemlje od spahija. Srbija je tako, gotovo bez mrtve glave, postala samostalna evropska država“.

Podsjeća Mihiz u istom razgovoru da je 1885. Srbija na Slivnici izgubila rat sa Bugarskom. Ove faktografski potkovanе, a trijezne riječi poučne su i aktuelne u praktično svakom trenutku. Na izvjestan način one su putokaz za svaku savremenu srpsku politiku. Ali ne treba ni tu poruku apsolutizovati, kako je u jednom trenutku pomislio i Boro Krivokapić upitavši svog sagovornika: „Srbiji je danas potrebni Miloš Obrenović nego Karađorđe?“ Mihiz odbija ovu sugestiju: „Potrebni su nam obojica. Srbi su dvoglav narod, razrok narod. Jedno oko gleda heroizam Karađorđa, drugo motri na oportunitizam kneza Miloša. Srbi moraju već jednom stopiti oba ova svojstva u sebi. Ne mogu pobeći i ne treba da pomognu od 'junaštva i viteštva', ali se moraju priseliti i rezultata koje daje razum, proračun, pametno odabrana savezništva“.

Razum, proračun i pametno odabrana savezništva zaista, kako istorija pokazuje, daju dobre rezultate. Mihiz je navodio primjere iz devetnaestog stoljeća, ali ima i drugih primjera iz drugih epoha, ne samo kod Srba, nego i kod drugih naroda. Ipak, tačnost nekog stava najubjedljivije pokazuje vrijeme. Četrnaest mjeseci kasnije, u julu 1992, Mihiz ponovo daje intervju za NIN. Ovaj put s njime razgovara Milivoje Glišić.

Mihiz je sada vidno rezigniraniji. U jednom trenutku, cinično veli: „Mi Srbi mislimo da nas čitav svet progona, a pobedio nas je jedan – Janša“. I dalje se, dakle, suprotstavlja klišeima. Godinu dana kasnije, u jednom od posljednjih intervjua koje je dao, u julu mjesecu 1993, on u jednom trenutku kaže: „Kad pomislim na Šantića, ja se sledim. 'Ostajte ovdje' pozivao je Mostarac komšije Muslimane kad su se selili u Tursku. Malo ljudi zna da su se Muslimani posle onog rata selili u Tursku i Šantić peva njima, a ne ekonomskim migrantima. A danas u Mostaru nema više Srba, baš kao što u Trebinju nema više Muslimana“.

U tom istom – neki bi rekli testamentarnom – intervjuu, ima bar još desetak mjesta vrijednih citiranja, ali pred kraj je možda najvažnije izdvojiti ovu poruku: „Svoj nemali doprinos sluđivanju prosečnog Srbina dali su i srpski intelektualci, a među njima i Borislav Mihajlović Mihiz“. Ta spremnost da se efekat sopstvenog rada samjerava sa njegovim posljedicama u stvarnosti, to je možda i najvažnija intelektualna lekcija koja se može usvojiti iz zapadne racionalističke misli. U stereotipnoj slici o Mihizu, taj rođeni Irižanin i Karlovački đak koji je u svojim kasnim dvadesetim špartao Parizom i otamo nam donio Beketa, sretno je spojio balkanski šarm i zapadnjački duh. Ipak, taj drugi dio njegovog intelektualnog karaktera prečesto se zaboravlja. Ova skoro deružmonovska introspekcija gdje se rezultati vlastitog angažmana mjere „dokazom putem materijalnog učinka“ u ovdašnjem intelektualnom životu skoro da ne postoji. Naročito joj nisu skloni agresivni moralisti, programski popravljajući vlastitog naroda, koji se decenijama „angažuju“ i trube li trube glumeći starozavjetne proroke, a stvarnost biva sve različitim od onoga što oni tobože prizivaju. Takvi preispituju apsolutno sve što postoji i što ne postoji, osim vlastite pozicije. Oni znaju do u sitna crevca svačiji doprinos u svačijem sluđivanju, osim svog vlastitog. Borislav Mihajlović Mihiz takav nije bio. I na tom mjestu vrijedi završiti ovu kratku skicu o politici kao sudbini u Mihizovom životu.

UZ PREDSTAVU „KRALJ UMIRE“ U REŽIJI IVANA PLANINIĆA U TEATRU &TD

UMRIJETI KAO KAZALIŠTE, KAO ČOVJEK, KAO KRALJ

PIŠE: Igor Ružić

S pravom umanjen za Ionescovo pretjerivanje ovakav „Kralj umire“ uspijeva ostati kolektivna igra koja, čak i kad ispituje granice groteske i vulgarnosti, ostaje dosljedna u namjeri da bez ostataka povuče jednostavnu paralelu preko šest desetljeća koja nekad sasvim svježi a danas kanoniziran i umrtvljen antiteatar vraća na pozornicu kao živu tvar od koje se, parafrazom rečeno, raspadaju snovi

I teatru ponekad dođe vrijeme da mora – doći sebi. Ne samo kazalištu uopće, kao umjetnosti koju konstantno napadaju druge umjetnosti i drugi mediji, pa izlazi iz mode i vraća se u nju, iz ovog ili onog razloga. Događa se to i kazališnim kućama, čak ne samo onim najvećima. Lijep je primjer zagrebački Teatar &TD, koji na pomalo čudan i nespretan, ali ipak znakovit način pokušava povratiti staru slavu, ponovno.

Kazalište u Savskoj 25 ima, vjerojatno, jednu od najturbulentnijih povijesti ne samo u zagrebačkim ili hrvatskim okvirima. Svi se, naravno, sjećaju, ili samo misle da se sjećaju, ili se ne mogu sjećati ali su im sjećanja upisana s katedri, obiteljskih ručkova ili birtijaških naukovanja, zlatnih dana Teatra &TD, pa osamdesetih, pa uzleta i pada devedesetih, pa onda ponovnog uzleta s Kulturnom promjene, i ponovno neumitnog pada... Danas Teatar &TD, skrajnut ali i dalje živ, pokušava kao gotovo neželjeno dijete hrvatskog kazališta pokazati ponovno koliko i što može. Opet je vježbalište za mlade, kao što je uvijek i bio i kao što treba biti, ali ne zaboravlja ni starije, ili one koji iz već nekog razloga dosad nisu, a trebali su biti njegov dio, barem jednom repertoarnom reckom ili nešto češćim pojavljivanjem. Nije da u tome nema i

štete, ponekad i velike, poput činjenice da neki veliki i važni autori, svojevrsni oblikovatelji ne samo kazališne svijesti nego i označitelji kazališnog trenutka, u Savsku više ne dolaze, ili im doći nije dano. Prije svega, to su kazalištarci poput Damira Bartola Indoša, Zlatka Burića Kiće i Branka Brezovca, bez kojih Teatar &TD nije i ne može biti ono što jest i što je bio. Ali i mlađih, koji su ga također obilježili i u njemu stvarali i svoje ali uvijek iznova i njegovo ime, poput Olivera Frlića, Anice Tomić i Jelene Kovačić, Mirana Kurspahića, Ivana Plazibata... Možda je to prirodno, možda i nije, možda bi trebalo misliti kako inkorporirati repertoar da postoji suživot onih koji „ne pripadaju“ s onima koji će tek pripasti, ili otpasti. Možda je, opet, Teatar &TD, s poremećajima u logici stvari koje su donijeli nepostojeća kulturna politika, dvogodišnje pandemijsko ispadanje iz ritma i, na koncu, njegov specifičan status zapravo malene i nepotrebne, ali još uvijek previše vidljive, sastavnice Sveučilišta u Zagrebu. Sve ono što je nekad omogućavalo tom malom kazalištu da se provuče i da bude veće od sebe samog, istodobno mu i trajno „radi o glavi“, s privremenim posljedicama koje uvijek ponovno prijete da postanu trajne, u smislu konačnosti.

Da je tako, ali i da konačnost nije ono najgore što određuje jednako sva živa bića, a kazalište je, ne samo metaforički, među njima, dokazuje i jedna od uspješnijih predstava na repertoaru Savke 25 ali i jedna od uspješnijih u ukupnoj zagrebačkoj, pa i ne samo zagrebačkoj, 2021. Riječ je o komadu Eugèna Ionesca „Kralj umire“ u režiji i adaptaciji Ivana Planinića, koja se u novoj programskoj shemi Teatra &TD našla negdje između prvih, drugih ili trećih mladenačkih pokušaja, dakle stepenica koje povezuju akademsku navinost i ambiciju s profesionalnim razočaranjem i ulaskom u orbitu s jedne, te različitih vrsta iskušavanja novih principa i puteva etabliranih autora s druge strane, ne nužno tim redom. Nije Planinić jedini u tom rangu, jer istodobno mu društvo u tim itedeovim heterogenim mjesečnim rasporedima već neko vrijeme čine i više ili manje prepoznatljiva imena poput Ivana Penovića, koji je već u krugu redatelja koje pozivaju i kazališta bitno veća, ali ne nužno i „važnija“, ali i Hrvoja Korbara, kao i Rajne Racz, čije vrijeme, u Savskoj ili oko nje, tek dolazi. Ivan Planinić je ipak ponešto specifičan čak i u tako heterogenom društvu, najprije po činjenici da se, spletom sretnih okolnosti, pri-

vatne hrabrosti i kombinacije solidarnosti i nužde, odlučio osnovati vlastito kazalište. Dakle, ne kazališnu grupu, umjetničku organizaciju ili tvrtku koja se bavi i produkcijom predstava, nego kazalište u punom značenju pojma, ali s opsegom koji odgovara ambicijama i nazivom koji im se ruga: Kunst Teatar. Privatnih inicijativa takvog tipa, koje zaista i imaju svoj prostor, više ili manje prilagođen gotovo svakodnevnom igranju, u domaćoj kazališnoj zbilji gotovo da nema, u svakom slučaju ne takvih čiji repertoar ipak nije ograničen samo na zabavu prije, nakon i tijekom izvedbe. Naravno, nije redatelj, čak i ako jest inicijator ili možda i repertoarna „glava“, jedini u tom pothvatu jer je i bio svjestan da bez produkcijske podrške Romane Brajša i logističko-dobrovoljačko-izvođačke energije Domagoja Jankovića ne bi daleko stigao. Rijetkost je i to da osnivači Kunsta u njemu tek ponekad i sami rade, između ostaloga i zato što su dovoljno zaposleni i drugdje. Janković je jedan od najtraženijih glumaca izvaninstitucionalnog teatra, pa ga zovu svi od Boruta Šeparovića i Matije Ferlina do Branka Brezovca i Mirana Kurspahića. Naravno i Planinić sam, kad mu treba karizma i karakter za naslovnu ulogu.

Danas Teatar &TD, skrajnut ali i dalje živ, pokušava kao gotovo neželjeno dijete hrvatskog kazališta pokazati ponovno koliko i što može. Opet je vježbalište za mlade, kao što je uvijek i bio i kao što treba biti, ali ne zaboravlja ni starije, ili one koji iz već nekog razloga dosad nisu, a trebali su biti njegov dio

Upravo zato je &TD-ov „Kralj umire“ dosad najbolji spoj ovog sve zrelijeg redateljsko-glumačkog tandema. Janković nije igrao u svim Planinićevim predstavama, niti ga je ovaj zvao kad je, na primjer, radio u Hrvatskom narodnom kazalištu u Varaždinu, ili na Splitskom ljetu, pa ni u Kazalištu slijepih i slabovidnih Novi život. Svaki je sazrijevao na svoj način čekajući da ih neki, po mogućnosti ne-kunstovski, projekt ponovno spoji. Ionescov Kralj Bérenger Prvi pokazao se kao najbolji izbor za obojicu. U ranijoj fazi, redateljevi koncepti bili su ponekad nepronikli a ponekad samo začudni, kao u diplomskoj predstavi „Ponoć“ prema tekstu Josipa Kulundžića kojom se Planinić dosad najviše približio Zagrebačkom kazalištu mladih ili u „Doviđenja na Ne-bu“, autorskom radu na temelju „Razgovora s Krležom“ Predraga Matvejevića. U „Kralj umire“ namjerno su primireni, možda zato što nema ekspresionističkog nagona niti potrebe za propitivanjem, pa i rušenjem idola, a možda i jednostavno zato što je apsurdistički Ionesco već sam po sebi na tragu onoga kako redatelj shvaća i zahvaća kazalište. S pravom umanjeno za Ionescovo pretjerivanje, pogotovo kako se i kralj i svijet i komad približavaju kraju, ovakav „Kralj umire“ uspijeva, zahvaljujući cijelom ansamblu, ostati

kolektivna igra koja, čak i kad ispituje granice groteske i vulgarnosti, ostaje dosljedna u namjeri da bez ostataka povuče jednostavnu paralelu preko šest desetljeća koja nekad sasvim svježi a danas kanoniziran i umrtvljen antiteatar vraća na pozornicu kao živu tvar od koje se, parafrazom rečeno, raspadaju snovi. Ionesca vole ili zbog „Instrukcije“, jer je jednostavna u jezovitosti, ili zbog „Čelave pjevačice“, jer njezina je ikoničnost zalag čak i lektirne obaveze, a rijetki se ponekad sjete „Nosoroga“, pogotovo nakon što im je već pokucao na vrata. „Kralj umire“ je u manje vidljivom dijelu tog opusa jer je njegova alegoričnost jednostavna i možda zato i previše primjenjiva. S druge strane, upravo je u tome veličina tog teksta: on istodobno može stajati i kao izazivač suza građanske publike i plodno tlo za eksperiment. Planinić ga je upravo tako i postavio.

Stražar Ivana Pašalića, služavka Julija Anice Kontić i doktor Luke Bulovića naizgled su tek sporedni likovi koji tek kanaliziraju ili ocrtavaju osnovni trokut predstave, Kralja i njegove dvije supruge, ali njihova je funkcija bitno viša od običnih pomagača. Svaka od tih uloga najprije je alegorija slojeva društva i njihovih odnosa s vlašću, pa se po njihovom pristajanju na podanički odnos i odustajanju od njega čita pravo stanje stvari kralja i kraljevstva. Hijerarhijski točno oni otpadaju i odustaju, upravo kako se i gasi moć, točnije kako je sve jasnije da moćnost te moći kopni. Utoliko scenski dominantan Janković i nema težak posao vladati drugima, koliko vladati sobom, jer na njemu je najteži zadatak uvjerljive preobrazbe, koju on daje specifičnom rokoko manirom i koja, paradoksalno, s gubljenjem fizičke snaga na trenutke ponovno stječe virilnost. Pokretačka snaga predstave ipak nije sam Kralj, nego njegova prva supruga Margareta, u najprije namjerno školski strogoj i rezerviranoj a kasnije sve otvorenije Kralju i njegovoj sudbini naklonjenoj izvedbi Dajane Čuljak. Antipod joj je, ali nesrazmjern, aktualna kraljica Marija koju tek naizgled površno tumači Nika Barišić kao nesnalažljivu ali i dalje vjernu uzurpatoricu. Njezin je obzor onaj koji bi Kralju dopustio nedostojanstvenu i nekraljevsku smrt, propast u raskošnoj emociji i to Bérengeru ne bi bilo mrsko, ali Margareta mu to ne dopušta, i cijeli se komad vrti oko toga da čak i kralj mora biti vođen u umiranju, pa onda, obrnuto posljedično, i u životu. Glumačke interpretacije su, naravno, ključne, ali jednako bitan dio svijeta umirućeg kralja je i scenski prostor, kao i vizualnost predstave. I tu je Planinić angažirao suradnike s kojima je već imao iskustva: Petru Pavičić za scenografiju i višeslojne kostime koji nadilaze historijske mijene i doslovno kontekstualiziraju izvornu bajkovitost izvornika, Ivana Lušičića Liika za projekcije mitske pukotine te Nikšu Marinovića za glazbu. Segmenti posla tih suradnika povezani su organski, pa je prostor izvedbe ujedno funkcionalan i alegoričan, dok je glazba ovoga puta i više od zbirke songova, s obzirom na to da je veliki dio drugog dijela predstave svojevrsno scensko-glazbena forma.

Sveukupno, riječ je o jednoj od najpromišljenijih stavki ne samo zagrebačkih repertoara u posljednje vrijeme, kojoj aktualnosti „svijeta koji se raspada“ pomaže, ali joj nipošto nije jedni ni razlog ni uzrok. Iako je izuzetno lako pronaći poveznice, od aktualno-političkih kako na lokalnom tako i na globalnom planu, do tehnoloških i ekoloških, „Kralj umire“ ipak nije, ili nije samo, alegorija sumorne sadašnjosti. Njezin eshatološki aspekt ipak je nešto zanimljiviji onim humanistima koji misle da sanjaju promjenu svijeta tokom svojih života. Dakle, onima s povezom preko očiju i punih usta smisla. Dakle, svim malim, ljudski sebičnim Bérengerima u gledalištu, kao nauk kako (ne) treba otići.

O SVETozARU BRKIĆU (1916-1993), PESNIKU, PREVODIOCU I ESEJISTI

ČOVEK KOJI JE VEROVAO U REČI

PIŠE: Srđan Srdić

Uvredljiva, bezočna greška koja ne može biti drugo do rezultat apsolutnog uredničkog nerada udruženog s retko viđenom bezobzirnošću ne samo prema uspomeni na autora, već i prema njegovim nasljednicima, dovodi nas do današnjeg mesta Svetozara Brkića u istoriji naše književnosti. A on to mesto nema. I koliko god da je samo njegovo delovanje u poeziji i fikcionalnoj prozi bilo sporadično, skoro pa neuredno, nema zdravog sećanja ni na njegov esejistički, prevodilački, pa ni profesorski rad

Na zadnjoj korici druge i poslednje knjige poezije Svetozara Brkića, *Pod vižantijskim nebom*, stoji sledeće:

„Svetozar Brkić (1916-1993), pesnik, prevodilac i esejista, jedan od značajnih aktera našeg posleratnog modernizma koji je uneo osobitu intelektualnu dimenziju u našu posleratnu književnost, kao i osećanje za vrednosti tradicije i tradicionalne kulture.“

Sve je ovde loše. Površno zanemarivanje skraćenog oblika glagola *jeste*, ispraznost konstrukcije (očigledno je da je svako kom pripisujemo ma kakav intelektualni kvalitet izvesni donosilac osobite intelektualne dimenzije u bilo šta čega se takne, a šta bi bilo „osećanje za vrednosti tradicije tradicionalne kulture“ posebno je pitanje, još više posebno kad znamo da je reč o čoveku svetskom, renesansnom, pritom čoveku koji je bio izvorni anglista), jedna opšta nebriga o onom što se zapisuje.

Ipak, u istom pasusu izneta je tvrdnja koja zavređuje i nešto više pažnje. Ona kazuje kako je Svetozar Brkić umro 1994. godine. A nije. Svetozar Brkić je umro godinu dana pre no što je ova knjiga objavljena, zloglasne i zlosrećne 1993. Ali eto, i ovo je moguće.

I ta uvredljiva, bezočna greška koja ne može biti drugo do rezultat apsolutnog uredničkog nerada udruženog s retko viđenom bezobzirnošću ne samo

prema uspomeni na autora, već i prema njegovim nasljednicima, dovodi nas do današnjeg mesta Svetozara Brkića u istoriji naše književnosti. A on to mesto nema. I koliko god da je samo njegovo delovanje u poeziji i fikcionalnoj prozi bilo sporadično, skoro pa neuredno, nema zdravog sećanja ni na njegov esejistički, prevodilački, pa ni profesorski rad. Najmanje sam dvojicu ljudi anketirao po ovom pitanju, reč je o ljudima ozbiljnim, temeljnim – nikakav odgovor ni od jednog od njih nisam dobio. Svetozara Brkića danas se, kako izgleda, niko ne seća.

Prva Brkićeva knjiga poezije, *Iskušenja svetlosti*, objavljena je 1971. godine. Da, 1971, u njegovoj pedeset i petoj godini. Garantujem da je ova godina tačna. Neobičajeno zakasneli debi, može se slobodno reći, posebno za autora s takvim pedigreeom. Biće da je taj pedigree i predstavljao centralnu nevolju u ovom delu Brkićeve karijere. Karijere, kako je to Vasa Pavković napisao u predgovoru za *Odsutnost*, drugu knjigu Brkićeve proze, i poslednju ikada objavljenu, „jednog od najznačajnijih poligrafa koje je srpska književnost imala u drugoj polovini 20. veka“. Deluje kao da bi ta poligrafska, renesansna crta, onemogućila Brkiću veći fokus prema ulozi pesnika i pripovedača, kao da je želja da se uradi baš sve, da se postigne baš sve, ishodovala opusom neuporedivo svedenijim nego što je trebalo da bude. Ili je, možda, Brkić prevashodno zainteresovan za sopstveni upliv u jezik, u doseganje njegovih granica u okvirima kulture kojoj je pripadao, a u odnosu prema kulturama kojima se intenzivno bavio, od anglosaksonskih do kineske. Možda je baš tu, u svođenju računa s jezikom, nestala njegova ambicija za formiranjem karijere glasovitijeg pisca. Možda je Brkić video sebe kao čoveka koji ima ozbiljnije poslove, dalekosežnije. I deluje da je tako bilo.

Jer, i u *Iskušenju svetlosti* (1971, ponavljam) nije uvrstio pesme nastale u jednom periodu, napisane prema jednom poetičkom modelu, uslovima koje nudi jedna stilska formacija, već je reč o nekoj vrsti pesama sabiranih decenijama – od najranije mladosti (1938), pa do pred objavljivanje knjige (1968), gde čitalac ne može da mimoiđe nesporan utisak da je tih pesama bilo mnogo više, ali da su se u zbirci našle jedino one za koje je autor, nakon desetina i stotina čitanja, zaključio da im mesto jeste u štampi. Pređeni put na koji u ovoj nailazimo vodi od Nastasijevića, jednog od Brkićevih beogradskih nastavnika (našli su se tu i Crnjanski i Matić, iz ove perspektive izgleda nimalo slučajno) i njegove tvrdokorne posvećenosti ontologiji korena i kamena, najatavističkim slojevima jezika i mita (Nastasijevićovo prisustvo najizraženije je u ciklusu *Rana kazivanja Tihog*), preko u kasnijim fazama sve prisutnijeg i snažnijeg biblijskog tona (*Golub izmirjenja, Prizivi*), do kretanja prema refleksivnosti engleskog modernizma (*Zvono*), te slikarstva kao povoda poeziji, uz brojne vidljive i manje vidljive posvete.

Ova je knjiga pre svega rekapitulacija šireg iskustva, na momente teško prohodna apologija rada u jeziku, jedan *par excellence* larpurlartistički gest upućen malom broju posvećenih istraživača eruditske provenijencije. Strpljivih čitalaca, suptilnih. Upućenih. Spremnih na moguće povlačenje smislova pred čistim jezikom.

Zatim, u jednom prirodnom i ne predugom vremenskom intervalu pojavljuje se druga Brkićeva knjiga, zbirka kratke proze začudnog naziva *I nad klicom taban* (1974), neuporedivo prohodnija od prethodne, knjiga koju kao da je napisao sasvim drugi autor, što ne može da bude drugo od ukazivanja nesumnjivog talenta i ogromnog poznavanja literature i svih mogućih njenih tokova. U njoj Brkić pokazuje šta je sve nasledio od onih većih od sebe, koje je na radost ov-

dašnjih čitalaca prevodio, ne dopadajući pritom epigonskoj matrici, pa se već u uvodnoj priči, „Ukopu“, u kontekstu ratne katastrofe javlja Brkić-Fokner, i to onaj sintaksički Fokner iz vremena eksperimenata kakav je *Dok ležah na samrti*, uz finale koje kao da je parodirani epilog *Buke i besa*. U „Čupavcu na selu“ ukrštaju se pozicije Hamsunovog Nagela i Geteovog Vertera, ova priča lišena je naturalizma i groteske prethodne, ali je ukupno zasnovana na dugoj rečenici koja je iz romantizma pretekla moderni. Halucinatorna „Tamara Komarevski“ jeste dalekosežna opservacija duševne bolesti ili fantastike date u hofmanovskom duhu, pa kao takva stiže do Gogolja i Poa, nagoveštavajući dolazak *Bunara u tamnoj šumi* Filipa Davida, a „Lelujanje svitaca“ zatvara knjigu skliznućem u kišovski shvaćenu postmodernu.

Sedam godina po Brkićevoj smrti, objavljena je i druga knjiga njegove proze, *Odsutnost*. Neugledna, loše dizajnirana i još gore povezana knjiga, kao da je objavljena uz ogromne napore i nekakvu čudnu mrzovolju izdavača

Naslovna priča istinski je antologijska i u njoj Brkić pronalazi pravu meru sebe, udaljavajući se po dubini od svojih savremenika Čopića i Lalića, recimo, bivajući bespoštedniji u psihološkoj interpretaciji zločinačke svesti i ubilačke patologije, demonizovanog pozverjenja s kojim se, nesrećnom logikom vlastitog rođenja i smrti, čak tri puta u životu sretao.

I tako se završava karijera Svetozara Brkića, pisca. Njegova naredna knjiga biće objavljena 1994. (govorio sam o tome i to je tačno), a on njeno objavljivanje više neće moći da vidi. I to je strašna ironija. I šteta je.

Šteta je vidljiva već u drugoj knjizi Brkićeve poezije, *Pod vizantijskim nebom*, prvo koja je posthumno objavljena tako kako je objavljena, a koja je, opet, izbor iz onoga na čemu je autor radio od vremena debitantske zbirke. Ona je, takođe, izraz vraćanja duga Nastasijeviću („Zagledan“, „Balkanski pečati“), koji se ovde naslanja na suficit neologizama, čak rimovanu poeziju, uz nešto proživljeniju dihotomiju nacionalno/lično. Poetički raspon je u ovoj knjizi impresivan, ukazuje se prostor za primere još hermetičnije varijante neomodernizma („Opsena“), nastavak sofisticiranog pretraživanja odnosa čoveka i Boga („Javljanje“, „Neznano ko smo“), posvetu umrloj sestri („Smrt svaka...“), esencijalnu ljubavnu liriku („Na ekranu, na monitoru“), pa i retko uspele haiku pesme. Dok je na mestima znatno čitljivija, ne gubeći nimalo na efektu („Različiti su putevi“), ovo je istovremeno i knjiga najopsežnijih Brkićevih uspešnih pesničkih eksperimenata kakvi su „Mala Ana i ja“, „Stalni je čas“, a pre svega „Tri telefonska razgovora“. U sve tri pesme autentičnost pomenosti izraza potpuno je sračunata prema njegovoj semantici i idejnoj pozadini, ona nije signal samodovoljne majstorske poze i letargije duha, te nije moguće izbeći osećanje tužne nedostatnosti, nalik one pred nedovršenim delima prerano otišlih genija o čijim završecima možemo samo da nagađamo.

Sedam godina po Brkićevoj smrti, objavljena je i druga knjiga njegove pro-

ze, *Odsutnost*. Neugledna, loše dizajnirana i još gore povezana knjiga, kao da je objavljena uz ogromne napore i nekakvu čudnu mrzovolju izdavača. U njoj se nalaze i dva dosta instruktivna teksta, pomenuti predgovor Vase Pavkovića, solidan i razlozan, kao i pogovor Vladete Jerotića, napisan prijateljskom rukom, pomalo euforičan, kako to već prijateljski pogovori izgledaju, i u dobroj meri melanholičan. Značenjski kapacitet naslova knjige, a on stiže od jedne od najuspelijih i najekstravagantnijih priča u njoj, u sebi sadrži nešto istinski potresno, jer ne govori tek o odsutnosti Svetozara Brkića iz sveta u kom smo svi mi i dalje prisutni, već i o njegovoj tadašnjoj, ali i sadašnjoj odsutnosti iz kanona srpske književnosti čiji je integralni deo bio.

Neujednačena i nekoherentna, *Odsutnost* je prava mera Brkićeve situacije kako u prozi, tako i u poeziji – nikada do kraja dorečen, u svojoj stalnoj poligrafskoj trci sa silnim disciplinama kojima je životno ovladao, Brkić je ostao *moćnost* Brkića, jedna protejska pojava čije krajnje obrise možemo tek da naslućujemo. Načas razoran, kao u uvodnom „Zrnu iskre“, gde je uspeo da približi Aleksandra Tišmu i Leonida Andrejeva u svojevrsnoj odi psihološkoj naraciji, ne bez slabijih mesta koja možemo da opravdamo time da nije Brkić odgovoran za njihovo smeštanje u knjigu, već oni koji su je iza njega sastavili („Oglas“ – primer manje uspele implementacije postlogorskog Tišminog modela, ili „Vrata u kamenom zidu“ na čijoj tematici je trijumfovao Dragoslav Mihailović), gromoglasnih padova u jednodimenzionalnu neprepoznatljivost („Osveta“), nedovršenih pokušaja („Izgubljena legitimacija“) i tehnološki preciznih omaža Lazi Lazareviću („Paučina“).

Ali pravi Svetozar Brkić, onakav kakav je *morao* da bude, ako mene neko pita i ako bi nešto na ovom svetu uopšte *moralo* izuzev nestanka s istog, nalazi se na dva mesta. Prvo od njih je „San obične žene“, nepatvoreno remek-delo, minijatura u kojoj su se stekli svi uslovi vrhunske književnosti, nezaboravna, opora i tehnički maestralno izvedena priča o ubogoj majci oslepelog deteta, o prostodušnosti bola koji ne može da se iskaže drugačije nego rudimentarno jer njegova vlasnica ne poseduje nikakvu herojsku auru, po strukturi, vizuelnom i emocionalnom udaru nešto nalik na Volasovu priču „Inkarnacije ispržene dece“. Svi kvalitativno relevantni segmenti Brkićeve poezije pronašli su svoju funkciju u prozi, i ne vidim niti jedan validan pregled savremene srpske kratke priče koji bi mogao da izostavi „San obične žene“. Isto važi i za „Jedno popodne i veče mladoga Borana“, kroz koje prolazi impresivna, do demoničnosti zavodljiva figura majke-glumice koja odlazi prema svojoj umetnosti, ostavljajući svog starmalog, dvanaestogodišnjeg, hiperinteligentnog i senzitivnog sina u društvu nakratko prisutnog vršnjaka, posle čega sledi njegov izlazak u mrak uz oproštajnu poruku, prolazak ispod Pančevačkog mosta i izlazak iz detinjstva koji je malo kad našim jezikom napisan toliko dirljivo i opipljivo.

Žalio mi se jednom prilikom dobri, stari profesor Zdenko Lešić, imao sam sreću da ga upoznam i provedem neko vreme s njim. Rekao je kako već godina-gubi vreme na mestu člana žirija koji je dodeljivao veoma uglednu književnu nagradu i kako, za sve te godine, nije naučio baš ništa novo. Takve su to knjige bile i takva je to književnost. A najgore što književnost može da priredi svojim konzumentima jeste upravo to – da ih ničemu ne nauči – ne u smislu prosvetiteljskom ili životnom, to je krajnje deplasirano i pomisliti, već u pogledu onoga što se nanovo pokazuje da je moguće isključivo jezikom proizvesti, a tiče se duha i tiče se načina na koji čovek oseća svet i sebe u njemu. A Svetozar Brkić je bio učitelj, ako je nešto bio. Učitelj koji je čitavog života učio i trudio se da to što je naučio ispostavi onima koji žele da čuju, da čitaju. Što je takvih više, bolje po književnost.

STANISLAV KRAKOV: DELA STANISLAVA KRAKOVA, SLUŽBENI GLASNIK, UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA „SVETOZAR MARKOVIĆ“, 2020-2021.

VELIKI POVRATAK

PIŠE: **Dragan Babić**

Krakov je jedan od pisaca koji je dugo nosio obeležje nepripadanja, a njegovo delo stavljeno je u specifičan „index librorum prohibitorum“. Pisac koji je učestvovao u ratovima za oslobođenje tek se u ratnom rovu počeo baviti pisanjem, da bi posle Drugog svetskog rata, zbog svoje saradnje za kvislinškim pokretima i rodne veze sa Milanom Nedićem, bio primoran da emigrira

Kada se posmatra korpus srpske književnosti XX veka, lako je izdvojiti nekoliko dominantnih perioda, pokreta, okvira i pravaca. Međutim, jedna od primetnih pojava u ovom periodu jeste i ona koja opisuje pisce koji su, svojom voljom ili ne, izgnani iz svoje zemlje i primorani da pronađu utočište negde drugde. Ovi pisci idu od onih koji su se pojavili nakon Prvog svetskog rata, poput Miloša Crnjanskog i Rastka Petrovića, preko onih koji su otišli nakon Drugog svetskog rata, kao što je Borislav Pekić, sve do onih koji su potražili spas od ratova devedesetih, među kojima su David Albahari, Vladimir Tasić i mnogi drugi. No, jedan od pisaca koji su, za razliku od prvih navedenih, dugo nosili obeležje nepripadanja, a njegovo delo stavljeno je u specifičan „index librorum prohibitorum“ jeste Stanislav Krakov. Pisac koji je učestvovao u ratovima za oslobođenje (od Prvog i Drugog balkanskog rata do Prvog svetskog rata) kao aktivno vojno lice i koji je više puta ranjavan i nagrađivan za svoje zasluge, tek se u ratnom rovu počeo baviti pisanjem, da bi posle Drugog svetskog rata, zbog svoje saradnje u okupacionim glasilima, saradnje za kvislinškim pokretima i rodne veze sa Milanom Nedićem, bio primoran da emigrira i provede ostatak života van domovine. Uz to, njegovo delo je decenijama bilo prećutkivano i zanemarivano, da bi tek početkom devedesetih, angažmanom Gojka Tešića, ono bilo ponovo otkriveno, ali nikada u svojoj potpunosti. Ovaj autor nije se bavio samo prozom – romanima i pripovetkama – već je pisao i putopise, dnevničke beleške, memoarske spise, novinske izveštaje, polemička dela, dokumentarne zapise i različite poližanrovske fragmente – a ovo bogatstvo njegovog opusa sada je dostupno čitaocima, potpunije nego ikada ranije, u desetotomnom izdanju *Dela Stanislava Krakova*.

Najpre, o formalnim detaljima. Ovaj izdavački poduhvat predstavlja prvo donekle kompletirano izdanje ovog autora – za razliku od Krakova, njegovi ispisi (od Ive Andrića i Miloša Crnjanskog preko Isidore Sekulić i Rastka Petrovića do Dragiše Vasića i Dušana Vasiljeva koji su, iako skromnijeg opusa, predstavljeni u potpunosti) odavno su dobili tretman sabranih dela, a neki od njih u više navrata i prilika – iako je jasno da u ovaj komplet nisu uvrštena sva njegova dela, odnosno materijal posvećen Nediću. Ipak, ono što se nalazi u njemu predstavlja sve vredno što je Krakov napisao u domenu romana, pripovetke, memoaristike, putopisa, esejistike, novinarstva, dnevničkih zapisa, ali i mnogo više od toga. Zbog toga je ovih deset tomova i podeljeno u nekoliko celina – romani (*Krila i Kroz buru*), kratka proza (*Crveni Pjero i druge proze*), putopisi (*Kroz zemlju naših careva i kraljeva i Čar Sintre: putovanja po Evropi i Sredozemnom moru*), reportaže i članci (*Reportaže iz avijacije*), memoarsko-dokumentarna proza (*Život čoveka na Balkanu i Plamen četništva*), te zasebne knjige (*Stvaralaštvo o Velikom ratu i Naši savremenici o Krakovu*). Kada se zna da je Krakov do sada bio prisutan najviše u trotomnom izdanju sabrane proze (oba romana i zbirka pripovedaka u izdanju Filipa Višnjića) koje je priredio Tešić 1991, 1992. i 1994, kada ga je i vratio u srpsku književnost, u tri toma putopisa koje je od 2017. i 2020. priredio Mirko Demeć (u izdanju Derete), te u više zasebnih izdanja kod različitih izdavača, jasno je da je ovaj poduhvat kapitalnog karaktera ne samo za čitaoce ovog pisca, već i njegove istraživače, tumače međuratnog perioda i sve proučavaoce srpske književnosti XX veka. Iza ovog projekta stoji obiman urednički odbor i tim priređivača (Petar Arbutina, Aleksandar Jerkov, Gojko Tešić, Goran Maksimović,

Zorana Opačić, Nataša Jovanović, Mladen Vesković, Petar Pijanović i Aleksandar Gatalica, a svako izdanje opremljeno je dodatnim materijalom (pogovor, literatura, bibliografske beleške, priređivačke napomene i sl.), i zbog toga je jasno da se ovde ne radi samo o zbiru zasebnih knjiga jednog autora koji je dugo bio prećutan, već o kritičkom izdanju koje je Krakow odavno zaslužio.

Ovaj autor nije se bavio samo prozom – romanima i pripovetkama – već je pisao i putopise, dnevničke beleške, memoarske spise, novinske izveštaje, polemička dela, dokumentarne zapise i različite poližanrovske fragmente

Kada se ovih deset tomova pogleda kao celina, oni se mogu podeliti u dve grupe – dela sa kojima su se čitaoci do sada već upoznali (romani, pripovetke, memoari, putopisi), te dela koja se mogu smatrati novim otkrićima i novim priložima za istraživanje Krakova. Sa jedne strane je naslov *Stvaralaštvo o Velikom ratu* koje su priredile Zorana Opačić i Nataša Jovanović, a koje uključuje tekste autora iz perioda Prvog svetskog rata koji su u ranijim knjigama bili prisutni samo marginalno i nepotpuno. Krakow je bio jedan od važnijih učesnika rata i pisac koji je i započeo svoj spisateljski život u ratnim rovovima, gde su i nastali njegovi romani, a značajan deo njegovog celokupnog opusa je u snažnoj vezi sa ratnim godinama i predstavlja derivat ovog događaja. Sve te različite odjeke Prvog svetskog rata su priređivači ovog toma uvrstili u ovo izdanje, a naročitu

pažnju posvetile su listu *Rovovac* koji je Krakow pokrenuo 1916. godine usred ratnog vihora, a ovaj šaljivi i parodični list je, uprkos tome što je objavljeno samo nekolicina brojeva, ostao trajna beleška jednog vremena i društva. U njemu je autor sebi dao veću slobodu nego što je to radio u svojim proznim i memoarskim delima, i stoga se fragmentarni zapisi i crteži iz *Rovovca* mogu smatrati novim komentarom ratnih uslova koji su sada napokon dostupni široj javnosti van striktno akademskih krugova. Ovo izdanje sadrži i četiri Krakowljeve pesme u prozi, reportaže i sećanja na rat, kao i scenario za dokumentarni film *Za čast otadžbine*, kao i obiman i sadržajan pogovor koji analizira ove zapise, daje im dodatnu vrednost, i stavlja ih u kontekst romana i pripovedaka ovog autora.

Sa druge strane, *Naši savremenici o Krakovu* je poslednji tom ovog izdanja i svojevrsan zbornik u kojem priređivač Aleksandar Gatalica sabira tekste današnjih tumača koji analiziraju Krakova iz različitih uglova i posvećuju se različitim aspektima njegovog života i rada. Nakon uvodnog teksta njegove ćerke, Milice Arsenijević Krakow, slede tekstovi koji, bilo da se radi o već poznatim priložima ili onima koji su pisani za ovo izdanje, sumiraju sve što sadrži prethodnih devet tomova Krakowljevih tekstova i pozivaju čitaoca na novo istraživanje i dodatno posvećivanje postojećoj literaturi koja je važna za razumevanje rada ovog stvaraoca. Nudeći drugačije i ponekad inovativne metode čitanja, ovde prisutni autori daju lični pečat različitim žanrovima u kojima se on ostvario i još ih čvršće vežu u koherentnu celinu koja kulminira ovaj izdavački poduhvat.

Uz blago drugačiju organizaciju i strukturu pripovednih i putopisnih izdanja u odnosu na ranija, kao i u uz sav dodatni kritički materijal kojim je obogaćen svaki tom ovih izabranih dela, dva pomenuta naslova nude najviše „novog“ sadržaja koji je do sada bio dostupan u arhivskoj i rukopisnoj građi. Ova dela, naravno, nisu namenjena najširoj čitalačkoj publici i onima koji se prvi put sreću sa radom Stanislava Krakova – mada bi mogla da predstavljaju inspirativnu početnu tačku tog novog čitalačkog iskustva – već su, pre svega, važna za istraživače njegovog dela. Ona nude pregršt vrednih bibliografskih podataka, kurioziteta i ekskluzivnog materijala koji će zaokružiti opus ovog pisca i predstaviti ga na potpuniji način. A imajući u vidu njegov značaj, kvalitet i poziciju u korpusu naše međuratne proze, ovakav tretman je odavno bio potreban.

IN MEMORIAM – BORIVOJ DOVNIKOVIĆ – BORDO
(OSIJEK, 12. DECEMBAR 1930 – ZAGREB, 8. FEBRUAR 2022)

BORDO U PROSVJETI

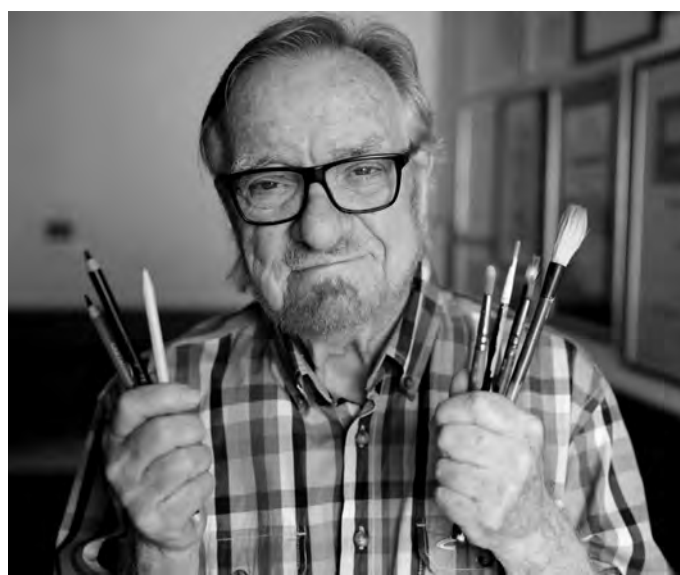
PIŠE: Čedomir Višnjić

Bordove zasluge za naše Društvo su utemeljiteljske. Sad je prava šteta što nema Novaka koji je i o tome, kao i o svemu ostalom, znao sve što se moglo znati. On ga je i doveo u „podrum“, redakciju novopokrenutog starog časopisa. Tu je Bordo nacrtao i likovno složio sve što smo uradili u prvih deset godina rada obnovljene „Prosvjete“, a za časopis i duže

Zadnji put sam se s njim čuo polovinom januara. „Prosvjeta“ je imala dobar posao za njega, ilustracije za novo izdanje knjige Arsena Diklića „Ne okreći se sine“. Stari Bordo bi to rado prihvatio, odgovarale su mu sve teme iz vremena Drugog svjetskog rata, ali sad nisam našao sagovornika. Zadnje riječi su mu bile kako ne vjeruje da će moći, a ton glasa je to potvrđivao. U isto vrijeme veliki i zaslužni borac naše, ne samo manjinske, javne scene i njena velika maza, kao da je odustajao. Doduše, ja sam, da nekako završim razgovor, rekao da ćemo se još čuti, ali nije bilo vremena.

A njegove su zasluge za naše Društvo i ovom zadnjem pokušaju iz 90-ih, utemeljiteljske. Sad je prava šteta što nema Novaka koji je i o tome, kao i o svemu ostalom, znao sve što se moglo znati. On ga je i doveo u „podrum“, redakciju novopokrenutog starog časopisa. Tu je Bordo nacrtao i likovno složio sve što smo uradili u prvih deset godina rada obnovljene „Prosvjete“, a za časopis i duže. Crtao je karikature, pojedine likove kad nismo imali dobre fotografije, sastavljao ukrštenicu, pisao putopise kad je kao klasik u svom poslu iznova krenuo na svjetska putovanja. Radio je opremu knjiga, i sam se učeći poslu kojeg do tada nije radio, crtao fontove, sve vrijeme odlično sarađujući sa mladim, trpeljivim Brankom Novakovićem.

Imao je nekoliko teka kojima se strasno predavao. Volio se sjećati prošlosti, sve od djetinjstva u Čepinu do kraja 80-ih, pažljivo je bdio nad čistoćom jezika i progonio novitete koji su baš tada nagrnuli u jezičnu svakodnevicu, i da, pomalo se na svoj način, čuvajući dozu djetinjne naivnosti,

koja je dobar pomagač u prepoznavanju vrijednosti, pomalo se bavio politikom. Pritom mu je najbliža bila drama starog svijeta, na način koji je to činio Stipe Šušar. Slično njegovom drugu i kolegi Nedeljku Dragiću i svima kojima je taj svijet pružio otvorenu priliku za stvaralaštvo.

Jednom prilikom, tada sam svakodnevno hodočastio u Sveučilišnu biblioteku, dao mi je zadaću, da u Nedićevom glasilu, čini mi se da se zvalo „Selo“, pronađem neki njegov dječji rad, crtež, koji je mali izbjeglica, već tada sa potrebom da se oglasi i pokaže, objavio u njemu. I uspio sam ga obradovati. Tada nam je donio i onu dirljivu „Objavu“ – plakat, svoj rad, kojim se u oslobođenom Požarevcu 1944. godine poziva uprava literarnog društva „Razvitak“ na sastanak, a u rečenju „upravi“ pronalazimo i mlade izbjeglice; samog Dovnikovića kao blagajnika i Branislava Zeljkovića kao člana nadzornog odbora. Što je vjerovatno bila jedna od rijetkih javnih funkcija velikog pjesnika. Koju godinu kasnije Bordo mu je u „Prosvjeti“ likovno opremio knjigu „Dvoboj“.

U *Prosvjetinom* Ljetopisu za 2003. godinu objavio je zanimljiv ulomak iz, kako je najavio, još nezavršene autobiografske knjige *Život s olovkom* koju će objaviti SKD „Prosvjeta“. To je i danas najbolje štivo za sve one koji žele ući u njegov intimni svijet. To se uvijek najlakše radi preko priče o djetinjstvu. Svoj stvaralački životni krug u *Prosvjeti* Bordo je završio objavljujući svog Čipka u svakom broju dječjeg lista *Bijela pčela*. Ništa bolje nije mogao poželjeti stari stripaš koji je pažljivo njegovao dijete u sebi.

IN MEMORIAM – BORIVOJ DOVNIKOVIĆ – BORDO (OSIJEK, 12. DECEMBAR 1930 – ZAGREB, 8. FEBRUAR 2022)

ČOVJEK OD PERA

PIŠE: **Đorđe Matić**

Ilustrator, karikaturist, strip autor, režiser internacionalne reputacije, i, naravno, animator, nerazdvojiv od „zlatne generacije” svjetski glasovite Zagrebačke škole crtanog filma u kojoj se isticao kao jedno od vodećih imena, najveće uspjehe ostvario je u legendarnoj postavi crtača i animatora čiji je najpoznatiji član i jedini naš oskarovac Dušan Vukotić

S našim Bordom razgovarao sam posljednji put u decembru prošle godine, dok smo pravili veliki ili, kako se danas po medijima pomodno kaže, “životni intervju”. Bordo je, bar tu nema sumnje, imao što ispričati o svom životu i radu.

Ilustrator, karikaturist, strip autor, režiser internacionalne reputacije, i, naravno, animator, nerazdvojiv od „zlatne generacije” svjetski glasovite Zagrebačke škole crtanog filma u kojoj se isticao kao jedno od vodećih imena, najveće uspjehe ostvario je u legendarnoj postavi crtača i animatora čiji je najpoznatiji član i jedini naš oskarovac Dušan Vukotić. To je bila neponovljiva generacija (ili generacije), čudna i međusobno različita grupa vizualnih umjetnika koji su nizom antologijskih radova promijenili i inovirali kako zagrebačku, tako i hrvatsku i jugoslavensku, čak i evropsku i svjetsku animaciju. Pored tridesetak filmova na kojima je Bordo radio kao animator, režiser ili scenarist, nakon serije domaćih i inozemnih nagrada za filmove, te dvije međunarodne nagrade za životno djelo, nacrtao je i bezbroj novinskih karikatura. Posljednju, za tjednik „Novosti”, gdje je prošlih godina surađivao, predao je dva dana prije svog odlaska.

Njegov posljednji intervju radili smo na daljinu, zbog ove nesretne situacije s pandemijom (kod nas je stalno neka “nesretna situacija”, izgleda) i dogovarali se da ćemo se uskoro vidjeti, pa da nastavimo s bezbroj tema o kojima se moglo razgovarati s tim zanimljivim i, što je rjeđe, gotovo djetinje znatiželjnim čovjekom. Nije bilo suđeno. Bordo je umro osmog februara, naglo i nenadano. S obzirom na njegovu dob ovo može zazvučati nevoljno komično. Ali nije tako – kao što će znati svako ko ga je poznao bar malo – iz Borda je izbijala životnost i želja za stvaranjem, kao i otvorenost za novo,

za razgovor, dijalog, za imena i djela, za umjetnost i politiku, čak i u toj i tolikoj dobi. Mozak mu je radio odlično, Bordo se sjećao ogromnog broja detalja i odlično pričao anegdote, privatne i one iz svoje struke (iako je to kod njega sve bilo najčešće uvezano u jedno), znao mnogo podataka iz povijesti, filma, stripa, umjetnosti, politike i naše kulturne historije, ali i historije našega naroda iz ovih krajeva, naročito kroz dvadeseti vijek kojem je sam velikim dijelom pripadao i aktivno ga odživio.

Bordo nam je bio značajan upravo i zbog toga, suštinskoga razloga: budući tako dugovječan, a do kraja agilne pameti i pera, bio je jedan od posljednjih živih svjedoka znatnoga dijela toga, hobsbaumovski rečeno, „kratkoga dvadesetog vijeka”, onako kako se taj neusporedivi period odvijao ovdje. Bordo je iskusio svjesno neke od ključnih promjena toga južnoslavenskog stoljeća, kao netko koga je historija obilježila od djetinjstva i dječastva, a kasnije i kao jednog od sustvaratelja suvremene nacionalne kulture, naročito iz perioda kad su zajednička država i njena umjetnost i kultura bile u zenitu svoje kreativne i svake druge napetosti i napona. U isto vrijeme, kao individualac i umjetnik, on je jednako osjećao i nosio u sebi i svoje svjesno, deklarativno pripadništvo našem narodu i bio važan sugovornik i u tom smislu, kao čovjek koji je iz prve ruke prošao lične i opće mijene historije, onako kako su se one prelamale preko srpskog naroda u Hrvatskoj, kao etnije, kolektiva i kao pojedinaca.

Slušajući kako govori o tome, čovjek nije mogao ne primijetiti i sam Bordov govor i izražavanje – kombinaciju negdašnjeg zagrebačkog i osječkog akcenta i vokabulara, izmiješanih s ekavicom i brojnim srbizmima, koje je on i svjesno i spontano koristio. Pored toga što se takvo izražavanje moglo iščitati i kao sasvim naročita metafora, zvučalo je sve zajedno – tipično za tu generaciju, a tako nedostajuće danas – potpuno originalno i pravi užitak za slušanje. Tako, i kad je reflektirao o svom radu, kad je podvlačio crtu pod svojim opusom, ali i kad se govorilo o prošlosti, vlastitoj i onoj našega naroda, svemu je Bordo davao svoj stav i lični pečat, svoj poseban ton. U njegovim odgovorima za medije i u privatnim opaskama kao da su se otvarala sve dublje u prošlost jedna vrata za drugim, pa si kao sugovornik osjećao da imaš rijetku, najrjeđu priliku u vremenu nepamćenja, zaborava, falsifikata i sve jače neautentičnosti izraza, da direktno osjetiš taj ton i miris jedne sačuvane lične i kolektivne historije, i da čuješ nepromijenjena, ideologijom nedeformirana, istinska svjedočanstva o nekoliko epoha.

Kako će samo nedostajati i svjedočanstva i način kako ih je izgovarao, tajnovito privlačnim, nepogrešivim zvukom staroga svijeta koji nestaje s njim kao nepovratno blago. To je gubitak možda jednak, možda i veći čak od karakteristično šarmantnog stila crtanja, od svojevrzne lakoće i kod teških tema, od te lake ruke s perom i neusiljene svjetskosti i urbanosti – svega onoga uostalom što je učinilo da Borivoj Dovniković nađe i zasluži svoje trajno mjesto u historiji naše – i svjetske – vizualne kulture, već odavno, još za života.

Vječna pamjat.

КРАГУЈЕВАЧКИ ПЕСНИЦИ 1960-2010 (4)

ПРЕВОДИЛАЦ

пише: Никола Живановић

Владимир Јагличић, крагујевачки песник, ученик Борислава Хорвата, схватио је значај преведене поезије. Марљиво је преводио и писао али није имао обичај да баца, а ни да застане код онога што је можда требало урадити у неколико верзија. Неки пут његови преводи су песме заправо сводили на сасвим супротне идеје од оних које су оне изражавале

Српски песници су деведесетих, услед прекида континуитета југословенске поезије, тражили нове узоре, нове полазишне тачке. У неку руку, може се рећи да су били изгубљени. Песници су се махом окретали страним узорима, углавном под снажним утицајем антологије *Савремено светско песништво* коју је приредио Раша Ливада. Песници из те антологије били су пажљиво изабрани, а и преводи су били најбоље што се у то време могло наћи, у песничком смислу углавном далеко боље од онога што имамо данас. Многима од тих песника су објављиване и изабране песме, неретко у неком другом преводу, а не оном који се налазио у Ливадином избору, дакле углавном слабије. Преводилаштво је добило на значају. Иван В. Лалић, један од најзначајнијих српских преводилаца поезије, избија у први план и као песник у чијој сенци настаје цео нови књижевни нараштај. Уз њега се са новим песмама појављује и Јован Христић који је такође дао неке значајне преводе поезије. Наравно, Стеван Раичковић и Борислав Радовић, без обзира на невелики преводилачки опус, такође припадају овој скупини. Али изнад свих преводилаца, као ненадмашан стоји Бранимир Живојиновић о чијим се преводима Рилкеа говори како су „бољи од оригинала“. Уз изузетан преводилачки опус, готово уједначеног квалитета, Живојиновић постаје готово „човек-књижевност“. Само на основу његових превода може се стећи јако добар увид у светску поезију, о чему сведочи и избор из његових превода *Са врхова светске лирике*. Али, док су

Владимир Јагличић

Живојиновић и Лалић посвећени мајстори версификације, Ливадина антологија даје велики избор савремених песника у слободном стиху. Српска поезија, свакако, већ је и тада имала изузетно стваралаштво у слободном стиху, но песници попут Васка Попе и Душана Матића, на пример, доста су се строго односили према том слободном стиху – он је код њих био прецизан колико и везани. Чак се и сам Ливада у својим песмама према слободном стиху веома пажљиво односи. Са антологијом је друга ствар. Слободан стих је наизглед лако преводити. Међутим, непостојање икаквих формалних ограничења преводиоцу даје премало оправдања да се удаљи од пуког „тачног превода“, тако да се неке унутрашње особине које те песме у оригиналу чине поезијом неретко изгубе, чак и када их преводе талентовани песници. Овде није реч о томе да се изгуби сам ефекат песме коју она има у оригиналу. То се подразумева. Поезија је апсолутно непреводива. Овде је реч о томе да се одређена поетика коју тај стих држи на окупу и оправдава га као уметничку творевину занемари зарад тачности. Чак би још тачније било рећи да преводилац који преводи тачно, заправо ради један сасвим другачији посао од песника, односно није инспирисан јер чак и нетачност, не само у значењу већ и у схватању неке поетике може бити плодносна и остварити нову поетику. Сетимо се Зорана Петровића и његовог уверења да се од стихова могу правити само други стихови. Дакле, други стихови, не исти стихови.

Када се све ово пренесе на план стваралаштва, долази до тога да песници превише занемарују ванзначајске особине песме. Буквално, они уче да пишу из лоших превода. Наравно, многи знају и стране језике па штошта могу одатле да науче. Али чак и ако је познавање језика такво да се сви дрхтаји поезије на том језику могу осетити, то ипак не значи да се из тога ишта научило. Није се научило ако се није пренело на свој језик, ако се није опробало руком, и то не оном којом се окрећу странице књиге већ оном којом се пишу своје песме.

**Јагличић као преводац,
он има своје место. Управо
зато што је превео толико
песама које нико други не би
могао ни да начне. Сем тога,
преводи поезије, остају као
још један документ о начину
на који се нешто радило у
неком периоду**

Ипак, и такав слободан стих је опција за српску поезију у том тренутку. Ко то избегне лако запада у српску песничку традицију, која је везана за неко друго време. Није толико до времена, нити је до тога да се нешто превазилази. Идеје напретка и духа времена су и саме већ застареле. Реч је овде што се са том прошлосту налазе неке заједничке црте и то у оном најнижем регистру. Па се отуда, на метаметричком плану сваки избор везаног стиха аутоматски везује за неке друге песме писане у том стиху, а које опевају вредности које нису само превазиђене, већ су се саме вредности толико измениле да се заправо говори о пукој формалности. Примера ради, после распада Југославије, многи Срби чији су родитељи престали славити славе, почињали су поново славити славе које су њихови деде славили. Слава сама по себи је имала смисла као један породични празник, у смислу оне старе породице коју су сачињавали и тетке и ујаци и стричеви и стрине. Парадоксално, већина људи која данас слави славу, то ради да би се нашао повод да окупи старо друштво из младости пошто су деца већ одрасла па се ни на њихове рођендане не може нико позвати. Нека овај пример послужи за све што се у српској поезији данас односи према српству, православљу, традицији итд., и то у најбољем могућем облику, без тенденција за стварање непријатељства са људима друге нације, вере, сексуалности. Премда има и тога.

Дакле, реч је о пукој формалности. Песма се пише о православљу јер је то „тема“ поезије. Нити ту има аутентичне религиозности нити аутентичне поезије. Ето, заглавиле су једна са другом, па су као остарели брачни пар који се одавно не воли и одавно не води љубав, али кад се појаве негде, пристоји им се да се појаве заједно.

Владимир Јагличић, крагујевачки песник, ученик Борислава Хорвата, схватио је значај преведене поезије. Схватио је такође и да је Живојиновић преводио Немце и Французе боље него је иједан преводац превео руске песнике. Истина, има нешто у тој блискости језика, што не потпомаже већ заправо отежава превођење. Када се свака друга рима може са малом интервенцијом очувати, када су многе речи сличног звучања, опет се преводац, као и онај који се поводи само за значењем, превише препусти оригиналу, не умеси песму из

**Изнад свих преводаца, као
ненадмашан стоји Бранимир
Живојиновић о чијим се
преводима Рилкеа говори како
су „бољи од оригинала“. Уз
изузетан преводачки опус,
готово уједначеног квалитета,
Живојиновић постаје готово
„човек-књижевност“**

почетка.

У сваком случају, Јагличић је нашао себи простора у превођењу руске поезије. Упоредо је писао и своје песме. Свакодневно. Цветајева тврди да песник треба редовно да пише иначе му ниво писања опада. Има можда то неког смисла, посебно када се упореди са другим уметницима. Ниједан музичар неће престати да свира и посветити се искључиво слушању да не би, за касније, када му дође инспирација, потрошио најбоље извођење, или мелодију. Ако је композитор, нема ту велике разлике. Стварањем се спознаје грађа којом се неко бави. Њена тежина, начин обраде. Неко ко пише мало, показује неспретности. Наравно, песник своје теме може да потроши. Неке песме су успелије од других. Зато се рукописи и бацају. А оно што је било добро може се поново појавити у некој наредној песми. Јагличић је марљиво преводио и писао али није имао обичај да баца, а ни да застане код онога што је можда требало урадити у неколико верзија. Неки пут његови преводи су песме заправо сводили на сасвим супротне идеје од оних које су оне изражавале. Просто, зато што је он сматрао да се то треба рећи, а не оно што је речено. То није нова ствар. Одувек, све до савременог доба и ауторских права, преводи су узимани по потреби, као грађа, све се уграђивало у ново дело, онако како је новом аутору било потребно, без икаквог обзира према изворнику. Цивилизација је са променом тога нешто добила али нешто и изгубила. Једна од ствари које је сасвим сигурно добила је могућност да се побуна даље чује. Управо то чврсто држање за оригинал омогућава да се и непопуларне идеје очувају. Иначе би се оне лако могле по потреби изменити. Чак, то је нешто што

се још увек ради. На страну уметност и поезија, која нема неког великог утицаја и где се појединац обраћа појединцу. Узмимо за пример велике културне производе попут америчких филмова, који су ту да зараде, па се онда поједине сцене које америчка публика жели у филмовима, за кинеско тржиште – где су становишта нешто другачија – лако избаце или измене. Филмови су прављени тако. Са заменским деловима.

**Преводилац који преводи тачно,
заправо ради један сасвим
другачији посао од песника,
односно није инспирисан јер
чак и нетачност, не само у
значању већ и у схватању неке
поетике може бити плодносна и
остварити нову поетику**

Ипак, и када је реч о поезији, оваква разлика међу културама утиче. Ако нигде другде, оно у преводилачком раду. Тако да се преводилац једоставно може запитати, „па зар баш ја ову идеју морам да популизујем?“ – „а то се може овом малом интервенцијом избећи“. Кад смо код тога, могу дати и један личан пример. Управо Владимир Јагличић ми је послао неке моје песме преведене на руски. Како сматрам да су Јагличићеви поступци приликом превођења сродни тој струји руског преводилаштва, овим илуструјем и његов поступак. Приликом превода једне моје песме о Толстојевој смрти, уместо онога што је заправо била суштина песме, а то је помирење са смрћу праћено одбијањем да се ишта од Бога још тражи, преводилац је ставио растанак од Софије Андрејевне. Свакако, да је у питању некакво неслагање са Толстојевим хришћанским ставовима а можда и изравно чин послушности православној цркви и доследно држање до анатеме. Јагличић ми је на моју рекацију да је то погрешно рекао: „Мораш признати да има логике“. Није ствар у томе да ли има логике већ у томе што је тиме потпуно промашена суштина песме. Као аутор, могу бити незадовољан тиме, али можда заиста постоји логика, можда заиста то неко може читати као песму на руском. Па шта онда? Као што рекох, поезија је непреводива. Сваки превод је издаја. Међутим, од песме се могу правити нове песме и шта ја имам са тим. Латински песници су својим песмама када их објаве додавали једно „Идите“, песму у којој их испраћају у свет, схватајући да оне више нису у њиховој власти, да имају сопствени живот.

И управо са тог становишта треба посматрати појаву попут Владимира Јагличића. У питању је преводилац који мења песме које преводи, али он то ради тако да од њих прави нове песме. Понекад се деси да у преводу слабија песма буде боља од оне која је у оригиналу боља, али све песме досежу доста висок ниво. Јагличићева поезија је сама по себи често на високом нивоу али његов прави песнички рад је његово превођење поезије а његове најбоље песме су његови преводи. Можда

се из тих превода не стекне најбоља слика о неком песнику али се стиче врло јасна слика о томе шта је добра поезија. Најважније је, међутим, што је Јагличић успео да преведе и песме које ниједан други песник није успео ни да окрзне. Борислав Радовић је можда од свих песника највише ценио Блока. Посебно његову „Дванаесторицу“. „Он има један орган који ја немам“, тако је описивао ову поему, као нешто зашта физички осећа неспособност да оствари. Што никако није некакав приговор Радовићу јер ово његово запажање ми је тек и скренуло пажњу да се ту дешава нешто што се у поезији не дешава нигде више. Међутим, Радовић је јако волео Јагличићев превод ове поеме. За један број часописа Поезија, посвећен Блоку, тражио ми је да га повежем са Јагличићем не би ли уступио свој превод за тај темат. Знаући и колико је Бора строг и какве критике доживљавају Јагличићеви преводи (чак и из властитог искуства знајући како Јагличић ради, јер смо и једну књигу превели заједно), питао сам Бору како то да му се тај превод толико допада. „То нису Блокове речи, али је музика његова“, одговорио је. И није необично за наше доба, доба мало наглуве поезије, да се Јагличић нађе на мети критике. Његове мане, које износе његови критичари, све одреда стоје. Али његовим критичарима недостаје цео један орган да разумеју оно што у тим преводима вреди, а то је нешто што поезија, која се данас махом и пише тако да што лакше буде преведена, не можда да изгуби а да остане поезија. Ако је поезија апсолутно непреводива а све што неко напише може да се преведе онда у томе нечему апсолутно нема поезије. У питању је још једна љуштура. Испразна форма текста који није дорастао до врлина добре прозе, а не жели да има ништа са старим песницима. Далеко од тога да двадесети век није поезији отворио многе просторе, али далеко од тога да је нешто и затворио. Много тога што се данас сматра поезијом, заправо су само стилске вежбе или некакви записи, писмени састави. Та неозбиљност, неозбиљност песника слободног стиха условила је неозбиљност и песника везаног стиха. „Мени замера што ми рима није најбоља, а њему се ништа не римује“, у шали је једном Јагличић прокоментарисао ситуацију у савременој поезији. Ипак, ту има истине, јер алкавост када се појави, тежи да постане стандард. Неко може глачати књигу годинама, а онда када се она појави мора да се истакне међу масом књига признатих аутора, који су признати јер су објавили десетак књига док је он вредно бацао лоше песме. Истина, квалитет се ипак уочи, па на срећу таква дела не прођу незапажено.

Јагличић је ишао на квантитет. Многи српски песници су од њега страдали. Нека као најбољи пример послужи Миодраг Павловић чије дело, откада је умро, све ређе спомињу, мада је до скоро важио за једног од највећих српских песника. Многе друге, савремене песнике чека слична судбина. Јагличић је са својом поезијом у тој групи. Међутим као преводилац, он има своје место. Управо зато што је превео толико песама које нико други не би могао ни да начне. Сем тога, преводи поезије, остају као још један документ о начину на који се нешто радило у неком периоду. А Јагличићев обиман рад ту постаје јединствен. На крају, као преводилац, Јагличић је и тачнији и неупоредиво музикалнији од Коље Мићевића чији је статус у преводилачком свету доста виши. Осим тога, Јагличић има дело, које ако икада неко буде сумирао у виду изабраних песама може бити репрезентативно за један период и један смер српске поезије.

МАРКО АВРАМОВИЋ: *НЕ ГУБЕЋИ ИЗ ВИДА НИЈЕДНО БИЋЕ НИ ПРЕДМЕТ – ПОЕЗИЈА АЛЕКСАНДРА РИСТОВИЋА*, ФОНДАЦИЈА АЛЕКСАНДАР НЕВСКИ, ИП ПРИНЦИП, БЕОГРАД 2020.

ПУТ У СРЕДИШТЕ ПОЕТИКЕ ЈЕДНОСТАВНОСТИ

пише: Вуле Журић

Студија Марка Аврамовића настала је из његове докторске дисертације колико год ће бити од непроцењиве користи будућим проучаваоцима дела једног од најзначајнијих српских песника, толико можемо да је читамо и као поуздану хронику још једног огрешења наше књижевне критике која у реалном времену није ни умела ни хтела да препозна и поздрави великог песника

„Има двије врсти српских критичара: једни су знаменити јер пишу, други су још знаменитији јер – не пишу“, написао је Матош на почетку трећег пасуса свога есеја о Милети Јакшићу. „Оне прве, тј. који кљукају ступце – више или мање покојних – устрљивих листова српских, који праве или не праве ‘фицеве’, имају или немају зуб, ‘пик’ на дотичног аутора, називам критичарима једино стога јер се тако зову сами, или их тако зову њихови читаоци, или – што је чешће – њихови нечитаоци, њихови поштоваоци, пријатељи, љубавници или љубавнице, слуге и – а и то је могуће – њихови пси или коњи... Прави су критичари и ступови српске рецензије они који – не пишу, а то је главни разлог те се кула српске недобитне критике тако нахерила.“

Не почињемо текст овом давном, забавном и *недобитном* оценом стања на српској књижевној сцени да бисмо читаоца оптеретили још једном тужбалицом посвећеном сваковрсној беди са којом се како данас, тако и овде сусрећу преостали творци и тумачи, већ вазда актуелног Матоша потеземо да бисмо *чим прије* предочили сву вредност књиге

МАРКО АВРАМОВИЋ

„НЕ ГУБЕЋИ ИЗ ВИДА НИЈЕДНО БИЋЕ НИ ПРЕДМЕТ“

Поезија Александра Ристовића

Фондација Александар Невски
ИП Принцип

једног критичара о једном песнику, његовим критичарима и времену што се и овом приликом испоставило као поетска а не хронометарска категорија. А Матошевих речи о поезији Милете Јакшића сетили смо се чим је са корица књиге Марка Аврамовића посвећене поезији Александра Ристовића, објављене под насловом „Не губећи из вида ниједно биће ни предмет“ закрекетала једна жаба. То ће пре свега бити она иста жабица која је у једној од најлепших песама Александра Ристовића „скочила у бару“, док се ми питамо „којим ћемо путем/ горе или доле?“ Али то је и жаба из песме Милете Јакшића чијим последњим стихом „Е сад: кре-ке-ке-ке.“ Матош додатно поткрепљује тврђу како је после смрти Војислава Илића, Милета Јакшић свакако „најзанимљивији српски лирик“.

Ови Матошеви редови писани су као својеврсни полемички одговор на крајње негативан суд који је о Јакшићевој поезији изрекао Љубомир Недић, тада најпознатији и „најрадници и најсрпскији“ међу академским критичарима. Студија Марка Аврамовића настала је из његове докторске дисертације „Поезија Александра Ристовића у контексту српског песништва друге половине XX века“ коју је одбранио на Филолошком факултету у Београду и колико год ће бити од непроцењиве користи будућим проучаваоцима дела једног од најзначајнијих српских песника, толико можемо да је читамо и као поуздану хронику још једног огрешења наше књижевне критике која у *реалном времену* није ни умела ни хтела да препозна и поздрави великог песника. На сву срећу, Аврамовићева књига је и повест о генези дефинитивног превлађивања тог *неспоразума* која је, нажалост (баш као и у случају Милете Јакшића), свој пуни облик попримила тек након песникове смрти.

А Ристовић је, опет као и већина његових претходника, овај свет напустио прерано, оставивши за собом песничку заоставштину чије је објављивање можда и пресудно утицало на то да његово дело данас неупитно припада канону српске књижевности.

Рођен 1933. године у Чачку, где је провео школске и гимназијске дане, Ристовић је у Београду дипломирао на Филолошком факултету, а највећи део свога радног века провео је у издавачкој кући „Нолит“, где је био уредник библиотека у којима је објављивана поезија и књижевност за децу. Добитник неколико најпрестижнијих песничких награда и Октобарске награде града Београда, Ристовић је преминуо крајем јануара 1994. године, не дочекавши да из штампе изађе његова шеснаеста збирка поезије „Хладна трава“. Пред Сајам књига 1995. године „Нолит“ је објавио пет књига у којима се налази избор из песникове рукописне заоставштине, али и заокружене збирке песама које су из различитих разлога чекале на објављивање. Потом је уследило објављивање два репрезентативна избора из његовог дела, да би Културни центар Новог Сада 2017. и 2018. објавио Ристовићева сабрана дела у два велика тома.

Примајући к знању све ове податке којима ваља додати и два избора Ристовићеве поезије објављена на енглеском, под уредништвом и у преводу Чарлса Симића, од којих је онај други објављен 1999. године у престижној едицији чувеног издавача „Фабер и Фабер“, неупућени знатижељник би се запитао чему онда уопште онолика узбуна с почетка нашега текста?! Толико објављених књига, прилика да се ради у једној од најзначајнијих издавачких кућа некадашње Југославије, преводи, награде...

Детаљан одговор на ово питање доноси нам управо Аврамковићева студија, која нам уз брижан и свеобухватан преглед те нову периодизацију Ристовићевог песничтва доноси и хронологију рецепције његовог песничког дела, која се може читати и као својеврсна хроника идеолошко-поетичких кретања на тадашњој, великој југословенској књижевној сцени, чији се трагови врло лако могу препознати у механизмима функционисања актуелних центара (не)културне (не)моћи.

Аврамовић прати стваралачки пут Александра Ристовића од првих песникових текстова објављених у омладинској штампи и појављивања његове прве песничке збирке, штампане 1959. године. Ристовић се на књижевној сцени појавио у исто време када и Бранко Миљковић, Јован Христић и Иван В. Лалић, али је његов рад скоро до краја осамдесетих година остао скрајнут и недовољно примећен. Иако је о Ристовићевим збиркама писано релативно редовно, његове песме нису се нашле ни у једној јединој антологији све док му недавно преминули Стеван Тонтић у својој обимној хрестоматији „Модерно српско пјесништво – велика књига модерне српске поезије од Костића и Илића до данас“, коју је пред сам почетак рата у Босни објавила сарајевска „Свјетлост“, није обезбедио припадајући му простор.

Вредност Ристовићевих раних збирки стихова лепо су осетили и о њима у својим приказима повољно писали Тонко Мароевић и Вјеран Зупа, али је, како за самога песника, тако и за историчаре књижевности, најважније било препознавање Данила Киша. Пишући о Ристовићевеј дебитантској збирци „Сунце једне сезоне“, Киш је у своме тексту

објављеном у београдским „Видицима“, како наводи Марко Аврамковић, рекао и ово: „Осећам неправду коју је ћутање нанело овом песнику, но и горки тријумф свих будућих антологија послератне српске лирике и та помисао ме теши.“

Тај „горки тријумф“ заиста је и дошао, а Аврамковићева студија верно бележи и ову специфичност великог интересовања јавности за Ристовићеве дело након песникове смрти.

Да је то интересовање, које не јењава и скоро тридесет година од његовог одласка, потпуно заслужено показује део Аврамковићеве студије посвећен анализи Ристовићевог песничког дела. Одлучујући се да направи нову и прву целовиту периодизацију Ристовићевог песничког опуса, Аврамковић се испоставља као поуздан водич кроз све мене и фазе кроз које је пролазио овај увек специфичан и јединствен ауторски глас. Одредишна тачка тог узбудљивог путовања кроз уникатни свет Ристовићеве поезије јесте поетика једноставности, како гласи и наслов једне песме из збирке „Хладна трава“, која је објављена непосредно по песниковеј смрти, а чији први од четири терцета гласи:

Једну малу нејасну песму
не можеш никако написати а да не
испијеш чашу воде, поједеш комадић стакла.

Као да се од те песме и од места где је Марко Аврамковић наводи у целисти пред читаоцима и ове студије и Ристовићеве поезије отвара онај тако наслућивани, али све до тада неоткривени свет у коме је све саздано управо од *мириса* и *гласова*, тих важних чинилаца поетике једноставности.

Путовање кроз тај свет уједно је и сусрет са свим оним што је под Ристовићевим именом објављено након његове смрти. Нарочито место у том *постхумном каталогу* по Марку Аврамковићу припада поеми „Кост и кожа“, коју он сматра за најцеловитије и најважније Ристовићеве дело, иначе написано почетком осамдесетих година. Детаљна анализа поеме „Кост и кожа“ испоставила се као још једна прилика да се сусретнемо са радним окружењем у коме је Ристовић деловао и као уредник. Бавећи се темама којих се Ристовић дотицао стварајући ову поему, чини се најпре због политичких конотација, свесно писану „за фиоку“, Аврамковић одшкрињује врата редакције издавачког предузећа „Нолит“ у којој су као уредници, између осталих, радили Васко Попа, Милица Николић и Милош Стамболић. Тиме се отвара ново поље интересовања за проучаваоце културне историје, јер би откривање приче о функционисању једне такве редакције било од изузетног значаја за сагледавање дубине и ширине утицаја који је издавачка делатност „Нолита“ имала за развој наше културе.

А у сагледавању дубине и ширине утицаја песничког дела Александра Ристовића на садашњу парадигму савременог српског песничтва Марко Аврамковић је с правом узео у обзир и специфичну позицију коју на нашој књижевној сцени заузима песникове ћерка, и сама призната песникиња, Ана. Посегнувши за њеном поетиком у трагању за до сада неоткривеним слојевима Ристовићеве поезије, Марко Аврамковић је показао чиме све може да барата један истински књижевни критичар не би ли остварио намеру да са што више страна осветли стваралаштво великог уметника. Оно је овом студијом добило оно признање које му одавно припада.

ĐORĐE MATIĆ, *NIOTKUDA S LJUBAVLJU*, NAKLADA LJEVAK, 2021.

ČUVAR CIVILIZACIJE

PIŠE: Gaetano Benčić

Iako bi autoru bilo puno lakše da se prepusti čavrljanju i svakodnevi, puštajući ego da luta između dosljednosti i nedosljednosti, kod Đorđa Matića dolazi do izražaja svijest o naročitoj odgovornosti: odgovornosti da se bude čuvar civilizacije koja se u svojoj specifičnoj sudbini nalazi između juga i sjevera, između istoka i zapada

Ovu recenziju započinjem epizodom iz romana: trenutkom kada je ukradeno prvo izdanje Lučićevog *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, izdano 1666. godine u Amsterdamu. Tehnički, riječ je o krađi, i čin je, kao takav, za osudu, tim više što se krađa događa u muzeju, odnosno biblioteci. Predmet u muzejskoj vitrini često ima ovu sudbinu: on ostaje mrtva stvar, a rijetki su slučajevi kada oživljava, kada daje smisao svom postojanju. U ovom romanu, krađa ima snažnu simboličku vrijednost: razbijanje vitrine u koju se htjela zatvoriti prošlost kako bi se izbjeglo suočavanje s njom. Krađa je zato čin pobune protiv čitavog jednog mentalnog oblika, koji, da bi se osjećao lagodno, pretvara povijest u muzej, a u najgorem slučaju od neživih predmeta inscenira mitologije identiteta. Ali ovdje poruka ide još dublje. Lučićevu knjigu vitrinom štite oni koji o njoj ništa ne znaju, oni koji se nisu potrudili ni da je pročitaju, oni koji zemlje u kojima je riječ u knjizi uvijek gledaju odozgo prema dolje. "Niotkuda s ljubavlju" roman je, naprotiv, prožet upravo duhom tih zemalja, snagom koja u sebi okuplja stvaralačku kulturu prostora južnih Slavena.

Iako bi autoru bilo puno lakše da se prepusti čavrljanju i svakodnevi, puštajući ego da luta između dosljednosti i nedosljednosti, kod Đorđa Matića pak dolazi do izražaja svijest o naročitoj odgovornosti: odgovornosti da se bude čuvar civilizacije koja se u svojoj specifičnoj sudbini nalazi između juga i sjevera, između istoka i zapada. To je baština koja ne poriče različite povijesne puteve njenih naroda, ali u kojoj se prepoznaje i zajedničko naslijeđe, onako kako je to bilo delfsko svetište za drevne egejske gradove.

Ta odgovornost ne sazrijeva za jedan dan. Ona dolazi iz progonstva, iz dugog razmišljanja o sudbini svog naroda: u egzilu se identiteti maskiraju, suočavaju, dočekuju, odbacuju, i tako do smrti – ako ne bude povratka. Nažalost, u mnogim slučajevima takav povratak, ako i dođe do njega, odvija se u neautentičnom prostoru, ili u zaslijepljenom sjećanju. Teško je postojati kad je sjećanje tako slatko, a sadašnjost tako neizvjesna. Tu opet ključnu ulogu ima titanska snaga autora: on se ne može prepustiti takvom povratku, ne može vraćanje pretvoriti u bajku.

A što je to što mu daje snagu?

Ljubav. Odgovor zvuči suviše jednostavno. Ipak nije. Istinska ljubav je vatra koja se ne gasi. Istinska ljubav ne čini slijepim, nego čini stvari autentičnijima. Ona nije samo neostvarena želja. Jedino ljubav daje osjećaju odgovornosti takvu strogost, takvu disciplinu, bez kojih bi stvaralački čin bio besplodan. Odricanje od umjetničkog djela kao tumača sudbine povijesnog trenutka bio bi zločin, i zato Đorđe Matić svjesno postavlja neka pitanja koja bi možda i drugi postavili, ali su se odrekli odgovornosti koju umjetnik snosi u povijesnom trenutku u kojem živi i stvara. I onda kad se opredijeli za izbor: *prokleta mogućnost izbora mora da postoji!*

Tekst ima intenzivan pokret koji prati kretanje protagonista, odlomci se amalgamiraju poput kontrastnih melodija u širokoj orkestraciji, od sivih autobusnih stanica gdje je put već određen, do stjenovitih oštrina gdje se protagonist, poput suvremenog Don Kihota, kreće, ovaj put u bitku protiv ludila. Tokom lutanja glavni junak izoštrava pogled: prisiljen je demontirati svoje lažne identitete. To je dobro prikriveno ludilo, koje se mnogo puta nazivalo slobodom. Za demontiranje laži autor se služi najjačim oružjem koje pjesnik posjeduje: on pisanjem rekonstruira svijet, obnavlja što je raskomadano, ne tako što se prepusta autobiografskoj mlitavosti ili nostalgiji prema svom rodnom gradu i zavičaju, već tako što objavljuje mogućnost preobrazbe s novim etičkim pogledom na svijet. Da bi to učinio, upušta se u neprekidan dijalog s temeljima vlastite kulture i podrijetla, uzdiže genijalnost drugih kultura, ali prezire bijedu i zamor pod kojima su mnogi pali. Pisac koristi bogatu lepezu primjera iz sfere umjetnosti, književnosti, filozofije i filma, no u muzici, preko riječi pjesama ulazi u svjetove koji ovom romanu daju jedinstvenu dimenziju.

Mnogi će pomisliti da iza ovih riječi nema ništa, da je vrijeme pjesnika prošlo, da je umjetničko djelo samo proizvod među proizvodima, da će se proza ovog romana konzimirati kao pojava među ostalim prolaznim pojavama. Mislim ipak da postoje djela, kao što je ovo, što odišu snagom, a ta snaga koju je autor u nje ga uložio ne proizlazi iz slabosti života. Snaga djela spaja naslijeđe. Nije Đorđe Matić sam u tome, u dobrom je društvu, društvu velikana koji nisu odustali od toga da budu čuvari riječi:

"Nisu svi bili te sreće. Sad je vrijeme da se putuje još jedino našim, i dalje neobiđenim zemljama rasutim. Svime što je nekad bilo jedno. Ja sam ih nosio u sebi i vratio ih, dobre pretke i sva mjesta, i riječi. Riječi."

Tako kaže u sebi junak romana. I tako se krug ne zatvara, on ostaje otvoren.

DRAGAN DAMJANOVIĆ: OTTO WAGNER I HRVATSKA ARHITEKTURA, FF PRESS, ZAGREB, 2020.

IZGUBLJENI GRAD

PIŠE: **Nenad Rizvanović**

Sama činjenica da se Otto Wagner javio na osječki natječaj dovoljno govori kakav je Osijek grad – zapravo metropola – bio na kraju 19. stoljeća. Kasnije u 20. stoljeću Osijek je samo tonuo, da bi u 21. stoljeću bezglavo potonuo. Da je bila sagrađena Wagnerova crkva vjerojatno bi unijela silovit modernistički impuls pa bi i grad možda krenuo drugom putanjom. No koja je to katolička crkva kada i gdje bila vjesnik progresa, napretka i novog vremena?

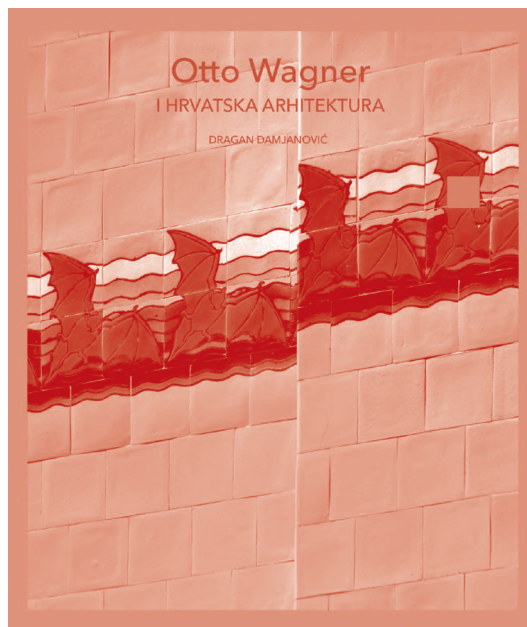
Svoju knjigu "Otto Wagner i hrvatska arhitektura" (FF Press, 2020.) Dragan Damjanović (rođen u Osijeku 1978.) počeo je i završio s osječkim slučajevima. U razmaku od pedeset godina dva su slavna arhitekta izradila ambiciozne projekte, koji bi, da su izgrađeni, od Osijeka stvorili vjerojatno neki sasvim drugi grad. Slavni bečki arhitekt Otto Wagner 1892. poslao je svoj rad na natječaj za gradnju gornjogradske župne crkve Petra i Pavla. Pedesetak godina kasnije – 1937. – slovenski arhitekt i Wagnerov učenik Jože Plečnik ambiciozno se bavio gradnjom isusovačke crkve i samostana na osječkom Gajevom trgu.

Što su i kada Otto Wagner i Jože Plečnik 1892. odnosno 1937. trebali graditi u Osijeku do sada je slabo istraženo. Damjanovićeva knjiga, napisana izvorno na njemačkom jeziku povodom stogodišnjice smrti Otta Wagnera, ujedno je i prva koja se ozbiljnije bavi Wagnerovim natječajnim radom za osječku župnu crkvu Sv Petra i Pavla iz godine 1892.

O gradnji Plečnikove crkve i samostana punih četrdeset i pet godina kasnije postoji samo amaterska knjižica "Mrlja na obrazu grada" koju je napisao danas pokojni novinar *Glasa Slavonije* Damir Svoboda. Slučaj Plečnikove crkve u svojoj knjizi Damjanović je tek ovlaš spomenuo, možda zato što je opus Wagnerovog učenika Plečnika zaista kompleksna tema.

Otto Wagner je dakle 1892. poslao svoj rad na natječaj za gradnju gornjogradske župne crkve Petra i Pavla što je ujedno i jedini slučaj da je slavni arhitekt poslao neki svoj rad na arhitektonski natječaj u Hrvatskoj. Jožeta Plečnika u 1937. godine isusovci pozvali na suradnju, no ni od gradnje isusovačkog samostana nije ostalo ništa.

Otto Wagner – "najcjenjeniji bečki arhitekt tzv. dugog 19. stoljeća" (Carl Schorske) – u to je vrijeme već napunio pedeset godina. Nije još stigao sagraditi

svoje najpoznatije secesijske građevine (Majolikahaus, crkva Sv. Leopolda i Poštanska štedionica), no već je prekinuo s praksom Ringa (zgrada Zemaljske banke 1882-1884) te "modernizirao i purificirao jezik neorenesanse" (Damjanović). Od 1893. sudjeluje u velikom građevinskom projektu izgradnje bečkog sustava gradskih željeznica, gdje kao glavni arhitekt gradi vijadukte, mostove, tunele i tridesetak stanica gradskih željeznica, uključujući i one najpopularnije, poput stanice kod Schönbrunn. Uskoro će zaratiti s historizmom i zajedno s Klimtom, Freudom i Mahlerom postati neodvojivi dio bečkog secesijskog kruga.

Osječki žiri ne samo da nije Wagnerov rad iz 1892. izabrao i nagradio, već ga nije uvrstio ni u uži krug od sedam odabranih radova. Iz priloga, objavljenih u Damjanovićevoj knjizi, vidi se da bi Wagnerova osječka crkva bila neusporedivo privlačnija, modernija i ljepša od turobne neogotičke crkve bonskog arhitekta Franza Lagenbergera, za koju se naknadno ispostavilo da je i plagijat.

Žiriji očito ni onda, kao ni danas, nisu nagrađivali najbolje ili najoriginalnije, već one koji su po ukusu investitora i njegovih interesa. Josipu Juraju Strossmayeru trebalo je trideset godina da skupi 400.000 forinti za gradnju nove župne crkve u Osijeku i premda se načelno nije mijesao u rad žirija ili izbor stila, znalo se da želi gotičku crkvu. Peteročlani žiri bio je uostalom tako sastavljen da i nije morao posebno ugađati Strossmayerovom ukusu. Predsjednik žirija Isidor Kršnjavi, tek postavljen na mjesto predstojnika Odsjeka za bogoštovlje i nastavu, nekoliko godina kasnije ratovat će s Wagnerovim učenikom Bastlom. Od druge gospode u žiriju najpoznatiji je Victor Luntz, profesor na bečkoj Specijalnoj školi za gotičku arhitekturu. Luntz i Wagner ne samo da su se poznavali nego je Wagner na konkurentskoj bečkoj Akademiji lijepih umjetnosti odškolovala mnoštvo mladih arhitekata uključujući i Jožeta Plečnika, Vjekoslava Bastla, Viktora Kovačića, Juraja Zaninovića i mnoge druge arhitekate.

Gradnja nove Lagenbergerove novogotičke župne crkve protegnula se na početak 20. stoljeća, a do tada je u Osijeku zavladao moda secesije. Osječki arhitekti William Car Hofbauer, Ante Slaviček, Viktor Axmann (ili Vladoje Aksmanović), Dionis Sunko i drugi između 1902. i 1916. izgradili su najvažnije secesijske zgrade, uključujući kino Uranija i tzv. secesijsku ulicu na sjevernoj strani danas

Europske avenije, a tada Chavrakove ulice. Moda gradnji secesijskih nastambi nastavljena je u 1920-ima i 1930-ima. U monografiji "Secesija slobodnog i kraljevskog grada Osijeka" (Zagreb-Osijek 2001.) zabilježene su čak 92 osječke secesijske zgrade. Secesija se u Osijeku protekla na slikarstvo, umjetničke predmete, nadgrobne spomenike i književnost, a poznato je da su osječki studenti u Beču 1898. pokrenuli časopis Mladost.

Secesija je i danas osječki brend, pa odbijanje Wagnerovog "protosecesijskog" projekta 1892. izgleda kao historijski previd ili nesporazum. Zanimljivo je da je osječki žiri konstatirao da je Wagnerov rad "posve originalan, da sadrži mnogo toga lijepog i novoga, ali da uopće nema uobičajeni izgled jedne katoličke crkve". Možda Wagnerov rad stvarno nije bio tipičan za početak 1890-ih, kada još dominiraju barokne, novoromaničke i novorenesansne crkve, no 1902. sigurno nitko nije razmišljao o nekoj "uobičajenosti" Wagnerove Crkve Sv. Leopolda u Steinhofu, koja se danas ubraja u deset najljepših crkava 20. stoljeća u svijetu.

Damjanovićeva knjiga, napisana izvorno na njemačkom jeziku povodom stogodišnjice smrti Otta Wagnera, ujedno je i prva koji se ozbiljnije bavi Wagnerovim natječajnim radom za osječku župnu crkvu Sv. Petra i Pavla iz godine 1892. godine

Wagnerov natječajni rad za osječku župnu crkvu Sv. Petra i Pavla po mnogo čemu je bio pionirski i zaista je šteta da njegova crkva nije izgrađena. Damjanović u Wagnerovu projektu uočava secesijske motive ali i "Art-Nouveau djela arhitekta Victora Horta". Za današnjeg ljubitelja umjetnosti ta bi crkva bila interesantna poveznica između dva međusobno vremenski i stilski udaljena Wagnerova sakralna objekta – budimpeštanske sinagoge Rumbach iz 1872. i spomenute Crkve Sv. Leopolda. U tehničkom smislu, moguće je da je žiriju zasmetalo korištenje lijevanog željeza, što je tada smatrano neprikladnim, no ne bi bilo čudno da su nekome zasmetale očite sličnosti s Wagnerovom budimpeštanskom sinagogom.

Arhitektura podunavske Monarhije kraja 19. stoljeća snažno je bila usmjerena prema modernizmu. Umjetnost je, po Wagneru, morala prilagoditi lice grada suvremenom čovjeku. Secesija je na prijelomu stoljeća zaista unijela impuls modernizacije u sve oblasti kulture, koji se u Hrvatskoj prelomio kroz sukob tzv. "starih" i "mladih". Secesija, militantno antihistorijska, tražila je novog čovjeka – aktivnog, racionalnog, pomodnog i efikasnog.

U narednim poglavljima knjige "Otto Wagner i hrvatska arhitektura" Damjanović opisuje kako se trijumfalni secesijski pohod raširio Zagrebom, i potom Rijekom, Opatijom, Voloskim, Lovranom i dalje Dalmacijom (Split, Trogir i Lokrum). Damjanović piše o poznatim slučajevima: kućama Feller, Rado ili Popović i pogotovo kući Kallina u Gundulićevoj, odnosno opusima Wagnerovih učenika Vjekoslava Bastla i Viktora Kovačića koji su između 1903. i 1908. izgradili većinu

važnih secesijskih zgrada u Zagrebu. O tim zgradama i autorima i ranije se dosta pisalo, pogotovo u monografiji "Secesija u Hrvatskoj" iz 2003. koja sa Damjanovićevom monografijom dijeli i sadržaje o istarskoj, kvarnerskoj i dalmatinskoj secesiji. Jedini manje poznat izuzetak je tekst o Wagnerovom dalmatinskom učeniku Juraju Zaninoviću koji je svoje najvažnije projekte ostvario izvan Hrvatske, ponajprije u Trstu ali i u Ljubljani. Čuveni ljubljanski Jubilarni ili Zmajski most njegovo je djelo. Simptomatično da je Wagnerov jedini stvarni trag ostao u Dubrovniku – riječ je o metalnoj ogradi na Boninovu iz 1911.

Sama činjenica da se Otto Wagner javio na osječki natječaj dovoljno govori kakav je Osijek grad – zapravo metropola – bio na kraju 19. stoljeća. Kasnije u 20. stoljeću Osijek je samo tonuo, da bi u 21. stoljeću bezglavo potonuo. Wagnerova crkva – da je bila sagrađena – vjerojatno bi unijela silovit modernistički impuls pa bi i grad možda krenuo drugom putanjom. No koja je to katolička crkva kada i gdje bila vjesnik progresa, napretka i novog vremena?

No čak je i nerealiziran Wagnerov projekt imao odjeka. Wagner je svoj projekt izložio na Trećoj međunarodnoj umjetničkoj izložbi 1894. u Beču, što je vjerojatno potaknulo i druge arhitekta da se kasnije javljaju na osječke natječaje. Šteta što Damjanović nije spomenuo natječajni projekt Viktora Kovačića i Huga Ehrlicha iz 1912. za novu zgradu Hrvatskog narodnog kazališta koja se trebala graditi u današnjem Parku kralja Držislava, dakle u produžetku secesijske Europske avenije. Zanimljivo je da se na određen način ponovio slučaj iz 1892. i da nisu pobijedili Kovačić i Ehrlich sa svojim izvanrednim radom već danas zaboravljeni arhitekt Franz Suppinger.

Damjanović konstatira da je Wagnerov rad imao utjecaja i na nerealiziran Plečnikov isusovački projekt. Plečnik je naime između 1937. i 1944. izradio nekoliko različitih projektnih varijanti za osječku isusovačku crkvu i pripadajući samostan na današnjem Gajevom trgu. U spomenutoj Svobodinoj knjizi čitamo kako je lokalni tisak najavljavao da Plečnik gradi "eliptičnu crkvu" uz toranj – šesterokatni neboder. Damjanović na varijanti iz 1944. uočava utjecaje crkve Presvetog Srca Isusova u Pragu, zatim suvremene arhitekture Staljinove Rusije (!), ali i spomenutog Wagnerovog projekta za župnu crkvu Sv. Petra i Pavla, dok ovog autora Plečnikov rad podsjeća i na Crkvu Sv. Antuna Padovanskog u Beogradu. Kakva bi to epohalno zdanje bilo da je uistinu sagrađeno! Plečnik je, dakle, u Osijeku namjeravao sagrađiti zdanje prožeto različitim, naizgled suprotstavljenim utjecajima, istovremeno autoreferencijalno zdanje i pravi hommage njegovu učitelju Wagneru, odnosno njegovoj nerealiziranoj ideji gornjogradske župne crkve Sv. Petra i Pavla u Gornjem gradu.

Na Gajevom trgu i danas postoji velika urbana šupljina na mjestu gdje se trebala graditi Plečnikova građevina – no umjesto crkve i samostana ondje se smjestila tržnica, danas posebno bezoblična, jedna i nesretna.

Isusovci su nekoliko puta najavljivali početak gradnje, koja je zaista i započela 1940.

Premda novinar Damir Svoboda u svojoj knjizi konstatira kako su komunisti 1947. srušili velebnu crkvu, komunisti nisu srušili nikakvu crkvu, već samo temelje i zidove visoke šest metara.

Nitko od komunista nije očekivao da 1945. na Gajevom trgu nastave graditi spektakularni Plečnikov projekt, kao što crkva nije bilo ono što su srušili, no istina je da su komunisti definitivno srušili ideju o gradu koja je trajala pola stoljeća.

Osječani danas dalje mogu maštati o svom gradu ukrašenom svojim Wagnerom, Plečnikom i Kovačićem, no sve su to možda bili odrazi i impulsi jednog vremena. Žaloso je što ni Wagner ni Plečnik a ni Kovačić nisu dobili pravu priliku, niti su se u Osijeku mogli udomačiti kao njegovi stanovnici.

POGLED NA SRPSKI ROMAN U 2021. GODINI

ZAPISI O JEDNOJ
POTRAZI

PIŠE: Goran Korunović

Među prošlogodišnjim romanima izdvaja se grupa proznih ostvarenja u čijem središtu je rekonstruisanje ličnih sudbina, ispovedno i retrospektivno oblikovanje priča koje su neretko na rubu autofikcije, ponekad i neoprezno nagnute preko tog ruba

Ovaj tekst je rezultat lične potrage za uzbuđljivom savremenom književnošću. Započet nešto pre objava užih izbora za roman godine (NIN, Beogradski pobjednik) a priveden kraju neposredno pre proglašenja laureata, ovaj panoramski pogled na srpski roman u 2021. godini izveden je više po trasi lične intuicije i prijateljskih preporuka a manje prema smernicama koje su se u javnosti umnožavale sa groznicom januarskog nagrađivanja. Sva dela koja su ostala van ovog pregleda idu na moju čitalačku dušu.

Na litici ličnih sudbina

Među prošlogodišnjim romanima izdvaja se grupa proznih ostvarenja u čijem središtu je rekonstruisanje ličnih sudbina, ispovedno i retrospektivno oblikovanje priča koje su neretko na rubu autofikcije, ponekad i neoprezno nagnute preko tog ruba. Na krajnjim polovima ove skupine romana nalazi se s jedne strane *Košmarnik* Miloša Živkovića, spoj tipografskog ekscesa, povišene stilizacije traume i senzacija, rikošetiranja fragmenata i glazure finog sentimenta, i, s druge strane, *Deca* Milene Marković, uskovitlani pesnički rukopis o majčinstvu i odrastanju koji podstiče složena pitanja o žanrovskim granicama i vrednosnom sudu.

Negde između ovih „ivica“ je kratki roman *Nenada Rackovića*, *Sluz i žuč*, u kojem pripovedač beleži ubrzanu recepciju stvarnosti i putanje svojih paranoičnih misli, pružajući u pozadini portret Beograda, razlomljen u ogledalu distorziranih ličnih iskustava. Zanimljiva strana Rackovićevog romana je neurastenično nadigravanje sa nevidljivim dvojnikom koji asocira na *Orlu*, biće važno npr. za Mopasana i Kamova, dok slabost predstavlja nemogućnost rastrzanog stila da nadiđe afektaciju i preraste u nijansirani „otisak“ stanja pripovedača. Nešto uspješnije je ostvaren roman *Vladimira Kopicla*, *Španska čizma*, dvodelna priča koja povezuje mladost pripovedača u hipi komuni sa životnim okolnostima koju godinu kasnije, kada je prinuđen da se zbliži sa jednim ostavljenim dečakom.

Dok je hipi predistorija izvedena uz humor upitne efektivnosti, uz jezičko-frazeološko žongliranje i zaobilazne opise situacija, u intimnijem delu pripovesti moć evokacije podignuta je na nešto viši nivo izdvajanjem gestova, reakcija, delovanja, navika, sitnih slaganja i mimoilaženja glavnog junaka i ostavljenog dečaka, uz nadilaženje mogućih sladunjavih iskliznuća.

Spisateljski je veštije izvedena *Matična knjiga* Draška Miletića, roman u kojem se rekonstruisanje porodične predistorije i ličnih iskustava ukršta s nizom sudbina stanara jednog solitera, posredno sa istorijom bivše Jugoslavije. Upravo opisi života stanara predstavljaju posebno zanimljiv deo romana: vrlo su sadržajni uprkos svedenom obimu i često su zaokruženi poentom koja može da pobudi čitalačku emotivnu reakciju. S druge strane, postoji nešto kabasto i osipajuće u formi *Matične knjige* što dovodi do toga da roman preraste u svojevrsni katalog iskustava i života, kruneći u tom mnoštvu jedinstvenu smisaonu potku romana i snagu pojedinih segmenata.

U nekim slučajevima individualne životne putanje, natopljene ogoljenim (auto)biografskim detaljima, ukrštaju se sa slikanjem probranih toponima, kao u romanu *Lasla Blaškovića*, *Carinska ulica u Novom Sadu*, ili u *Mokrinskim hronikama* Srđana V. Tešina. Dok Blašković prošiva novosadske prostore ličnim narativom i nizom epizodnih minijatura, dotle je Tešinovo delo zapravo roman o odrastanju koji se postupno razvija preko slike Mokrina. Odsustvo komplikovanja pri pripovedanju je u ovom delu ključni zalag povremenih, diskretnih emotivnih velova preko tematizovanih situacija i sudbina.

Roman *Noćna projekcija* Oto Horvata verovatno je ostvarenje najizrazitije umetničke snage u prethodnoj provizornoj grupi. Reč je o pomalo rudimentarno izvedenom tekstu u kojem pripovedač rekonstruiše porodičnu prošlost i zgušnjava sopstveni identitet, pružajući u pozadini narativa osobeni portret Novog Sada. Pri tome se autobiografska osnova nadilazi i transformiše lirizovanim radom jezika, specifičnim saspansom u razotkrivanju karaktera roditelja, te metafizičkim „začinom“, to jest glasom nerođene sestre pripovedača. Njena perspektiva, ponorna, začudna, smisaono treperava, unosi poseban dah originalnosti u ovogodišnju produkciju romana.

Žena govori: od traume do bunta

Nekoliko pisaca je u prošlogodišnjim romanima pripovedni glas predalo femininoj figuri. Tako *Uzvišenost* **Darka Tuševljakovića** u središtu ima junakinju nesnađenu u svetu koji se ubrzano menja usled globalne popularnosti aplikacije Kindred, osmišljene radi spajanja idealnih ljubavnih partnera, uparenih bez ikakvog neslaganja i nekompatibilnosti. *Uzvišenost* se može razumevati kao (delimično ironično-groteskna) SF parabola o savremenoj tehnologiji i potrazi za ljubavlju, ukrštena sa recidivima postmodernih toposa o tajnim društvima i odnosu tekst-fikcija-stvarnost.

Vredi izdvojiti Boru Ćosića, koji je romanom *Bez* dosledno sproveo samosvojan koncept pripovedanja bez poređenja, ali i „bez preteranih emocija, bez povesti, bez imena, bez određenja okoline i vremena“, kako sam autor ističe u autopoetičkom pogovoru

Nešto glasnjiju femininu poziciju uvodi **Dejan Aleksić** u romanu *Petlja*, gde njen buntovni autoportet – premrežen elementima porodične drame, travestiranom pričom o odrastanju, društvenom kritikom, bizarnim ljubavno-krimi zapletom – biva pomalo suviše dograđen rezonerskim refleksijama. Iako je na momente fino lirizovan i intrigantne pletenaste forme, Aleksićev roman donosi i suviše ikonično istaknuta smisaona čvorišta, stereotipne epizodne junake i prigušenu građansko-liberalnu ideologiju elitističke provenijencije. U delu *Kako se jede nar* **Bojana Babića**, jednom od intrigantnijih domaćih romana ove godine, pripovedanje glavne junakinje otkriva genezu njenog unutrašnjeg rasapa i zatamnjenja uma, kao i putanju od jedne već napukle egzistencijalne pozicije do beskućništva. Dobrim delom izvedena u epistolarnoj formi, ova suptilna i istovremeno ponorno vrtložna studija slučaja – ostvarena nijansiranim, dozirano poetizovanim jezikom – može se delimično razumevati i kao diskretno polemična parabola o našoj savremenoj kulturi, s tim što je po sam estetski domet romana srećna okolnost to što ta parabolična linija nije snažnije istaknuta.

I dve spisateljice, posvećene formiranju femininog pripovednog glasa, skrenule su prošle godine pažnju na sebe. **Nataša Milović** je u romanu *U Kvinsu nema seksa* vrlo detaljno opisala vidove funkcionisanja kapitalističke hobotnice u Americi. Ipak, roman isuviše često klizi u deklarativno-dnevničko izlaganje, te se stiče utisak da je propuštena šansa da se umetnički ubedljivije posreduje naličje zapadno-liberalnog sveta. S druge strane, *Smrtni ishod atletskih povreda* **Milice Vučković** predstavlja roman određene snage kojoj, čini se, nedostaje još jedan ponorniji sloj da bi dobila na svojoj punoći. Specifičan po junakinji koja trpi manipulaciju i nasilje u disfunkcionalnom emotivnom odnosu, *Smrtni ishod* je delo čije su vrline izvesna rudimentarnost u ispovednom iznošenju pripovesti, kao i postupna i vrlo ubedljiva motivacija likova. S druge strane, nešto tečniji ritam pri nadovezivanju rečenica uneo bi još jednu dimenziju sugestivnosti u ovaj roman, svakako jedan od zanimljivijih ove godine.

Old School, u varijacijama

Nekoliko pisaca možemo grupisati na osnovu njihovog „old school“ habitusa, bilo da „stara škola“ podrazumeva neke već osvedočene klasike srpske književnosti, bilo da je reč o načinu pisanja koji „miriše“ na pripovedne prakse paradigmatične za neka prošla (iako ne davna) književna vremena. Najpre vredi izdvojiti **Boru Ćosića**, koji je romanom *Bez* dosledno sproveo samosvojan koncept pripovedanja bez poređenja, ali i „bez preteranih emocija, bez povesti, bez imena, bez određenja okoline i vremena“, kako sam autor ističe u autopoetičkom pogovoru. U romanu *Bez* se zapravo pripovest sklapa od mnoštva hladnih opisa i citata scena iz klasične kinematografije i modernog slikarstva, što kao rezultat ima eliptični narativ o muškarcu i ženi na odmoru i okolnostima koje ih okružuju. Istovremeno se dakle skreće pažnja i na samo konstruisanje tekstualnosti i na hladnu predstavu stvarnosti „očišćene“ od naših interpretacija. I drugi klasik naše književnosti, **David Albahari**, bavi se u romanu *Pogovor* metatekstualnim pitanjima, obrise naznačene radnje razgrađujući i razvijajući u delte asocijacija i neretko u autoreferencijalni diskurs, na kraju slivajući početnu priču postkolonijalnog habitusa u apostrofiranje Borhesa i Nabokova. Kao da su u *Pogovoru*, u hermetičnom ruhu i samodovoljno, iznova parafrazirane pojedine postmodernističke opsesije.

Roman **Aleksandra Šurbatovića**, *Turčin šahista*, pridružujemo ovoj vizornoj skupini iz razloga što sama realizacija dela asocira na određene postmoderne književne postupke (pronađeni rukopis, poigravanje sa istorijskim referencama), s tim što je nanos metafizike (šahovski aparat zadobija dušu) tek delimično, čini se, ironiziran, te se izdiže u smisaonu okosnicu romana i udaljava od poslovične postmoderne potrebe za demistifikacijom. Vrline romana su: u primetnoj meri suvereno vođenje priče, inventivno prepuštanje glasa samoj šahovskoj mašini, stabilna kompozicija i stremljenje specifičnoj antropološkoj slici posredstvom „oživljavanja“ mašine. S druge strane, oseća se konstrukcija u organizaciji priče i smisla, što delimično umanjuje metafizički tonus i donekle suspreže rad jezika.

Umnožena lica Crnjanskog

Prošle godine su se dva romana izdvojila po fikcionalizaciji detalja iz života Miloša Crnjanskog. U *Omami* **Slobodana Vladušića** boravak pisca *Seoba* u Berlinu okvir je triler zapleta. Upravo Crnjanski preuzima ulogu detektiva u potrazi za jednim nestalim Srbinom u vreme kada je Berlin grad misterije, umetnosti, napetosti između ideologija komunizma i nacizma. U *Omami* su zanimljivi održavanje tonusa intrige kroz čitavu pripovest, kao i specifična autorska napomena na kraju romana. S druge strane, kao da tekstu nedostaje životnog tkiva preko žanrovske potke (jedan od primera je isuviše ikonična predstava Berlina).

I u romanu *Dvadeset peti sat* **Aleksandra Gatalice** Crnjanski je jedna od centralnih figura, ovoga puta kao „žrtva“ zagonetnog fenomena otelotvorenja dvojnika. Gataličin roman je zapravo alegorijska konstrukcija koja zadire u ideološke napetosti specifične za odnos bivše Jugoslavije i emigracije, ostajući polemično delo uprkos tome što se sama polemičnost nastoji potisnuti prikazom lične, ne nužno ideološke dimenzije sudbina samih aktera pripovesti. *Dvadeset peti sat* je u osnovi roman u kojem koncept nadvladava i senči književnu realizaciju u partikularnim deonicama.

Na koncu, vredi istaći da pojedina dela iz ove panorame nisu lišena kvaliteta koji mogu da obezbede dugoročniju pažnju čitalaca. Da li će ta pažnja zaista da se ostvari, danas je teško predvideti. Potraga za intrigantnim savremenim romanima ovde svakako ne prestaje.

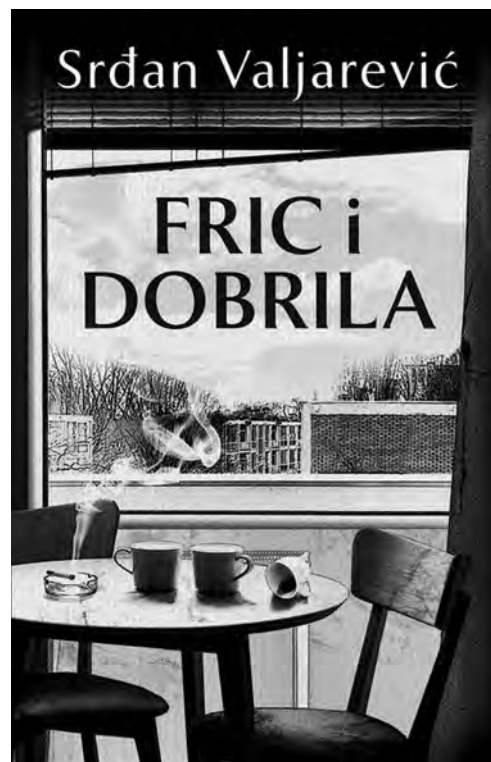
СРБАН ВАЉАРЕВИЋ: *ФРИЦ И ДОБРИЛА*, ЛАГУНА, БЕОГРАД 2021.

ЛЕКЦИЈА ИЗ ЧИСТЕ РЕГИОНАЛНЕ ЉУБАВИ

ПИШЕ: Владан Бајчета

Како сâм наслов *Лагуниног* издања открива, читалац нестрпљив да прочита Ваљаревићев нови роман остаће потпуно ускраћен, будући да су у књизи тек хронолошки сабрани текстови са којима се већ на страницама *Недељника* могао сретати током претходних мјесеци

Петнаест година се са нестрпљењем чекало на нову књигу Срђана Ваљаревића, писца који је својим романом *Комо* из 2006. године све постојаније освајао наклоност публике на само матичног, већ и регионалног, па и европског културног простора. Ту дуготрајну списатељску паузу Ваљаревић је прекинуо публицистичким излетом у магазину *Недељник* римејком колумне „Гојко и Добрила“, писане деведесетих за дневник *Данас*, која се ретуширана појавила у новом облику и новом времену под именом „Фриц и Добрила“. Како сâм наслов *Лагуниног* издања открива, читалац нестрпљив да прочита Ваљаревићев нови роман остаће потпуно ускраћен, будући да су у књизи тек хронолошки сабрани текстови са којима се већ на страницама *Недељника* могао сретати током претходних мјесеци. На корицама, међутим, не стоји никакво обавјештење о томе да је ријеч о раније публикованим текстовима, нити се даје неко конкретније жанровско одређење, чиме се прећутно сугерише да је ова књига роман, евентуално збирка прича, из јасних комерцијалних разлога. У томе је први проблем овог дјела, што се препоручује за лепу књижевност, умјесто за мање

обавезујућу друштвену сатиру, како су се њени текстови презентовали у изворном, новинском контексту.

Опредјељујући се у својој колумни за једну врсту литерарне карикатуре овдашње стварности, писац *Фрица и Добриле* готово је у потпуности одустао од свог препознатљивог проседеа, задржавајући унеколико карактеристичну минималистичку реченицу, опет у суштинској опозицији према препознатљивом и лирски сведеном пишевом тону. Док је сва његова досадашња проза исписана у првом лицу и пропуштена кроз једну интимну, дубоко личну посматрачку оптику, а обојена једноставним језиком непоновљиве пуноће, сада је ријеч о приповиједању у трећем лицу, интими претвореној у клаустрофобични породични миље и реченици свјесно банализованој до крајњих граница. Цијеле поједине приче ове књиге након неколико дескриптивних потеза прелазе у таксативни дијалог са заморним дијаскалијама, по принципу: „онда је Добрила рекла:...“, „онда је Фриц рекао:...“ и тако у бескрај. Док су некемо још могле бити подношљиве ове реплике на недељном нивоу и у мањим количинама, њихов псеудодадаистички призив је напросто неиздржив на простору књиге од преко двеста страница. Заправо, оне би имале свој смисао да се он не губи пред исувише чврстом вјером у неприкосновеност њихове хуморне супстанце, која кардинално недостаје овим записима.

Свијет брачног пара повратника из Швајцарске и њиховог сина Мате који живе од инвалидске пензије у скученом стану на Коњарнику, а кроз који дефилиују Професор филозофије у пензији, Кинез Ли и Мало дете, представља покушај да се смјеховно разобличи друштвено-политичка стварност данашње Србије каквом је писац сагледава. Ликови се из дана

у дан (вербално) сукобљавају, праве међусобне смицалице, прекраћују вријеме штампањем парола на мајицама којима исказују своја увјерења и сличне стриповске гегове једног типичног комшијског микрокосмоса, али је све то остало у простору некакве пара-апсурдне логике, о коју се ломе сви покушаји доласка до реченог циља сатиричког посредовања реалности. И та мана ових текстова видљива је управо на споју, односно судару тог *умјетнички* непромишљеног апсурда и невјеште карикатуре са једне, и *политички* мишљене стварности са друге стране.

**Опредјељујући се у својој
колумни за једну врсту
литерарне карикатуре
овдашње стварности, писац
Фрица и Добриле готово
је у потпуности одустао
од свог препознатљивог
проседеа, задржавајући
унеколико карактеристичну
минималистичку реченицу**

Естетску недјелотворност изабраног поступка да се прикажу унутрашњи конфликти појединаца, нездрави породични и друштвени односи дубински поремећене реалности, појачава један од највећих гријехова против књижевне умјетности, а то је њена идеолошка злоупотреба. У паралели са замишљеним ликовним панданом *Фрица и Добриле*, успјела новинска карикатура не настаје онда када неспретно исцртан предложак изговори ауторово незадовољство политичким системом у држави, чињеницом да живи ту гдје живи, или одвратност према националном менталитету који га окружује. Превише често се ријечи „Србија“, „мрак“, „срање“ – а затим и још многе сочније псовке – нађу једне до друге, тек да *неутрално* опишу како ствари стоје у земљи пишчевих јунака. И то је сасвим прихватљиво као једна слаба, просто пропала сатирична намјера: добар писац има право да му не иде од руке на терену на којем је желио, односно имао потребу да се у једном тренутку испољи, макар то било дијаметрално његовим доказаним књижевним компетенцијама.

Међутим, далеко испод нивоа књижевног неуспјеха спушта се бујица изнова пуштане горчине, која неријетко одузима сваку мјеру у сапостављању појединих симболичких вредноста према којима се ликовима позајмљене псеудолитерарне рефлексije ових текстова одређују. Када Фриц у свом праведном гњеву и креативном замаху испише на пеленама које ће одмах затим обући: „Андрићград“, то је још увијек лош укус и ту је само читалац беспомоћнији од писца. (Исто би било да је, на примјер, исписао „Центар за културну деконтаминацију“, или нешто слично, књижевни ефекат би био идентичан.) Али, када

Кинез Ли покушава да се разабере у српској склоности ка мржњи, то је већ прелазак границе лошег укуса и још далеко више од тога. Збуњен чињеницом да се Мате (типично српско име) заљубио у Хрватицу Тонку, Кинез Ли исказује своју збуњеност, на шта добија упутну подучу:

Онда је Кинез Ли рекао: „Па како са Хрватицом, па мене нико није овако учио кад сам учио српски?“ Онда је професор рекао: „То вам је мржња по старом градиву, сада је наш фокус на Црној Гори.“ Онда је Кинез Ли питао: „Зар нису Албанци у старом градиву?“ Онда је професор рекао: „Јесу, сад се учи о Црној Гори, а Албанци и Хрвати су вам сад у заклетви кад постанеш ђак првак.“ (117)

И тако даље, и тако горе.

Када у другом дијелу малог циклуса под насловом „Летовање у Хрватској 1, 2, 3“ – а то је тек још један, мада свакако најдрастичнији од бројних сличних примјера – читалац наиђе на дијалог београдског брачног пара са њиховим доброћудним хрватским домаћином, тада категорија укуса напушта подручје читаоачеве перцепције. Ево како Фриц, Добрила и Стипе, њихов превозник са Корчуле на једно од острва рајског архипелага, анализирају друштвено-политичку ситуацију у региону:

„А је ли вама липо овде на Корчули?“ Онда је Фриц одговорио: „А липо је.“ Онда је Мате рекао: „Е.“ Онда је Стипе поново питао: „А како је сад гори, код вас у Србији?“ Онда је Фриц рекао: „Катастрофа.“ Мате је рекао: „Е.“ Онда је Стипе рекао: „Ма ја сан чуја да су ван се они исти од при вратили на власт?“ Онда је Добрила рекла: „Е.“ Онда је Стипе рекао: „А нисан бија гори тридесет година... ма оли ћете заувик ви бити у курцу?“ Онда је Добрила шапнула: „Е.“ Онда је Фриц рекао: „Вероватно. А оли ви нећете кад сте ту крај нас?“ Онда је Стипе питао: „А је, имаш право, мада нешто увик гори код вас, а што ван је сад актуелно?“ Онда је Добрила устала па рекла: „Ако могу говорит на вашем језику, сад су то нове ствари, Косово, мртви у Јасеновцу, метро у Београду.“ Онда је Стипе рекао: „Ама то је исто ка' кад сан ја бија у армији пре педесет година?!“ (102–103)

Доброј вољи свог домаћина да им буде угодно на љетовању и његовој љубопитљивости за стање у сусједној држави, Добрила је изашла у сусрет метонимијским сажетком прилика у Србији, које тренутно обиљежавају „Косово, мртви у Јасеновцу и метро у Београду“. Ништа се ту није промијенило, како констатује Стипе. На овом и сваком сличном мјесту – у било којем дијелу – које на један толико опсцен начин кондензује идеолошку нетрпељивост према властитом друштву, да не кажемо народу или нацији, даља књижевнокритичка анализа губи све своје надлежности. Ово је најупечатљивији примјер и промашеног књижевног поступка у *Фрицу и Добрили*, и речене стваралачке немоћи да се читалац насмије, али и детектоване потребе да се он барем подучи „лекцији из чисте регионалне љубави“ (како гласи наслов једног поглавља), уколико већ није могао да се забави.

Да није одбојно, било би само разочаравајуће читати (поново) овакве странице драгог писца. Ваљаревић се на једном мјесту појављује у својеврсној cameo улози као лик на Фрицовој мајици, испод којег стоји цитат: „Написаћу роман, али једног дана“. Надајмо се само да то не буде Фриц и Добрила II.

PANOPTIKUM

Goran Borković

JERGOVIĆ KANDIDAT BEOGRADSKJE BIBLIOTEKE

Ove godine Biblioteka grada Beograda je za prestižnu književnu nagradu Dublin Literary Award 2022 nominirala roman "Rod" Miljenka Jergovića u prijevodu na engleski jezik. Dublin Literary Award je nagrada koja se dodjeljuje svake godine za roman napisan ili preveden na engleski jezik. Promovira izvrsnost u svjetskoj književnosti, a sponzorira ga Gradsko vijeće Dublina.

Novčani iznos od 100.000 eura stavlja ovo priznanje u rang jedne od najbogatijih književnih nagrada na svijetu. Ove godine je nominirano 79 romana koje je predložila 91 biblioteka iz 40 zemalja, s 30 romana u prijevodu. "Rod" Miljenka Jergovića je knjiga sastavljena od više cjelina – romana, dokumenata, pripovjednih skica, fragmenata – u kojima se smjenjuju fiktionalni i nefiktionalni dijelovi i savršeno miješaju stvarno i izmaštano. S mnogo autobiografskih elemenata Jergović u "Rodu" ispisuje sagu o porodici Karla Stublera, svog pradjeda.

ZLATNI SUNCOKRET MILICI VUČKOVIĆ

Književna nagrada "Zlatni suncokret" za 2021. godinu dodijeljena je Milici Vučković za roman "Smrtni ishod atletskih povreda" o patološkim emotivnim vezama, u izdanju kuće Booka iz Beograda. Žiri je većinom glasova odlučio da nagradu "Zlatni suncokret" dobije Milica Vučković – za njen roman glasali su Vladimir Gvozden i Dragan Jovanović Danilov, dok se Dragan Babić opredijelio za zbirku priča Danila Lučića "Sazrevanje modrica" (Areté, Beograd), saopćila je 21. februara kompanija Vital, koja dodjeljuje to priznanje za najbolju knjigu na srpskom jeziku i to jubilarni 25. put.

Prema mišljenju žirija, među uspješnim književnim ostvarenjima u ovoj godini u različitim žanrovima, roman "Smrtni ishod atletskih povreda" Milice Vučković izdvaja se zbog smjelosti da se otisne u sfere vrlo složenih pitanja struktura i vrijednosti suvremenog svijeta u kojem su uloge unaprijed raspodijeljene, a odgovornosti, kao po nekakvoj nužnosti, uvijek ili previše često prebačene na pogrešne adrese. Milica Vučković, kako je istaknuto, na tragu riječi Ive Andrića iz ingeniozne pripovijetke "Zlostavljanje", koje su poslužile kao epigraf romana, ali u sasvim drugačijem narativnom ključu, vrlo "uverljivo" pokazuje kako ljudi po inerciji naučenih 'vrednosti' igraju uloge čak i nakon što je predstava došla do svog kraja". Čitalac, kako je ocijenjeno, neće čitati nimalo "lak" roman (takvih ima na tržištu koliko hoćete), već zavodljivo štivo koje će uzdrmati okamenjene predstave. U najužem izboru za nagradu "Zlatni suncokret" za 2021. godinu bili su i pjesnička zbirka "Uradi sam" Dejana Aleksića (Kulturni centar Novog Sada), roman "Španska čizma" Vladimira Kopicla

(Laguna, Beograd) i naučno-publicistička knjiga "Agon i melanholija: život i delo Miloša Crnjanskog" Gorane Raičević (Akademska knjiga, Novi Sad), za koju je dobila nagradu "Nikola Milošević" za 2021.

NARODNO
POZORIŠTE
SARAJEVO

NAKON 30 GODINA SARAJEVSKO POZORIŠTE U BEOGRADSKOM

Narodno pozorište u Sarajevu gostuje 20. i 21. februara u Narodnom pozorištu u Beogradu prvi put poslije više od 30 godina. Izvest će dramu "To nikad nigdje nije bilo" prema motivima romana "Istorija bolesti" Tvrtka Kulenovića, u režiji Dina Mustafića, te balet "Žetva" Borisa Papandopula, u koreografiji i režiji Edine Papo.

V.d. upravnika NP u Beogradu Svetislav Gončić i redatelj Dino Mustafić, koji je i direktor NP Sarajevo, izrazili su 19. februara na konferenciji za novinare zadovoljstvo obnavljanjem saradnje, u okviru koje je beogradsko NP nedavno gostovalo u Sarajevu. Izrazivši zahvalnost za topli prijem predstave "Ožalošćena porodica" i baleta "Sedam smrtnih grijehova" u Sarajevu, Gončić je istakao da je ovo vreme povezivanja i da je suradnja dva teatra "dobar način da ovaj kulturološki prostor, koji postoji u jednom širem smislu", potakne novu kvalitetu. "Uveren sam da će iz ovakvih gostovanja i druženja sigurno izaći nešto kreativno novo", rekao je Gončić, koji je gostima čestitao jubilej – stogodišnjicu osnivanja NP Sarajevo, koja se obeležava u sezoni 2021/22.

Mustafić je izjavio da je to veliki jubilej za naše prostore, dodajući da postoji mnogo razloga zbog kojih saradnja sa NP Beograd ne bi smjela biti incidentna, nego kontinuirana. "Mnoge velike i važne dramske, autorske, rediteljske, glumačke, baletne i operne ličnosti povezivale su ove dve kuće, radile na obe pozornice. Jedan od naših upravnika na samom početku osnivanja bio je Branislav Nušić, jedan od onih koji je zaslužan za razvijanje scenske umetnosti u našem gradu i uopšte u Bosni i Hercegovini", rekao je Mustafić.

SRETENJSKA ODLIKOVANJA ZA JOHNNYA DEPPA I FEST

Među dobitnicima sretenjskih odlikovanja, dodijeljenih 15. februara povodom Dana državnosti Srbije, našli su se i mnogobrojni umjetnici i kulturni radnici, uključujući američkog glumca Johnnuya Deppa, koji je bio zvijezda ceremonije u Palati "Srbija", održane u isto vrijeme kad i protesti ekoloških aktivista u blizini.

Depp je, nakon što mu je Zlatnu medalju za zasluge uručio predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, zahvalio više puta na toj časti i istakao da "nikada neće iznevjeriti povjerenje" koje mu je ukazano. Posebno napominjući dugogodišnje prijateljstvo sa filmskim redateljem Emirom Kusturicom – prošlogodišnjim dobitnikom odlikovanja, Depp je rekao da je svojevremeno bio blagosloven susretom sa tim, kako je naveo, "veoma neobičnim čovjekom", za kojeg je odmah znao da ne pripada Hollywoodu. "Kusturica je postao moj brat. Njegova porodica postala je moja. Gledao sam kako mu djeca odrastaju. Od kada smo se upoznali ostvarili smo posebnu vezu i to mnogo govori o čovjeku kakav je Kusturica. Kada vas voli, on vas zaista voli. Kada vas ne voli, on vas zaista ne voli. To mi se sviđa kod njega – kaže što misli. I vjeruje u sada", rekao je Depp, dodajući da je u Srbiji divno to što ljudi smatraju da je svrha života u tome da se iskoristi sadašnji trenutak. "Suština je slaviti trenutak. To sam saznao od mnogih toplih duša koje sam upoznao u ovoj divnoj zemlji", rekao je Depp, ističući da će – koliko god može, posebno zajedno sa Kusturicom, učiniti sve da doprinese dovođenju novih poslova i otvaranju novih radnih mjesta.

Povodom rada na animiranom serijalu Puffins Impossible, proizvedenom i produciranom u Srbiji, Depp je rekao da je radio sa "spektakularnom ekipom", i koja "ni u jednom trenutku nije bila umorna, iako su svi bili iscrpljeni". "Vjerujem da postoji dosta talenta ovdje, koji će se tek pojaviti. Radujem se što ću biti dio toga i nadam se da ću biti dio toga!", rekao je Depp i posebno zahvalio Vučiću, uz obećanje da će ostati dosljedan i učiniti sve što je u njegovoj moći da ta medalja bude otjelotvorenje njegove odanosti i posvećenosti.

PREMINUO PEĐA VRANEŠEVIĆ

Novosadski muzičar i konceptualni umjetnik Predrag Peđa Vranešević, jedan od osnivača grupe Laboratorija zvuka, ali i autor filmske i kazališne muzike, preminuo je 6. februara u Novom Sadu u 76. godini. Vranešević je preminuo u svom domu, poslije duge i teške bolesti. Rođen 1946. godine,

Predrag Vranešević je 1964. godine najprije svirao u beogradskoj rock grupi The Best Nothing, a zatim je osnovao grupu Med. Paralelno sa muzikom, bavio se konceptualnom umjetnošću u grupi KŌD (1970-71), radio u redakciji studentskog lista "Index", te kao urednik filmskog programa na Tribini mladih u Novom Sadu.

Predrag Vranešević diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1972. kod profesora Bogdana Bogdanovića projektom "Slobodnog univerziteta Sremski Karlovci". Predstavio se kao kompozitor filmske muzike u martu 1971. godine na 18. Jugoslovenskom festivalu dokumentarnog i kratkometražnog filma u Beogradu, na kojem je dobio nagradu za muziku u filmu "Zdravi ljudi za razonodu" Karpa Aćimovića Godine, koji je nagrađen i u Oberhausenu. Iste godine je sa filmskim redateljem Želimirom Žilnikom napisao rok operu "Fabrike radnicima / Crna metalurgija" (1971), a nakon 40 godina svojevrsne laboratorije, komponiranja i pisanja muzike i songova za oko stotinu kazališnih predstava, adaptirao je svoju rock operu 2011. godine u novo djelo "Nema zemlja", uvevši naratora i kor po uzoru na antičku dramu. Slet-opera "Nema zemlja" osmišljena je kao multimedijalno umjetničko viđenje "onoga što nije prestajalo da nam se događa svih ovih godina", odnosno događaja 90-ih i petooktobarskih promjena u Srbiji, a izvedena je 2011. u Beogradu i Novom Sadu.

Kako je Vranešević svojevremeno izjavio, njihov najveći hit "Skakavac" nastao je tako što je uzeo stihove iz Crven bana, zbirke narodne erotske poezije koju je sakupio Vuk Stefanović Karadžić (Idi seko u taj šaš namesti se ko što znaš; Oj, curice mila, hajde da od tebe pravim gajde) i dao joj naslov "Ska-ka-vac joj zaš'o u rukavac". Odštampano je stotinjak singlova sa tom verzijom pjesme, a kada je to čuo Siniša Škarica iz Jugotona, rekao je da dodaju i refren. "Tako smo proizveli nešto što će kasnije postati naša najslušanija numera, i do danas najgledanija na You Tube portalu. Cenzori su ćutali – Crven ban je ipak bio deo kulturnog nasleđa kojim se bavila čak i Srpska akademija nauka i umetnosti", izjavio je Vranešević 2016. u intervjuu za *Vreme*, u kojem je naveo i da je njegovo okretanje rokenrolu došlo iz bavljenja konceptualnom umjetnošću, zasnovanom na vjeri da predstavlja pobunu protiv galerijske umjetnosti i komercijalizacije.

Borivoj Dovniković – Bordo (Osijek, 12. decembar 1930 – Zagreb, 8. februar 2022)

PAULINA ARBUTUNA / DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / VLADAN BAJČETA / MUHAREM BAZDULJ
MARIO BEGANOVIĆ / GAETANO BENČIĆ / GORAN BORKOVIĆ / BORIVOJ ČALIĆ / BRANKO ČOLOVIĆ
NENAD JOVANOVIĆ / SNJEŠKA KNEŽEVIĆ / MILOŠ KORDIĆ / GORAN KORUNOVIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ
ĐORĐE MATIĆ / BOJAN MUNJIN / MILIVOJ NENIN / NENAD RIZVANOVIĆ / IGOR RUŽIĆ
SRDAN SRDIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ / NENAD ŽIVANOVIŠKI-STOLIĆ / VULE ŽURIĆ

АУТОРИ

OTVORENJE NO>154Δ
EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2022/7530,
NOVI SAD, 13. JANUAR 2022.

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN